

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БУРДЮЖА ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 341.1/8

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ НАДАННЯ
ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ**

Спеціальність 293 – міжнародне право

Галузь знань 29 – міжнародні відносини

подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.М. Бурдюжа

Науковий керівник
Сурілова Олена Олексіївна,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Бурдюжа О.М. Міжнародно-правовий механізм надання гуманітарної допомоги. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – міжнародне право (галузь знань 29 – міжнародні відносини). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

На початку ХХІ століття світове співтовариство існує в умовах глобалізаційних процесів, які створюють безпрецедентні можливості для сталого розвитку, але водночас є передумовою багатоаспектних екзистенційних загроз, які спричинили глобальну гуманітарну кризу, пов'язану з численними збройними конфліктами, зміною клімату, пандемією COVID-19 та призвели до численних порушень прав людини, негативно впливають на умови життєдіяльності людей, спричиняють матеріальні збитки, створюють перешкоди для доступу до чистої питної води, продуктів харчування, прирікають тисячі людей на вимушену міграцію та десоціалізацію. Міжнародне право виявилось нездатним впоратися з цими викликами та забезпечити дотримання міжнародної безпеки та прав людини згідно із принципами міжнародного права. Так, незважаючи на застосовані заходи (прийняття Рамкової конвенції зі зміни клімату 1992 р, підписання Паризької угоди 2015 р., тощо) не вдалося стабілізувати кліматичну систему, тому всі зусилля світового співтовариства в сучасний період спрямовуються на адаптацію до зміни клімату. Зміна клімату призвела до спалаху пандемії коронавірусу, жертвами якої стали мільйони людей по всьому світу. Яскравим свідченням кризи міжнародного права є порушення фундаментальних цивілізаційних цінностей та основних принципів міжнародного права внаслідок агресії російської федерації в Україні, в результаті якої мільйони людей опинилися в скрутному становищі та гостро потребують допомоги.

В цій ситуації як ніколи раніше актуалізувався пошук механізмів мінімізації негативних наслідків стихійних лих, техногенних аварій та збройних конфліктів для людства, народів, спільнот населення та кожної людини. Одним з найбільш

ефективних механізмів адаптації до кризи та забезпечення прав людини є надання постраждалим гуманітарної допомоги з метою забезпечення життя з гідністю.

Проблема міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги являє собою перспективний напрям наукових досліджень в сучасному нестабільному світі, коли спостерігається зростання викликів та загроз цивілізаційному сталому розвитку та правам людини, а комплексне монографічне дослідження цього питання відсутнє у вітчизняній юридичній науці. Дисертація є першою в українській міжнародно- правовій науці розробкою на монографічному рівні проблеми формування, розвитку та функціонування міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги.

Метою дисертаційної роботи є комплексна всебічна характеристика міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги, з'ясування його правової природи та особливостей та визначення тенденцій його подальшого розвитку в контексті агресії РФ проти України. Досягненню мети підпорядковані завдання дослідження. Робота структурована таким чином, щоб максимально ефективно досягти мети дослідження та вирішити завдання.

З'ясовано, що витoki формування міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги сягають стародавніх часів. Їх слід шукати у філософських гуманістичних доктринах античних філософів. Благочинна допомога, яка ґрунтувалася на приватних ініціативах, з часом перетворилася на важливий аспект життя, притаманний державам та громадянським суспільствам. Поетапно, починаючи з початку XIX сторіччя формується міжнародно – правовий механізм надання гуманітарної допомоги, історіографію якого досліджено у дисертаційній роботі, зокрема окреслено 8 етапів розвитку цього механізму. Стверджується, що особливості сучасного етапу розвитку міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги визначає агресія РФ проти України, яка висвітлила проблеми міжнародно - правового регулювання надання гуманітарної допомоги, зокрема проблему гуманітарного доступу; моніторингу використання допомоги відповідно до узгоджених цілей; координації надання гуманітарної допомоги, усвідомлення яких тільки починається. Ця подія, на нашу

думку, здатна зіграти роль каталізатора змін та активувати реформу міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги.

Доведено, що в сучасному міжнародному праві сформувався міжгалузевий інститут «гуманітарна допомога» який охоплює надання гуманітарної допомоги в межах збройного конфлікту та поза його межами за нормами міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, міжнародного права катастроф та міжнародного екологічного права. Формування цього міжгалузевого правового інституту пов'язане із процесом глобалізації та затвердженням загальнолюдських цінностей, зокрема, прав людини, правової держави, навколишнього природного середовища та є відповіддю на виклики сучасності. Особлива увага приділена термінології в цій сфері. Досліджено категорія «гуманітарна допомога». Сформульовано поняття «гуманітарна допомога», яку пропонується розуміти як заходи з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/ або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних, транспортних та інших життєво необхідних послуг у разі катастрофи будь -якої етіології, або заходи щодо поновлення якості довкілля, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів надання гуманітарної допомоги з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни. Виокремлено зазначене поняття від суміжних правових понять, таких як «благодійна допомога», «волонтерська допомога», «гуманітарний захист», «цивільний захист». Запропоновано розширене трактування принципів надання гуманітарної допомоги, до яких окрім загально визнаних принципів гуманізму, неупередженості, нейтральності, незалежності пропонується додати принципи загальної, але диференційованої відповідальності, обережності та перестороги, надання гуманітарного доступу, координації та контролю гуманітарної допомоги, поваги до принципів міжнародного права.

Надано характеристику правових засад діяльності міжнародних організацій щодо надання гуманітарної допомоги. Виділено підставу виникнення

правовідносин з надання гуманітарної допомоги, якою є комплекс юридичних фактів, а саме: катастрофа; гуманітарна криза, викликана катастрофічною подією; неможливість задовільнити життєво важливі потреби населенням зачепленої території самостійно, в результаті чого воно гостро потребує допомоги.

Підкреслюється провідна роль ООН у здійсненні та координації цієї діяльності. Доведено, що запропонований ООН кластерний підхід до надання допомоги має значний потенціал, а виявлені проблеми його впровадження можливо усунути, зокрема, завдяки запропонованому розширенню системи кластерів. Висвітлена роль МРЧХ, який здійснює організаційні, спостережні, регулятивні, просвітницькі повноваження, а також опікується підготовкою кадрів.

Стверджується, що відмову у гуманітарному доступі в мирний час слід кваліфікувати, як міжнародний злочин проти людяності. Запропоновано також розширене розуміння відмови у гуманітарному доступі під час збройних конфліктів як воєнного злочину та відповідне доповнення Статуту Міжнародного кримінального суду.

Доведено, що вектор надання гуманітарної допомоги має охоплювати превентивні заходи, зокрема оцінку ризиків катастроф, мобілізацію та координацію інструментів реагування на кризу, зокрема пулу необхідної техніки, фахівців, фінансів з метою якнайшвидшого спрямування зусиль з надання допомоги різних структур третіх держав та міжнародних організацій у відповідь на запит держави, яка зазнала лиха.

У 2005 р. почалася масштабна реформа гуманітарної координації з метою підвищення ефективності гуманітарного реагування шляхом встановлення більшої передбачуваності у фінансуванні та керівництві реагуванням, підзвітності та партнерства між ООН і гуманітарними організаціями, що не належать до ООН. Реформа передбачає такі напрями: посилення спроможностей гуманітарного координатора для забезпечення ефективного керівництва на рівні країни; удосконалення гуманітарного фінансування для забезпечення його адекватності, своєчасності та гнучкості; розробка та впровадження кластерного підходу для посилення координації на глобальному рівні та на рівні країни; розвиток міцного

гуманітарного партнерства між національними урядами, Міжнародним рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та ООН і відповідними міжнародними організаціями через Глобальну гуманітарну платформу.

Запропоновано по- перше доповнити систему кластерів, яка має включати такі: 1. Продовольча безпека; 2. Здоров'я; 3. Логістика; 4. Освіта; 5. Харчування; 6. Захист; 7. Укриття; 8. Вода, санітарія; 9. Табори для розселення; 10. Відновлення; 11. Навчання; 12. Комунікації у надзвичайних ситуаціях; 13. Розмінування; 14. Юридична допомога; 15 Навколишнє природне середовище; 16. Військовополонені та зниклі без вісті; 17 Повернення незаконно депортованих громадян, зокрема дітей; 18 Робота. Бізнес; 19. Енергетика. Таким чином обґрунтована доцільність додавання до існуючих кластерів 1-12 кластерів 13-19 з метою запровадження комплексного інтегрованого підходу до надання гуманітарної допомоги. По- друге залучити до цієї системи органи місцевого самоврядування та громади. По – третє налагодити інформаційне забезпечення щодо гуманітарної діяльності між донорами та реципієнтами гуманітарної допомоги. По- четверте розповсюдити кластерний підхід на надання допомоги біженцям та передбачити можливість його застосування при забезпеченні гуманітарною допомогою постраждалих в результаті збройних конфліктів. Ініціатором змін вбачається Програма з розвитку (ПРООН ООН), яка підтримує стратегічні ініціативи в сфері надання гуманітарної допомоги для відновлення постраждалих регіонів та їх подальшого розвитку та грає провідну роль у наданні гуманітарної допомоги громадянам України, які постраждали в результаті агресії РФ проти нашої держави.

Виявлено, що особливістю сучасного етапу розвитку надання гуманітарної допомоги є конвергенція міжнародно- правових механізмів надання гуманітарної допомоги постраждалим в результаті катастроф будь якої етіології.

Констатовано, що одним з найбільших донорів гуманітарної допомоги в світі є Європейський Союз, який діє у партнерстві з агентствами ООН, міжнародними організаціями та неурядовими організаціями починаючи зі свого заснування у 1992 р. Наданням гуманітарної допомоги опікується Генеральний директорат Європейської комісії з питань гуманітарної допомоги та цивільного захисту

(ЕСНО), який співпрацює із Генеральним директором розвитку та співробітництва, а також Європейською зовнішньою службою Європейського парламенту. Держави-члени контролюють ЕСНО, використовуючи систему комітології через Комітет з питань гуманітарної та продовольчої допомоги.

Зі вступом у силу Лісабонського договору в 2009 р., гуманітарна допомога була визнана окремою зовнішньою політикою ЄС (стаття 214 ДФЄС). Встановлено, що координація між різними політиками забезпечується Механізмом цивільного захисту ЄС, який був запроваджений у 2001р., а для посилення його ефективності у 2013р. був створений Фінансовий інструмент цивільного захисту. В систему заходів входить і гуманітарна допомога, хоча це прямо не передбачено в рішенні Про Механізм цивільного захисту ЄС. Аналіз положень рішення дозволив сформулювати висновок про те що цей механізм охоплює, зокрема і надання гуманітарної допомоги. Стверджується, що завдяки комплексному використанню кластерного підходу до надання гуманітарної допомоги посилюватиметься узгодженість не тільки між різними політиками ЄС, але і між діями ООН, третіх держав та ЄС в цій сфері.

Встановлено, що основною задачею подальшого вдосконалення Механізму цивільного захисту ЄС є запровадження інтегрованого підходу до реагування на катастрофи, що передбачає інтеграцію з іншими програмами та політиками Європейського Союзу, зокрема Горизонт, rescEU, ТЕМА. Констатується що в межах Механізму здійснюється надання допомоги Україні та українським громадянам, постраждалим від агресії рф. Приєднання України до цього механізму дозволить запровадити інтегрований підхід в цій сфері. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Кодексу Цивільного захисту України, який слід доповнити главою «Участь України у Механізмі цивільного захисту ЄС».

Ключові слова: гуманітарна допомога; міжнародне право; міжнародні правовідносини; права людини; міжнародне гуманітарне право; міжнародне право прав людини; міжнародні договори; екологічна безпека; кластерний підхід;

міжнародний злочин; міжнародно-правова відповідальність; воєнні злочини; злочини проти людяності; злочин агресії.

SUMMARY

Burdyuzha O. M. International legal mechanism for providing humanitarian aid. - Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree; specialty 293 – International Law (field of knowledge 29 - International Relations). – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2025.

At the beginning of the 21st century, the world community exists in the conditions of globalization processes that create unprecedented opportunities for sustainable development, but at the same time it is a prerequisite for multifaceted existential threats that have caused a global humanitarian crisis associated with numerous armed conflicts, climate change, the COVID-19 pandemic and led to numerous violations of human rights, negatively affect people's living conditions, cause material losses, create obstacles to access to clean drinking water, food products, condemn thousands of people to forced migration and desocialization. International law proved unable to cope with these challenges and to ensure compliance with international security and human rights in accordance with the principles of international law. Thus, despite the applied measures (the adoption of the Framework Convention on Climate Change in 1992, the signing of the Paris Agreement in 2015, etc.), it was not possible to stabilize the climate system, therefore, all the efforts of the world community in the modern period are directed towards adaptation to climate change. Climate change has led to the outbreak of the coronavirus pandemic, which has killed millions of people around the world. A clear indication of the crisis of international law is the violation of fundamental civilizational values and the main principles of international law as a result of the aggression of the Russian Federation in Ukraine, as a result of which millions of people found themselves in a difficult situation and in dire need of aid.

In this situation, the search for mechanisms to minimize the negative consequences of natural disasters, man-made accidents and armed conflicts for humanity, peoples, communities and every person has become more urgent than ever before. One of the most effective mechanisms for adapting to the crisis and ensuring human rights is the provision of humanitarian aid to victims in order to ensure a life with dignity.

The problem of the international legal mechanism for the provision of humanitarian aid is a promising direction of scientific research in today's unstable world, when there is an increase in challenges and threats to the sustainable development of civilization and human rights, and a comprehensive monographic study of this issue is absent in domestic legal science. The dissertation is the first in Ukrainian international legal science to develop at the monographic level the problem of the formation, development and functioning of the international legal mechanism for the provision of humanitarian aid.

The aim of the dissertation is a comprehensive comprehensive characterization of the international legal mechanism for the provision of humanitarian aid, clarification of its legal nature and features, and determination of trends in its further development in the context of Russian aggression against Ukraine. Research tasks are subordinated to the achievement of the goal. The work is structured in such a way as to achieve the research goal and solve the task as effectively as possible.

It was found out that the origins of the formation of the international legal mechanism for the provision of humanitarian aid go back to ancient times. They should be sought in the philosophical humanistic doctrines of ancient philosophers. Charitable aid, which was based on private initiatives, has evolved over time into an important aspect of life inherent in states and civil societies. Gradually, starting from the beginning of the 19th century, an international legal mechanism for the provision of humanitarian aid was formed, the historiography of which was studied in the dissertation, in particular, 8 stages of the development of this mechanism were outlined. It is argued that the peculiarities of the modern stage of the development of the international legal mechanism for the provision of humanitarian aid are determined by the aggression of the Russian Federation against Ukraine, which highlighted the problems of international legal regulation of the provision of humanitarian aid, in particular the problem of humanitarian access; monitoring the use of assistance in accordance with the agreed goals; coordination of humanitarian assistance, awareness of which is just beginning. This event, in our opinion, can play the role of a catalyst for change and activate the reform of the international legal mechanism for the provision of humanitarian aid.

It has been proven that in modern international law, the interdisciplinary institute "humanitarian aid" has been formed, which covers the provision of humanitarian aid within the armed conflict and beyond it according to the norms of international human rights law, international humanitarian law, international disaster law, and international environmental law. The formation of this interdisciplinary legal institution is connected with the process of globalization and the affirmation of universal human values, in particular, human rights, the rule of law, the natural environment, and is a response to the challenges of modernity. Special attention is paid to the terminology in this area. The category "humanitarian aid" was studied. The concept of "humanitarian aid" is formulated, which is proposed to be understood as measures to provide citizens (civilian or military) with vital consumption items (food, hygiene products, etc.) and/or shelter, and/or psychosocial support and education, and/or medical, transport and other vital services in the event of a disaster of any etiology, or measures to restore the quality of the environment, carried out by foreign and domestic donors in accordance with the principles of humanitarian aid assistance for the purpose of ensuring a life with dignity, or promoting the defense capability and mobilization readiness of the country. The specified concept is distinguished from related legal concepts, such as "charity aid", "volunteer aid", "humanitarian protection", "civil protection". An extended interpretation of the principles of providing humanitarian aid is proposed, to which, in addition to the generally recognized principles of humanitarianism, impartiality, neutrality, and independence, it is proposed to add the principles of general but differentiated responsibility, caution and precaution, the provision of humanitarian access, coordination and control of humanitarian aid, and respect for the principles of international law.

The description of the legal basis of the activities of international organizations regarding the provision of humanitarian aid is provided. The basis for the emergence of legal relations for the provision of humanitarian aid is identified, which is a set of legal facts, namely: catastrophe; a humanitarian crisis caused by a catastrophic event; the impossibility of satisfying the vital needs of the population of the affected territory on its own, as a result of which it is in dire need of assistance.

The leading role of the UN in the implementation and coordination of this activity is emphasized. It has been proven that the cluster approach to aid provision proposed by the UN has significant potential, and the identified problems of its implementation can be eliminated, in particular, thanks to the proposed expansion of the cluster system. The role of the MRCH, which carries out organizational, observational, regulatory, educational powers, and also takes care of personnel training, is highlighted.

It is argued that the denial of humanitarian access in peacetime should be qualified as an international crime against humanity. An expanded understanding of the denial of humanitarian access during armed conflicts as a war crime and a corresponding addition to the Statute of the International Criminal Court are also proposed.

It has been proven that the vector of humanitarian assistance must include preventive measures, in particular disaster risk assessment, mobilization and coordination of crisis response tools, in particular the pool of necessary equipment, specialists, and finances in order to direct the efforts to provide assistance to various structures of third countries and international organizations in response as soon as possible at the request of the affected state.

In 2005 a major humanitarian coordination reform began to improve the effectiveness of the humanitarian response by establishing greater predictability in funding and response management, accountability and partnership between the UN and non-UN humanitarian organizations. The reform envisages the following directions: strengthening the capacity of the humanitarian coordinator to ensure effective leadership at the country level; improvement of humanitarian funding to ensure its adequacy, timeliness and flexibility; development and implementation of a cluster approach to strengthen coordination at the global and country level; development of strong humanitarian partnerships between national governments, the International Red Cross and Red Crescent Movement and the United Nations and relevant international organizations through the Global Humanitarian Platform.

It is proposed to first supplement the system of clusters, which should include the following: 1. Food security; 2. Health; 3. Logistics; 4. Education; 5. Nutrition; 6. Protection; 7. Shelter; 8. Water, sanitation; 9. Resettlement camps; 10. Restoration; 11.

Training; 12. Communications in emergency situations; 13. Demining; 14. Legal assistance; 15 The surrounding natural environment; 16. Prisoners of war and missing persons; 17 Return of illegally deported citizens, including children; 18 Work. Business; 19. Energy. In this way, the expediency of adding clusters 13-19 to the existing clusters 1-12 with the aim of introducing a complex integrated approach to the provision of humanitarian aid is substantiated. Secondly, to involve local self-government bodies and communities in this system. Thirdly, establish information provision regarding humanitarian activities between donors and recipients of humanitarian aid. Fourth, spread the cluster approach to providing aid to refugees and foresee the possibility of its application in providing humanitarian aid to victims of armed conflicts. The initiator of changes is the Development Program (UNDP), which supports strategic initiatives in the field of humanitarian aid for the recovery of the affected regions and their further development, and plays a leading role in providing humanitarian aid to citizens of Ukraine who suffered as a result of Russian aggression against our country.

It was revealed that a feature of the modern stage of the development of humanitarian aid is the convergence of international legal mechanisms for the provision of humanitarian aid to victims of disasters of any etiology.

It has been established that one of the largest donors of humanitarian aid in the world is the European Union, which has been working in partnership with UN agencies, international organizations and non-governmental organizations since its foundation in 1992. The provision of humanitarian aid is overseen by the Directorate General of the European Commission for Humanitarian Aid and Civil protection (ECHO), which cooperates with the Directorate General for Development and Cooperation, as well as the European External Action Service of the European Parliament. Member States monitor ECHO using the comitology system through the Committee on Humanitarian and Food Aid.

With the entry into force of the Lisbon Treaty in 2009, humanitarian aid was recognized as a separate EU foreign policy (Article 214 TFEU). It was established that coordination between various politicians is ensured by the EU Civil Protection Mechanism, which was introduced in 2001, and to strengthen its effectiveness in 2013.

the Financial Instrument of Civil Protection was created. The system of measures also includes humanitarian aid, although this is not explicitly provided for in the decision on the EU Civil Protection Mechanism. The analysis of the provisions of the decision made it possible to formulate a conclusion that this mechanism covers, in particular, the provision of humanitarian aid. It is argued that due to the complex use of the cluster approach to the provision of humanitarian aid, coherence will be strengthened not only between different EU policies, but also between the actions of the UN, third countries and the EU in this area.

It has been established that the main task of further improvement of the EU Civil Protection Mechanism is the introduction of an integrated approach to disaster response, which involves integration with other programs and policies of the European Union, in particular Horizon, rescEU, TEMA. It is noted that within the framework of the Mechanism, assistance is being provided to Ukraine and Ukrainian citizens affected by the aggression of the Russian Federation. The accession of Ukraine to this mechanism will allow the introduction of an integrated approach in this area. The necessity of making changes to the Civil Protection Code of Ukraine, which should be supplemented with the chapter "Participation of Ukraine in the EU Civil Protection Mechanism", is substantiated.

Keywords: humanitarian aid; international law; international legal relations; human rights; international humanitarian law; international human rights law; international treaties; environmental security; cluster approach; international crime; international legal responsibility; war crimes; crimes against humanity; crime of aggression.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сурілова О.О., Бурдюжа О.М. Правова природа інституту «гуманітарна допомога» як елементу системи міжнародного права. *Держава та регіони*. 2024. №2 (84). С. 62-67 URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2024/13.pdf
2. Бурдюжа О.М. Генеза та правові засади діяльності ООН в сфері гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 598-602 URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/138.pdf
3. Бурдюжа О.М. Діяльність міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця в сфері надання гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 520-524 URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/123.pdf
4. Бурдюжа О.М. Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 769-773 URL: http://www.lsej.org.ua/11_2022/187.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. Бурдюжа О.М. Механізми цивільного захисту ЄС: історія становлення та розвитку. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (м. Одеса, 1 листопада 2024 р.). Одеса. 2024 С 332-339. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.28712>
2. Бурдюжа О.М. Надання гуманітарної допомоги в контексті участі України в механізмі цивільного захисту ЄС. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) / НУ "ОЮА" ; за заг. ред. С. В. Ківалова ;

відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса: Фенікс, 2024. С. 211-213. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28297>

3. Бурдюжа М.О. Місце інституту «гуманітарна допомога» в структурі міжнародного права. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали міжнар. кругл. столу (м. Одеса, 05 березня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 114-118. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28107>

4. Бурдюжа О.М. Благочинна та гуманітарна допомога: становлення та розвиток міжнародно - правового регулювання. *Права людини в період збройних конфліктів*: конференція, присвяченої 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р. : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.). Одеса, 2023. 549 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anna-Politova-2/publication/376072472_

5. Сурілова О.О., Бурдюжа О. М. Надання гуманітарної допомоги як функція Міжнародного комітету Червоного хреста. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.). Одеса, 2023. С. 22-27. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23578>

6. Бурдюжа О. М. Міжнародно-правове регулювання гуманітарної допомоги. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія»; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 358-363. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24298>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ	
ДОПОМОГИ.....	14
1.1.Становлення та розвиток міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги.....	14
1.2. Гуманітарна допомога як міжгалузевий інститут міжнародного права.....	34
РОЗДІЛ II. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ДЕРЖАВ В	
СФЕРІ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: ВИКЛИКИ АГРЕСІЇ РФ	
ПРОТИ УКРАЇНИ.....	58
2.1. Правові засади діяльності міжнародних організацій щодо надання гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів в контексті вторгнення РФ в Україну.	58
2.2. Міжнародно-правове регулювання надання гуманітарної допомоги під час гуманітарної кризи, спричиненої катастрофами стихійного або техногенного походження.	88
РОЗДІЛ III. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО	
СОЮЗУ В СФЕРІ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ.....	108
3.1. Гуманітарна допомога в Механізмі цивільного захисту ЄС	108
3.2. Співробітництво Європейського Союзу та України в сфері надання гуманітарної допомоги: сучасний вимір.....	127
ВИСНОВКИ.....	139
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	143
ДОДАТКИ.....	165

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. МГП - Міжнародне гуманітарне право
2. МППЛ - Міжнародне право прав людини
3. МКЧХ - Міжнародний комітет Червоного Хреста
4. МРЧХ - Міжнародний Рух Червоного Хреста.
5. УВКБ ООН - Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
6. МФТЧХ - Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця
7. НУО - неурядові організації
8. ГА ООН - Генеральна асамблея ООН
9. ПРООН - Програма розвитку ООН
10. УВКБ ООН - Агентство ООН у справах біженців
11. ЮНІСЕФ - Дитячий фонд ООН
12. ВПП - Всесвітня продовольча програма
13. ВООЗ - Всесвітня організація охорони здоров'я
14. МКС - Міжнародний кримінальний суд
15. МГКВФ - Гуманітарна міжнародна комісія з встановлення фактів
16. СММ - Спеціальна моніторингова місія
17. ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі
18. ПРООН ООН - Програма з розвитку ООН
19. ЄС - Європейський Союз
20. ДЕС - Договір про Європейський Союз
21. ДФЄС - Договір про функціонування Європейського Союзу
22. СОТ - Світова організація торгівлі
23. СЕСІС ІТ - платформа, спільного зв'язку в надзвичайних ситуаціях та інформаційного центру
24. ЄАВТ - Європейська асоціація вільної торгівлі
25. EuropeAid - Генеральний директорат розвитку та співробітництва
26. ЄЕЗ - Європейська економічна зона

- 27.ECHO - Генеральний директорат Європейської комісії з питань гуманітарної допомоги та цивільного захисту
- 28.OCHA - Управління ООН з координації гуманітарних справ
- 29.UNV - Програма Волонтерів ООН.
- 30.ERC - Координатор надзвичайної допомоги
- 31.IASC Міжвідомчий постійний комітет
- 32.SWOT- аналіз - Сильні сторони (Strengths) Слабкі сторони (Weaknesses),
Можливості (Opportunities), Загрози (Threats),
- 33.PESTEL (Political Economic Social Technological Environmental Legal)
- 34.RescEU (Europe's crisis reserve) - Кризовий резерв Європи
- 35.Horizon EU - Рамкова програма досліджень та інновацій
- 36.TEMA(Trusted Extremely Precise Mapping and Prediction for Emergency Management) - Надійне надзвичайно точне картографування та прогнозування для управління надзвичайними ситуаціями
- 37.UNRRA - адміністрація з надання допомоги та реабілітації
- 38.IRO - Міжнародна організація у справах біженців
- 39.EU Civil Protection Mechanism - Механізм цивільного захисту ЄС
- 40.EEAS - Європейська зовнішня служба

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження.

На початку XXI століття світове співтовариство існує в умовах глобальної нестабільності та викликів, які загрожують сталому цивілізаційному розвитку. Зросла кількість та масштаби природних катаклізмів, технологічний розвиток призвів до появи потенційно небезпечних технологій під час використання яких в рази зростає вірогідність техногенних аварій з тяжкими наслідками для людини, її прав, матеріальних благ та навколишнього природного середовища.

Воєнні конфлікти в різних куточках Земної кулі порушують мирне життя мільйонів людей і є свідченням правового нігілізму сучасних держав, урядів та окремих угруповань, які свідомо порушують міжнародно-правові принципи та вимоги та ставлять під загрозу такі цінності як людина, її права, навколишнє природне середовище. Агресія РФ проти України зачепила мільйони людей, які стали жертвами жорстокого поводження, втратили домівки, засоби існування, вимушені були виїхати з рідної країни в пошуках порятунку. Людство виявилось нездатним вирішити проблему дотримання екологічної рівноваги, не спроміглося перейти до мирного співіснування держав та народів. В результаті під загрозою опинилися права людини на зачеплених катастрофічними подіями територіях. Стихійні лиха, техногенні катастрофи провокують гуманітарні кризи, реагування на які, перш за все надання невідкладної гуманітарної допомоги з порятунку життя та забезпечення постраждалих всім необхідним для виживання, виходить за межі можливостей окремих держав.

Людство не змирилося з таким положенням речей. Якщо неможливо викоренити причини загрозливої ситуації, якщо міжнародне право виявилось нездатним забезпечити екологічний баланс та унеможливити збройні конфлікти слід зосередилося на мінімізації наслідків гуманітарних криз, які виникають в результаті катастрофічних подій різної етіології. Механізмом, здатним полегшити становище постраждалих, які опинилися відрізаними від життєво необхідних благ та послуг, в ситуації, коли вони не здатні самотійно дати собі раду є надання гуманітарної допомоги.

Незважаючи на те, що історія благодійних (гуманітарних) акцій налічує тисячі років, а перші спроби запровадити їх міжнародно-правове регулювання сягають позаминулого століття, міжнародно-правовий механізм надання гуманітарної допомоги запроваджений на сьогодні, далекий від досконалості. Спроби підвищити його ефективність здійснювалися неодноразово на глобальному та регіональному (європейському) рівні. Але вони досягали тільки часткового успіху. З'являються все нові, непередбачувані раніше загрози, залишаються проблемні питання гуманітарного доступу, зайвої політизації надання допомоги, порушення гуманітарних принципів (які самі потребують конкретизації). Є проблеми координації зусиль міжнародних гуманітарних акторів та контролю за їх діяльністю. Недосконалою є система визначення потреб у допомозі, контролю за її розподіленням.

Разом з цим, слід констатувати, що у вітчизняній доктрині міжнародного право відсутнє фундаментальне комплексне монографічне дослідження проблеми. Українські фахівці приділяли не виправдано мало уваги міжнародно-правовому механізму надання гуманітарної допомоги. Не набагато краща ситуація склалася у світовій юридичній науці. Це призводить до того, що розвиток міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги відбувається хаотично, що знижує його ефективність. Все це актуалізує тему дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проблематика дисертаційного дослідження знаходиться в руслі тематики наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266) в контексті плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» «Міжнародне право та захист прав людини в цифрову еру».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексна всебічна характеристика міжнародно-правового механізму надання гуманітарної

допомоги, з'ясування його правової природи та особливостей; визначення тенденцій подальшого розвитку міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги в контексті агресії РФ проти України.

Досягненню поставленої мети слугуватиме вирішення таких завдань:

- Здійснити дослідження генези надання гуманітарної (благочинної) допомоги, надати характеристику основних етапів її розвитку;

- Сформулювати визначення поняття «гуманітарна допомога» та виокремити її від суміжних правових понять;

- Виявити місце міжнародно- правового регулювання надання гуманітарної допомоги в системі міжнародного права та обґрунтувати доцільність виділення міжгалузевого інституту «гуманітарна допомога» в системі міжнародного права;

- Розкрити особливості міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів в контексті військової агресії РФ проти України;

- Охарактеризувати міжнародно- правовий механізм надання гуманітарної допомоги, як відповіді на новітні виклики та загрози, пов'язані з катастрофами природного та антропогенного походження, зокрема військовою агресією РФ проти України;

- Дослідити діяльність Європейського союзу в сфері захисту від природних та техногенних катастроф та виявити місце гуманітарної допомоги в Механізмі цивільного захисту ЄС;

- Здійснити дослідження питання участі України в Механізмі цивільного захисту Європейського Союзу.

Об'єктом дисертаційного дослідження є міжнародні правовідносини в сфері надання гуманітарної допомоги.

Предметом дослідження є міжнародно- правовий механізм надання гуманітарної допомоги.

Методи дослідження. Достовірність отриманих результатів та значення дисертаційного дослідження для подальшого опрацювання теми забезпечує

використання новітньої методології юридичної науки, а саме сукупності філософських, загальнонаукових та спеціально юридичних методів та підходів.

Так за допомогою діалектичного методу було забезпечено достовірність наукового пізнання проблемних питань становлення та розвитку міжнародно-правового регулювання суспільних відносин в сфері гуманітарної допомоги (підрозділ 1.1.); удосконалено понятійний апарат та вироблено поняття «гуманітарна допомога» (підрозділ 1.2.); з'ясовано місце міжгалузевого інституту «гуманітарна допомога» в системі міжнародного права (підрозділ 1.2.); досліджено особливості міжнародно – правового регулювання гуманітарної допомоги в мирний та воєнний час (підрозділи 2.1; 2.2); охарактеризовано механізм цивільного захисту ЄС та місце у ньому надання гуманітарної допомоги (підрозділи 3.1; 3.2.). Конкретно- історичний метод був в нагоді при дослідженні становлення та розвитку міжнародно- правового регулювання благодійної та гуманітарної допомоги; генези Механізму цивільного захисту ЄС (підрозділи 1.1., 3.1.). Метод системного аналізу та синтезу дозволив виокремити категорію «гуманітарна допомога» від суміжних правових понять (підрозділ 1.2.), дослідити кластерну систему координації надання гуманітарної допомоги ООН (підрозділи 2.1; 2.2), довести міжгалузевий характер інституту «гуманітарна допомога» (підрозділ 1.2.) Логіко-семантичний метод застосовувався при характеристиці дефініцій «гуманітарна допомога», «волонтерська допомога», «благодійна допомога», «гуманітарний захист», «цивільний захист» (підрозділ 1.2.). Порівняльний метод дозволив виявити співвідношення політики ЄС в сфері гуманітарної допомоги з іншими політиками (підрозділ 3.1.) та Механізмом цивільного захисту ЄС (підрозділ 3.1., 3.2.), благодійної та гуманітарної допомоги (підрозділ 1.2.). За допомогою синергетичного методу було впроваджено дослідження гуманітарного доступу та його співвідношення з гуманітарними операціями (підрозділ 2.1.); особливості катастроф різноманітної етіології та реагування на них на різних етапах, починаючи з превентивних заходів та закінчуючи відновленням з метою сталого розвитку (підрозділи 2.1. 2.2.)

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять праці українських фахівців: В. Ф. Антипенка, М. М. Антонович, Х. Н. Бехруза, М.В. Белова, М. В. Буроменського, В. Вашкович, П. Горінова, Д.М. Громовчук, М. В. Грушко, А. Гудзь, О. В. Дерлюк, М. Дорошенко, М.М. Драгомерецького, Р. Драпушко, Г.М. Закалик, М. Карпчук, Т.С. Ківалової, Є.О. Кравцової, К.В. Мануїлової, Д.Г. Манько, Л.П. Морозової, А.О. Немченко, Г.В Рибікової, О.В. Сенаторової, К.О. Сидоренко, О.О. Сурілової, Ю. Цуркан-Сейфуліної, О. Твердохліб, І. Трефаненко. та ін.

Теоретичне підґрунття дослідження утворює доробок іноземних фахівців: Л. Арбур, Бас ван Бавела, Белами, Р. Барбер, Ф. Босуїт, К. Бойзен, Дж. Бортон, Р. Браумана, Ван Елсуwege, Н. Гетц, П. Готьє, А. Данієл, Д.Р. Дікман, Дж. Орби, М. Кумара, Д.Р. Куртіса, Ф. А. Понтироли, Ф. Сеацзу, Р. А. Стофельс, С.Р. Тесан, Р. Томазини, С. Харвуд, Дж.-М. Хенкаерес, Ф. Швендимана, І. Федеріко, Дж. Фоли, Д. Форсайт, М. Фаур, Б. Яковлевич, та інших.

Нормативно- правову основу дослідження створюють міжнародні конвенції, резолюції ГА ООН, регламенти, директиви та рішення Європейського Парламенту, Ради ЄС та Європейської комісії, законодавчі акти України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській юридичній науці здійснено комплексне наукове дослідження міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги.

В результаті дослідження особисто дисертантом сформульовані нові наукові положення та висновки, зокрема:

Уперше:

-визначено історіографію становлення та розвитку міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги, зокрема виділено 8 етапів цього процесу, кожен з яких характеризується притаманними йому рисами, які пояснюються особливостями суспільного та технічного розвитку, формуванням новітніх викликів та загроз життю, гідності, здоров'ю людини та навколишньому природному середовищу.

-сформульовано авторське визначення поняття «гуманітарна допомога», як заходів з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/ або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних, транспортних та інших життєво необхідних послуг у разі катастрофи будь -якої етіології, та/або заходів щодо поновлення якості довкілля, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів надання гуманітарної допомоги з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, визначено співвідношення категорії «гуманітарна допомога» з категоріями благодійна та волонтерська допомога, гуманітарний та цивільний захист;

-доведено, що в системі міжнародного права виокремився міжгалузевий інститут «гуманітарна допомога», який вміщує норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, міжнародного права катастроф та міжнародного екологічного права;

-обґрунтовано всеосяжне комплексне використання кластерного підходу в сфері надання та координації гуманітарної допомоги та розширення системи кластерів в контексті гуманітарної кризи в Україні, спричиненої агресією рф. До існуючих 12 кластерів: (1. Продовольча безпека; 2. Здоров'я; 3. Логістика; 4. Освіта; 5. Харчування; 6. Захист; 7. Укриття; 8. Вода, санітарія; 9. Табори для розселення; 10. Відновлення; 11. Навчання; 12. Комунікації у надзвичайних ситуаціях) доцільно додати такі:13. Розмінування; 14. Юридична допомога 15 Навколишнє природне середовище. 16. Військовополоненні та зниклі без вісті; 17 Повернення незаконно депортованих громадян, зокрема дітей; 18 Робота. Бізнес 19. Енергетика;

-обґрунтовано положення щодо кваліфікації перешкоджання наданню гуманітарної допомоги, її незаконного привласнення або перешкоджання гуманітарному доступу, як нелюдського поводження, тобто міжнародного злочину проти людяності та необхідності, у зв'язку з цим, доповнення Статуту Міжнародного кримінального Суду.

Удосконалено:

- наукові підходи щодо принципів надання гуманітарної допомоги, система яких має бути доповнена принципом загальної, але диференційованої відповідальності та принципом попередження та перестороги: принципом надання гуманітарного доступу; принципом координації та контролю гуманітарної допомоги; принципом поваги до принципів міжнародного права.

- тези щодо надання гуманітарного доступу, координації та контролю гуманітарної допомоги в контексті поваги до прав людини та міжнародного права;

-положення щодо доцільності застосування SWOT - аналізу та системи PESTE при визначенні потреб та засобів надання гуманітарної допомоги;

-положення щодо співвідношення гуманітарної політики Європейського Союзу з іншими політиками ЄС;

-наукові уявлення щодо участі України в Механізмі цивільного захисту ЄС та шляхи гармонізації законодавства України щодо цивільного захисту з правом ЄС.

Дістали подальшого розвитку:

-уявлення щодо шляхів вдосконалення міжнародно – правових механізмів надання гуманітарної допомоги з урахуванням викликів агресії РФ проти України;

-тези щодо основної ролі надання гуманітарної допомоги на етапі визначення ризиків, здійснення оцінки впливу на довкілля та інших превентивних заходів попередження гуманітарних катастроф;

-положення про роль гуманітарної допомоги на етапі відновлення постраждалих регіонів та забезпечення подальшого сталого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідницькій роботі – для подальшого опрацювання питання міжнародно-правового регулювання надання гуманітарної допомоги в умовах збройного конфлікту та у мирний час у науці міжнародного права;

нормотворчій діяльності – для уточнення та доповнення положень міжнародного та українського права в сфері надання гуманітарної допомоги;

правозастосовчій діяльності – для удосконалення діяльності суб'єктів надання гуманітарної допомоги;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне право прав людини», «Міжнародне гуманітарне право», «Міжнародне екологічне право»

Особистий внесок здобувача. Дисертація є оригінальною, самостійною науковою роботою, виконаною автором особисто. Всі сформульовані у дисертації положення, висновки, рекомендації та пропозиції, зокрема, ті, що мають ознаки наукової новизни, отримані здобувачем самостійно на підставі опрацювання доктринальних та нормативно-правових джерел, на які зроблені відповідні посилання. Ідеї та розробки, що належать співавторці публікації за темою дисертації, здобувачем не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на 6 науково-практичних та наукових заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 1 листопада 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.); міжнародному круглому столі «Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики» (м. Одеса, 5 березня 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів: конференція, присвячена 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р.» (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.); круглому столі «Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів» (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції викладені у 4 публікаціях у наукових періодичних фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, та 6 тезах доповідей на науково-практичних та наукових заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які включають шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків (1 додаток, що розміщено на 3 сторінках). Загальний обсяг дисертації складає 167 сторінок, з них основного тексту 142 сторінки, список використаних джерел складає 207 найменувань і розташований на 22 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

1.1. Становлення та розвиток міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги

Гуманітарні кризи, що виникали з різних причин, супроводжували людство протягом всієї історії. Поступово формувалося усвідомлення суспільної відповідальності за подальшу долю жертв несприятливих обставин. Це призвело до виникнення концепції гуманітарної допомоги, як механізму подолання негативних наслідків для існування людства загалом, окремих груп населення та кожної людини особисто. Виникненню концепції сприяв розвиток гуманістичних тенденцій цивілізаційного розвитку. Гуманізм є широким багатоаспектним явищем. Тому неможливо надати єдине його визначення, що відображає усі його особливості та якості. Так, гуманізм розуміється за думкою Л.П. Морозової, як «філософський і етико-соціологічний принцип відношення до людини як до вищої цінності. Як духовно-культурне явище гуманізм є головним змістом цивілізаційного процесу, в ході якого він проявляється у різноманітних якостях: етична норма, соціальний ідеал, духовна цінність, свобода волі, взаємодопомога і співробітництво, повага до прав і гідності особистості, рівність і рівноправність, справедливість, захист від зла і насилля» [1,39]. В цілому ми погоджуємося з фахівчиною, однак додамо, що категорію «гуманізм» не можна розглядати у відриві від сталого розвитку, адже саме гуманістичні ідеали характеризують сталий розвиток як парадигму існування сучасної цивілізації.

Ми зосередимося на гуманізмі, як правовій категорії. Перш за все відмітимо, що як правовий принцип, гуманізм декларується в системах права усіх країн сучасного світу. Як зазначають та Белова М.О. Марцеляк «Гуманізм, як правова категорія, являє собою світогляд, що розглядає людину як вищу, самодостатню і самоусвідомлюючу цінність. Гуманізм виражає ставлення до людини принаймні з

двох боків: визнає соціальну цінність людської особистості й відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою. Отже гуманізм є певною моральною вимогою до поведінки людей, тобто певною категорією морального усвідомлення людини найвищою соціальною цінністю в державі» [2, 57]. Нами гуманізм розглядається і як європейська цінність, яка хоча і не згадується в якості такої в ст. 2 Договору про Європейський Союз[3], але впливає зі змісту Договору, зокрема з його преамбули, де йдеться про гуманістичний спадок Європи, з якого розвинулися загальні цінності, як передумова європейської інтеграції.

Світогляд є категорією філософської науки. Щодо правової категорії «гуманізм», то при її тлумаченні слід акцентувати увагу на тому, що гуманізм є проявом правосвідомості кожної людини та суспільства в цілому, частиною правової ідеології, як системи знань про зміст та сутність правових норм, правової психології, як внутрішнього відношення до правової дійсності. Гуманізм як правову категорію не можна розглядати тільки в контексті правосвідомості. Визначення буде неповним, якщо не звертати увагу на правові норми, в яких закріплені гуманістичні цінності.

Гуманізм розглядається як одна з провідних цінностей сучасної цивілізації, яка лежить в основі формування сучасних систем права всіх рівнів, зокрема міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Гуманізм, як правова категорія має володіти такою якістю як закріпленість у нормативно-правових актах. В контексті нашого дослідження, зазначимо, що гуманістичні ідеали лежать в основі формування та розвитку міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги. Ми погоджуємося з О.К. Канєнберг-Сандул, яка зазначила що «гуманність стає основним принципом - ідеєю сучасного міжнародного права, яка повинна вплинути перш за все на його джерела, функції, завдання та принципи» [4, 792].

Термін «гуманізм» було запропоновано тільки на початку XIX ст. Ф. Нітхаммером [5]. Ф. Нітхаммер вважав гуманізм основою широкої програми морального виховання, спрямованої на формування нового покоління лідерів, людей, проянятих сучасним духом часу, але не розглядав гуманізм як правову

категорію. Для того, щоб прийшло усвідомлення гуманізму як категорії права, концепція пройшла багатовіковий шлях розвитку.

Витоки гуманізму шукати в глибинах історії людства. Гуманістичні ідеали мають витoki в античній філософії. Давньогрецький мислитель Сократ розглядав суспільне благо, як цінність. За вченням Платона, добро існує як ідея, яка займає вершину у ієрархії цінностей. Ідея цінності людини, яка в подальшому була покладена в основу принципу гуманізму складає підґрунтя ідеї благочинної допомоги.

Перші достовірні відомості про безкоштовну допомогу з боку держави та окремих осіб, яку можна назвати благодійною, з'являються у стародавні часи. У стародавній Греції громадянське суспільство та держава вважали своїм обов'язком підтримувати тих, хто опинився в скруті та потребував допомоги. Благодійність поступово перетворюється на самостійну галузь суспільного життя. Це було пов'язано, як слушно зауважує І. Трефаненко, з тим, що «грецьке суспільство, накопичивши певний духовний досвід, серед інших сфер свого існування починає виділяти особливу сферу, де з'являються дружні почуття, моральні зв'язки і відносини. Так формується поняття “благодійність” (філантропія), яке означає любов до людей, доброзичливе ставлення одного індивіда до іншого, дружність» [6]. Філантропія розуміється як «альтруїстична турбота про добробут і розвиток людини, яка зазвичай проявляється в пожертвуваннях грошей, майна чи роботи нужденним особам, у створенні навчальних закладів і лікарень, а також у жертвах для інших суспільно корисних цілей, або конкретна дія, форма або випадок цієї діяльності [7].

Подальший розвиток благодійництва та благодійної допомоги відбувався у Давньоримській імперії. Як зазначають М. Дмитрієнко та О. Ясь, «Римський сенат ще у V ст. до н.е. створив хлібне управління (annona), яке займалося щорічним підвозом хліба для його продажу біднякам за зниженими цінами. Перший префект управління (praefectus annonae) був призначений у 439 р. до н.е. Імператор Август (27 р. до н.е. – 14 р. н.е.), прийняв титул префекта управління...

що свідчило про винятково важливе значення цієї посади у ієрархії влади Стародавнього Риму» [8, 38].

Таким чином, у витоків ідеї благодійництва стояли давньогрецькі філософи. Їх ідеї знайшли відгук у суспільстві та отримали практичне втілення у давньогрецьких полісах та у стародавньому Римі, де реалізовувалися програми надання гуманітарної допомоги, створювалися управлінські структури, задачею яких було надання благодійної допомоги у вигляді забезпечення продуктами харчування за пільговими цінами.

У Київській Русі ця сфера також розвивалася. Одними з найдавніших відомих джерел права в яких визначалися основні напрямки соціальної допомоги та підтримки, такі як княжа, церковно-монастирська, подання милостині та парафіяльна благодійність були церковні статuti князів Володимира Великого та й Ярослава Мудрого. А. О. Немченко підкреслює, що «Основними рисами благодійності в Київській Русі можна вважати такі: 1. Допомога князів та інших знатних людей нужденним, а також доброзичливе ставлення до них, зокрема до жебраків – стало традицією вартою наслідування, як позитивний історичний етап розвитку України. 2. Благодійність засновувалась на особистому бажанні князя та його оточення, і тому держава виступала в ролі приватного благодійника. 3. Розвиток церковно-монастирської та парафіяльної благодійності [9, 139]. разом з цим «на території України зародження волонтерського руху слід шукати у ранній додержавний період існування давніх слов'ян, який зазнав подальшого розвитку в період Київської Русі», стверджує Є.О. Кравцова [10, 33]. Г. М. Закалик та інші звернули увагу на те, що «Київський князь Володимир Статутом 996 р. зобов'язав духовенство через збір десятини на утримання монастирів, церков і лікарень займатися громадським піклуванням» [11,107]. На нашу думку, в ті часи розвивалася благодійна діяльність, формувалися її різноманітні форми. Допомога надавалася державою, походила від держави і не могла вважатися приватною.

Десятина є формою оподаткування, а вже з податків надавалася допомога. Державні інституції вирішували хто має надати таку допомогу, хто є її отримувачем та в яких формах вона має бути надана. Волонтер же є приватною

особою, яка надає допомогу цілком добровільно. Тому ми вважаємо, що в ті часи розвивалося надання благодійної допомоги, але вона мала інші форми, ніж волонтерська. Крім того правове регулювання благодійної допомоги не було розвинено. На нашу думку, волонтерський рух було започатковано А. Дюраном у другій половині XIX ст., коли були прийняті перші міжнародно- правові конвенції, які містили норми щодо волонтерства.

У західній Європі в середньовічний період ініціатором надання допомоги була церква. В ті часи надання допомоги здійснювалася за приватною ініціативою, роль держави заперечувалася. Однак фіксуються намагання держави запровадити правові норми щодо надання благочинної допомоги. В період правління Тюдорів в Англії були здійснені спроби упорядкувати надання допомоги шляхом прийняття правових актів щодо допомоги бідним та інвалідам.

З кінця XVIII ст. відбулося значне пожвавлення інтересу до благодійних організацій. Багато людей вважали християнським обов'язком багатих допомагати бідним. Це поєднувалося з вірою в те, що філантропічні дії багатших класів можуть реально змінити життя бідних, як безпосередньо шляхом надання пожертвувань, так і через практичне керівництво та допомогу. В той період благодійні організації значною мірою залежали від підтримки через підписки та пожертви[12].

Таким чином на ранніх етапах благочинна допомога формувалася як соціальна допомога малозабезпеченим особам для задоволення їхніх основних потреб, таких як їжа, одяг. Поступово із розвитком цивілізаційних цінностей, зокрема гідності та прав людини, соціальна допомога почала охоплювати оренду житла, комунальні послуги, догляд за дітьми, транспорт, ліки, що відпускаються за рецептом, тощо та на сьогодні існує у вигляді широкого спектру програм, послуг, перехідних планів розроблених, щоб допомогти із навчанням, пошуком роботи, отриманням доступу до медичного обслуговування. При наданні благочинної допомоги враховуються вимоги часу, обставини, що змінюються, економічні, ментальні та культурні особливості отримувачів допомоги, можливості та інтереси її надавачів. Так проект Світового банку

«Інвестиції в соціальний захист для інклюзії, стійкості та ефективності» (INSPIRE) у розмірі 1,2 мільярда доларів США, підкріпленої кредитними коштами від Трастового фонду Advancing Needed Credit Enhancement for Ukraine (ADVANCE Ukraine) за підтримки Уряду Японії передбачає підтримку 29 програм соціальної допомоги, які спрямовані на найбільш уразливі верстви населення України (інваліди, діти-сироти, діти під опікою, прийомні сім'ї, соціально незахищені отримувачі вищої освіти, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи та торгівлі людьми), постраждалі від вторгнення Росії в Україну. Програми реалізуються у кооперації з урядом України та охоплюють 10 мільйонів громадян України [13].

Усвідомлення того, що наймасштабнішу загрозу людству становлять воєнні конфлікти приходить під час аналізу реалій цивілізаційного буття. Війна є найбільш кричущим порушенням міжнародного права, адже дії агресора нехтують Статутом ООН, порушують загальновизнані принципи міжнародного права, призводять до порушення прав людини. Це дає змогу юристам-міжнародникам наголошувати на кризі традиційної системи міжнародного права, яка буцімто не здатна відповідати унікальності розвитку і потребам життя в третьому тисячолітті [14]. М.В. Буроменський слушно зауважує, що «міжнародне право в нинішньому стані достатньою мірою не відповідає ні засадам рівності, ні засадам свободи, знаходиться у кризовому стані та потребує реформування» [15,16]. В.Ф. Антипенко констатує, що «міжнародно-правові механізми влаштовані таким чином, що регулюють лише боротьбу із вторинними проявами міжнародних правопорушень, детермінанти та сутнісні характеристики яких, між тим, визначаються у категоріях глобальних негативних процесів і явищ» [16,58]

Ми, вважаємо за доцільне погодитися з позицією Т.С. Ківалової та О.О. Сурілової, які наголошують на цінності міжнародного права, констатуючи при цьому наявні проблеми та роблять акцент на необхідності неухильного додержання міжнародно-правових норм, адже тільки це сприятиме виходу з кризи та прогресивному розвитку міжнародних відносин [17,228].

Оскільки на даному етапі розвитку людської цивілізації не виявляється можливим забезпечити сталий розвиток, припинити порушення міжнародного права, запобігти екоциду, стабілізувати кліматичну систему зупинити війну, доцільним є спрямування зусиль на мінімалізацію їх наслідків.

Сучасне міжнародне право має можливості комплексно вирішити цю проблему та поліпшити долю жертв міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів шляхом надання їм необхідної допомоги. Щодо захисту прав жертв стихійних лих та техногенних катастроф та надання їм допомоги, необхідні механізми запроваджує міжнародне право прав людини. Останнє грає провідну роль і у відновленні на сталій основі порушених прав людини після завершення бойових дій. Ми наголошуємо на важливості використання міжнародного екологічного права, метою якого є відновлення навколишнього природного середовища після катастрофічних подій, адже забезпечення фундаментального екологічного права на життя в екологічно безпечному сприятливому для людини навколишньому середовищі є основою гарантування права людини на гідне життя. Відновлення є величезним викликом, який потребує ретельного розгляду та належного управління[18]. Передумовою ефективного надання гуманітарної допомоги в цьому випадку є стратегічна екологічна оцінка негативного впливу на довкілля, вразливих місць та недоліків, які супроводжують усі рішення щодо реконструкції. Слід враховувати масштаби шкоди, завданої суспільству та економіці з метою покращення якості рішень і сприяння прозорості та цілісності процесу, підтримки національної єдності і довіри до уряду та громадянського суспільства.

Ми вважаємо що надання гуманітарної допомоги здатне відновити порушені в результаті надзвичайних подій права людини. Однак надання такої допомоги не може здійснюватися на постійній основі. Гуманітарна допомога є терміновим інструментом вирішення проблеми.

Для цього слід комплексно використовувати наявні можливості міжнародного гуманітарного права, головна мета якого полягає в гуманізації ведення воєнних дій та полегшення страждань жертв війни. Важливу роль в цьому

сенсі грає і міжнародне право прав людини, оскільки важливим є гарантування прав людини на гідне життя не тільки під час збройного конфлікту, але і після його завершення. Крім того міжнародне право прав людини грає головну роль в сфері поновлення прав людини на гідне життя, порушених в результаті техногенних аварій та катастроф природного походження. Ми розглядаємо міжнародно-правовий механізм надання гуманітарної допомоги в якості найбільш дієвого основного засобу вирішення проблеми.

Правові механізми можуть бути охарактеризовані як певні "комплекти" юридичних засобів, що мають нормативне закріплення та орієнтовані при їх практичному використанні на реалізацію суб'єктами своїх інтересів і досягнення тієї чи іншої цілі як наслідку правового регулювання визначених суспільних відносин [19,182]. Зміст міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги розкривається крізь призму правового регулювання. Щодо міжнародно-правового механізму надання гуманітарної допомоги, то його доцільно розуміти як систему міжнародно-правових засобів впливу, за допомогою яких реалізуються можливості для надання гуманітарної допомоги, серед яких головним елементом є міжнародно - правові норми.

Зміст міжнародно-правових норм змінювався в міру того, як змінювалися засоби ведення бойових дій, з'являлися нові види та засоби озброєнь, а також нового сенсу набувала концепція прав людини.

Усвідомлення жахів війни привело до появи принципів, що стосуються гуманітарної допомоги. У Стародавній Греції та Римській імперії були сформульовані норми, які окреслювали прийнятну поведінку під час війни [20]. У стародавньому Китаї у творі «Мистецтво війни» китайський генерал Сунь Цзи наголошує на відповідній гуманній поведінці під час війни [21]. Особливого значення набуває додержання законів та звичаїв війни починаючи з XIX століття, коли науково-технічний прогрес призвів до зміни самого характеру війни, зумовив розвиток нових систем озброєнь, зокрема появу зброї масового ураження, здатної завдавати неймовірних страждань як військовим на полі бою, так і цивільним, які потрапляли в зону бойових дій.

Глобалізаційні процеси ХХ ст. загострили проблему. Вперше в історії людство стикнулося з двома світовими війнами, глобальні багатоаспектні гуманітарні наслідки яких, порушення прав людини, потребували об'єднання зусиль всього світового співтовариства для їх подолання.

Невдовзі стало зрозумілим, що недостатньо обмежуватися заборонаю певних видів озброєнь, наданням медичної допомоги та забезпечувати всім необхідним військовополонених, а також осіб, які зазнали поранень на полі бою та хворих, а також цивільних осіб, маючих поранення, або тих, хто втратив засоби існування та житло. Слід запроваджувати превентивні заходи щодо полегшення їх долі.

З цією метою запроваджуються закони та звичаї ведення війни, покликані надати воєнним діям більш гуманного характеру, запобігти надмірним стражданням зачеплених осіб- цивільних та військових. Це стосується правил поведінки з ними, заборони певних видів озброєнь, та надання гуманітарної допомоги тим, хто цього потребує

Поступово формується міжнародно- правовий механізм надання гуманітарної допомоги [22, 770], генеза якого охоплює декілька фаз (етапів), кожен з яких характеризується певними особливостями.

Перший етап триває з 1805 р. по 1863р. та починається з запровадження транснаціональної програми допомоги - британської гуманітарної компанії допомоги (1805–1815), ініційованої Комітетом з надання допомоги в Німеччині та інших частинах континенту [23,187]. Це була перша спроба надання допомоги постраждалим в результаті воєнних конфліктів на міжнародному рівні.

Ця компанія втілювала добрі ідеї та наміри, однак виявила значні вади, які позначалися на її ефективності. Комітет мав труднощі зі спрямуванням отриманих грошей відповідно до побажань жертводавців. Так було виявлено, що Стокгольмський комітет використав більше чверті отриманих ресурсів, для цілей, які не були погоджені з донорами. За домовленістю пожертви призначалися для біженців. Незважаючи на це, зібрані кошти були спрямовані на підтримку збіднілих фінів у Стокгольмі, та ремонт церкви.

Пошуки механізмів розподілу допомоги призвели до заміни грошової допомоги допомогою у натуральній формі що мало сприяти належному використанню пожертв під контролем донорів. Загалом фахівці відмічають, що «Комітет допомоги постраждалим мешканцям Німеччини та інших частин континенту» є першим прикладом широкомасштабної добровільної програми допомоги, яка залишилася недооціненою в анналах гуманізму [24].

Відомою ініціативою з надання гуманітарної допомоги була ініціатива католицької церкви та італійських громадян 1847 р. зі збору коштів на користь Ірландії, яка потерпала від Великого голоду. У січні та лютому 1847 року еліти італійських столиць зібрали значні суми в рамках приватних заходів та ініціатив а християнські конфесії організували перші збори милостині. У березні Папа Пій IX видав енцикліку *Praedecessores Nostros*, закликаючи католиків робити пожертви на користь Ірландії, і таким чином запровадив збір коштів [25]. Католицьке духовенство збирало гроші на місці та взяло на себе відповідальність за їх доставку до Ірландії. Незважаючи на те, що впровадження транснаціональної кампанії зі збору коштів стикалося з перешкодами політичного, матеріально-технічного та фінансового характеру, збір милостині у католицьких церквах, накопичував багато невеликих пожертвувальних протягом значного періоду часу.

На цьому етапі гуманітарна допомога носила міждержавний характер, базувалася на приватних ініціативах, а не на міжнародно-правових договорах.

Другий етап охоплює 1863-1927 р.р. Провідником запровадження принципово нових підходів був А. Дюран, який стояв у витоків заснування Міжнародного Комітету Червоного Хреста у 1863р. МКЧХ, що був та залишається нині незалежною гуманітарною організацією, метою якої є допомога жертвам міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів. МКЧХ є ініціатором впровадження міжнародно-правового регулювання захисту жертв війни (військових та цивільних) та підписання у 1864р. першої міжнародної конвенції "Про поліпшення долі поранених на полі бою» [26]. Конвенція заклала принципи надання допомоги, які і до сьогодні є актуальними. В жовтні 1868 р. в Женеві відбулася Друга дипломатична конференція, яка була скликана з метою уточнення

деяких положень Конвенції 1864 р., зокрема, адаптації принципів Конвенції до морської війни. Додаткові положення були прийняті 20 жовтня 1868 р., але не були ратифіковані і не набули чинності.

У 1907р. була підписана IV Конвенція Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї- Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Відповідно ст. 15 Конвенції, засновуються товариства надання допомоги військовополоненим, які мають на меті служити посередником у добродійних справах. Агенти таких товариств можуть бути допущені до місць інтернування з метою надання допомоги, а також до пунктів утримання репатрійованих військовополонених, за умов наявності особистого дозволу, виданого військовим керівництвом, та надання письмового зобов'язання дотримуватися всіх заходів з підтримання порядку та безпеки, які останнє може запровадити [27].

Формуються механізми надання гуманітарної допомоги цивільним особам, які зазнають страждань під час воєнних компаній. Однією з найвпливовіших гуманітарних організацій під час Першої світової війни була Комісія допомоги в Бельгії (CRB). відома також як Belgian Relief - міжнародна організація, яка організовувала постачання продовольства з США до окупованої Німеччиною Бельгії та північної Франції під час Першої світової війни [28]. З 1914 р. до 1919 р. організація надала продовольчу допомогу Бельгії та Франції, врятувавши близько дев'яти мільйонів мирних жителів від голодної смерті [29]. Допомога залишалася у власності США, незважаючи на те, що вона фінансувалася за рахунок добровільних пожертв для того, щоб унеможливити реквізицію коштів Німеччиною. Діяльність Комісії не мала прецедентів. Комісія укладала контракти та угоди з урядами воюючих сторін; її кораблям надавалися привілеї, які не надавалися жодному іншому прапору; її представники в регіонах військової окупації користувалися повноваженнями та імунітетами.

На цьому етапі було започатковано Міжнародний Рух Червоного Хреста (МРЧХ). На сьогодні Міжнародний Рух Червоного Хреста (МРЧХ) є міжнародною незалежною гуманітарною організацією, що складається з Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ); Міжнародної федерації

товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, заснованої в 1919 р; національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Правові норми щодо права на гуманітарну допомогу під час війни регулюють поведінку як держав-учасниць конфлікту, так і нейтральних держав, оскільки всі вони є учасниками діяльності з надання гуманітарної допомоги.

Третій етап (1927 р.- 1943 р.) У першій половині XX ст. приймаються міжнародно- правові конвенції присвячені наданню допомоги жертвам гуманітарних катастроф у мирний час, що ознаменувало початок третього етапу розвитку міжнародно- правового регулювання гуманітарної допомоги. У 1921 р. ініціатором створення міжнародної організації з мандатом на координацію та проведення операцій з ліквідації наслідків стихійних лих виступив Червоний Хрест. Після тривалого періоду консультацій з урядами в 1927 р. в Женеві відбулася міжнародна конференція зі створення нової організації допомоги. Було прийнято Конвенцію про заснування Міжнародного союзу допомоги, яка набула чинності у грудні 1932 р. [30]. Конвенція 1927 р. була важливим багатостороннім інструментом міжнародного публічного права, який стосувався виключно надання допомоги в разі катастрофічної ситуації, поза контекстом збройного конфлікту [30]. Конвенція стосувалася реагування на стихійні лиха, санкціонувала визнання правового характеру гуманітарної допомоги людям, які постраждали від стихійних лих та запроваджувала підхід до гуманітарної допомоги з точки зору прав людини. Гуманітарна допомога ґрунтувалася на поєднанні трьох фундаментальних принципів: захисту прав людини, суверенітету та солідарності.

У документі йшлося про те, що визнання права людини на гуманітарну допомогу може встановлювати обмеження для запобігання зловживання з боку постраждалих держав. Міжнародний союз допомоги мав діяти на благо всіх постраждалих людей незалежно від їхньої національності чи раси та незалежно від будь-яких соціальних, політичних чи релігійних відмінностей. Дії Міжнародного союзу допомоги обмежувалися лихами, що відбувалися на територіях Високих Договірних Сторін і такими лихами, що стаються в інших країнах, які ймовірно впливатимуть на території Високих Договірних Сторін. Зазначимо, що

Міжнародний союз допомоги не мав помітних успіхів у наданні допомоги протягом свого існування та зрештою припинив існування.

Робота над розробкою ефективного міжнародно – правового регулювання надання допомоги жертвам катастроф та збройних конфліктів продовжувалася. 27 липня 1929 р. у м. Женева була підписана Конвенція про поводження з військовополоненими [31]. Відповідно ст. 87 Конвенції регулярно створюються Товариства допомоги військовополоненим, які відповідно до законів своєї країни мають на меті служити посередниками в наданні допомоги, повинні отримувати від воюючих сторін для себе та своїх належним чином уповноважених агентів усі засоби для ефективного виконання свого гуманного завдання. Представникам цих товариств дозволено роздавати допомогу в таборах і на місцях зупинки репатрійованих військовополонених.

Четверний етап (1943- 1945р.р.) почався під час другої світової війни та ознаменувався першою спробою запровадження комплексного механізму надання допомоги жертвам другої світової війни. У 1943р. Сполученими Штатами та Великобританією була створена адміністрація з надання допомоги та реабілітації (UNRRA). Ф. Рузвельт запропонував цю ідею як засіб демократичного відродження народів Європи та Китаю. UNRRA вдалося акумулювати кошти, налагодити зв'язки з арміями союзних держав, найняти співробітників, відправити в якості допомоги продовольство та товари першої необхідності на 4 мільярди доларів протягом п'яти років [32].

За словами Ф. Рузвельта, війна залишила мирних жителів усюди «недоїдаючими, розчавленими тілом і духом, без надії, фактично готовими бути поневоленими», але якби визволителі змогли нагодувати й одягнути цих жертв війни, повоєнне відновлення могло б бути успішним. Губернатор Нью-Йорка, Г. Леман, став першим директором UNRRA, яку назвав «новою установою, заснованою на людському братерстві» UNRRA в короткі терміни акумулювала внески, налагодила зв'язки з арміями союзних держав, найняло понад 10 000 робітників і обслуговуючого персоналу та відправило за кордон в якості допомоги продовольство та товари першої необхідності на 4 мільярди доларів.

Співробітники створили центри харчування, намети для санітарної обробки, медичні клініки, паспортні столи та служби розшуку зниклих[33]. UNRRA запропоновано та опрацьовано нові механізми надання гуманітарної допомоги.

Після припинення діяльності UNRRA у 1948 р. Міжнародна організація у справах біженців (IRO) продовжила опікуватися незавершеними проектами цієї організації. Міжурядова організація IRO була заснована 20. 04. 1946 р. з метою надання допомоги біженцям. IRO мала істотні переваги: вона була компетентною вирішувати більш широке коло питань, в її розпорядженні були значні ресурси, чисельний адміністративний апарат. IRO опікувалася наданням допомоги людям, які опинилися поза межами країн походження чи останнього місця проживання, влаштуванням на нових місцях сімей і окремих осіб.

Основним документом IRO була Конституція Міжнародної організації у справах біженців від 15. 12. 1946 р. яка визначила сферу діяльності організації [34]. В цілому прийняття конституції розглядається нами як прогресивний крок, однак не можемо не вказати на деякі недоліки цього документу. По-перше - Конституція визначала осіб німецького етнічного походження, які були вислані або мали бути вислані з країн свого народження до післявоєнної Німеччини, як осіб, які «не є предметом турботи Організації». Це виключало з його компетенції групу, яка за кількістю перевищувала всіх інших європейських переміщених осіб разом узятих. По- друге, через розбіжності між західними союзниками та Радянським Союзом IRO працювала лише в районах, контрольованих західними окупаційними арміями. IRO припинила свою діяльність 1. 01. 1951р., але натомість в рамках Організації Об'єднаних Націй було створено Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН, (UNHCR). У 1948 р. IRO стала спеціалізованою установою ООН та взяла на себе функції попередньої Адміністрації ООН з питань допомоги та реабілітації. У 1952 р. діяльність IRO припинилася і її замінило Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) і Міжурядовий комітет з європейської міграції (PICMME), створений у грудні 1951 р.

П'ятий етап (1945р- 1986 р.) Початок цього етапу ми пов'язуємо із заснуванням ООН у 1945 р. Гуманітарна допомога набула системного комплексного характеру. Цілями ООН у відповідності до Статуту цієї організації є здійснення міжнародного співробітництва в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у розвитку поваги до прав людини й основних свобод [35]. Міжнародне право набуває все більш гуманістичної спрямованості. Актуалізуються питання дотримання прав людини, сама система яких значно розширюється.

У Загальній декларації прав людини (1948р.) знайшло відображення право людини на виживання, тобто на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї і, що особливо важливо у контексті нашого дослідження - право на забезпечення в разі втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [36]. Це положення є основоположним для запровадження та гарантування права на гуманітарну допомогу.

Міжнародно- правові стандарти гуманітарної допомоги жертвам збройних конфліктів стосуються як військовополонених так і цивільного населення. Відповідно Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (ст. 125) [37] з урахуванням заходів, які держави, що тримають військовополонених, можуть уважати необхідними для забезпечення своєї безпеки чи для задоволення інших обґрунтованих потреб, представники релігійних організацій, товариств допомоги чи будь-якої іншої організації, яка допомагає військовополоненим, отримують від зазначених держав усі можливості для відвідування військовополонених, розподілу між ними посилок допомоги та матеріалів будь-якого походження, призначених для релігійних, освітніх чи розважальних цілей, а також для надання їм допомоги в організації дозвілля в межах таборів. Такі товариства чи організації можуть створюватися на території держави, що тримає в полоні, чи в будь-якій іншій країні або мати міжнародний характер.

IV Женевська конвенція 1949 р. "Про захист цивільного населення під час війни" та Протокол № 2 1977 р. "Про захист жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру" декларують провадження операцій з надання допомоги цивільному населенню, що зазнає надзвичайних бідувань через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання. Допомога має виключно гуманітарний і неупереджений характер.

Встановлені базові правила гуманітарної допомоги (ст. 59 Конвенції). Якщо населення окупованої території отримує недостатній обсяг постачань, окупаційна держава повинна погодитись вжити заходів, спрямованих на надання підтримки цьому населенню і сприяти реалізації цих заходів усіма наявними у неї засобами. Така допомога може надходити як з боку держав, так і з боку незалежних гуманітарних організацій, таких, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, і має передбачати забезпечення посилками, що містять продукти харчування, медичні матеріали та одяг. Усі Договірні Сторони повинні дозволити вільне перевезення таких посилок та забезпечити їхню охорону [38]. Ці документи встановлюють право на допомогу, принципи її надання, однак не розтлумачують саме поняття «гуманітарна допомога».

На цьому етапі відбулося усвідомлення необхідності допомоги людям, які опинилися у катастрофічній гуманітарній ситуації, адже під час війни нормальні відносини між державами припиняються, а сама природа війни позбавляє населення держав, які беруть участь у конфлікті, захисту. Таким чином, посилення міжнародного співробітництва в цій сфері стало неминучим, що вимагало регулювання засобами міжнародного права.

Практика УВКБ у цілому носить узагальнюючий характер, а практика Виконавчого комітету стосується конкретних вузьких питань. Як зазначає І. Сорока, через величезний обсяг рекомендацій їх неможливо звести в єдиний документ. Проте на їхній основі можна вивести низку загальних вимог, що висуваються до держав УВКБ ООН у роботі з шукачами притулку [39, 294].

Шостий етап (1986-1991р.р.) був ознаменований прийняттям статуту Міжнародного руху Червоного хреста та Червоного Півмісяцю, відповідно якого

МКЧХ має виконувати задачі, покладені на нього Женевськими конвенціями та сприяти точному дотриманню міжнародного гуманітарного права. Червоний хрест, виконуючи свою місію, керується своїми основними принципами: гуманності, неупередженості, нейтральності, незалежності, добровільності, єдності, універсальності. Своєю гуманітарною діяльністю та поширенням своїх ідеалів Рух сприяє встановленню міцного світу, що розглядається не просто як відсутність війни, але як динамічний процес співпраці між усіма державами та народами, співробітництва, заснованого на повазі свободи, незалежності, державного суверенітету, рівності та прав людини, а також на справедливому розподілі ресурсів для задоволення потреб усіх народів [40].

Сьомий етап (1991-2022р.р.) пов'язаний з посиленням співробітництва міжнародних організацій та держав щодо надання допомоги, що потребувало посилення координації в цій сфері. Саме цю мету переслідує резолюція Генеральної асамблеї ООН 46/182 «Посилення координації екстреної гуманітарної допомоги ООН», прийнята 19.12.1991р. [41]. У 2005 р. була проведена реформа координації, відома як Програма гуманітарної реформи, яка представила ряд нових елементів підвищення координації, передбачуваності, підзвітності та партнерства, зокрема був запроваджений кластерний підхід до надання гуманітарної допомоги, який використовується для координації в умовах гуманітарної кризи [42]. Кластери — це групи гуманітарних організацій ООН та поза її межами, у кожному з основних секторів гуманітарної діяльності (вода, охорона здоров'я, житло, логістика тощо). Вони призначаються IASC і мають чітку відповідальність за координацію.

Кластери, що спеціалізуються на різних аспектах гуманітарної допомоги, координують свої зусилля для оптимізації роботи та забезпечення швидкої реакції на кризу. Ця стратегія допомогла покращити взаємодію між різними учасниками гуманітарної діяльності та зробила процес надання допомоги більш системним та спрямованим на конкретні потреби під час надзвичайних ситуацій [43].

Восьмий етап (2022 - по наш час) Сучасний восьмий етап почався у 2022р..з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну. В ході агресії відбулися події, які призвели до гуманітарної катастрофи небачених раніше масштабів, що в свою чергу виявило неспроможність світового співтовариства впоратися із ситуацією. Так, підрив греблі Каховської ГЕС є техногенною аварією, яка сталася внаслідок впливу військовими методами на гідротехнічну споруду. Всупереч нормам Конвенції «Про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище», сторонами якої є як рф, так і Україна [44].

Мешканці окупованих територій були кинуті напризволяще окупаційною владою, яка вчасно не тільки не надала допомоги, але й чинила перешкоди гуманітарному доступу в постраждалі райони.

Недостатньо просто визнати право на гуманітарну допомогу; слід деталізувати права та обов'язки акторів - донорів допомоги, суб'єктів, залучених до операцій з надання такої допомоги, врегулювати інші важливі питання, такі як:

1. право потерпілих вимагати гуманітарну допомогу у випадках коли їхні основні права людини не можуть бути забезпечені регулярними послугами держав, які адмініструють території;
2. питання, щодо того, чи самі жертви, або інші особи, що діють від свого імені в інтересах потерпілих уповноважені вимагати гуманітарної допомоги;
3. умови, за яких надається гуманітарна допомога;
4. види допомоги, що надається для задоволення основних потреб;
5. обов'язок держав дозволяти транзит вантажів і персоналу;
6. порядок прийняття рішення про надання гуманітарної допомоги;
7. порядок прийому та напрями використання гуманітарної допомоги;
8. моніторинг використання допомоги відповідно до узгоджених цілей;
9. статус персоналу, залученого до надання гуманітарної допомоги;
10. міжнародна координація гуманітарної допомоги.

Цей етап ознаменувався ризиками, змінами та невизначеністю – глобальна пандемія, стихійні лиха, загрозлива рецесія, війни, інфляція тощо. В результаті

суспільство стикнулося з багатьма проблемами, які безпосередньо впливають на його добробут. Щодо кризових гуманітарних ситуацій, реагування (надання гуманітарної допомоги) має бути якнайшвидшим та враховувати різноманітні чинники, для визначення яких може використовуватися SWOT-аналіз, який передбачає виявлення та моніторинг можливостей та загроз для стратегічного планування. [45]. Хоча він був розроблений для бізнесового середовища та планування розвитку підприємств, вважаємо доцільним використання його для планування надання гуманітарної допомоги.

SWOT-аналіз — це інструмент стратегічного аналізу. Він поєднує в собі оцінку сильних і слабких сторін організації, географічного району чи сектору з оцінкою можливостей і загроз, які створює середовище, зокрема оцінку впливу на довкілля. SWOT-аналіз враховує внутрішні та зовнішні фактори, щоб максимізувати потенціал сильних сторін і можливостей, мінімізуючи при цьому вплив слабких сторін і загроз. Сильною стороною цього аналізу є те що SWOT - аналіз тісно пов'язаний на етапі проектування з аналізом державної політики та аналізом зацікавлених сторін. Його можна використовувати для багатьох цілей під час реалізації (наприклад, для прийняття стратегічного вибору, якщо виявлено зміни в контексті) або оцінки, зокрема оцінки впливу на довкілля, щоб переконатися, що впроваджена стратегія відповідає ситуації, описаній в аналізі. SWOT-аналіз здатний виявити адекватність (або неадекватність) стратегії щодо проблем і питань, що розглядаються, та щодо підтримки процесу прийняття рішень.

SWOT-аналіз враховує внутрішні та зовнішні фактори, щоб максимізувати потенціал сильних сторін і можливостей, мінімізуючи при цьому вплив слабких сторін і загроз.

При використанні як інструменту аналізу контексту SWOT доповнює PESTEL, визначаючи можливі стратегічні підходи. Він також тісно пов'язаний на етапі розробки з аналізом державної політики та аналізом зацікавлених сторін; вони, у свою чергу, часто інтегруються в PESTEL на етапі попередньої ідентифікації.

SWOT-аналіз особливо актуальний у контекстному аналізі як доповнення до PESTEL. Однак його можна використовувати для багатьох цілей під час впровадження (наприклад, для прийняття стратегічного вибору, якщо виявлено зміни в контексті) або оцінки, щоб переконатися, що впроваджена стратегія відповідає ситуації, описаній в аналізі.

Використання SWOT-аналізу є доцільним для персоналу, відповідних партнерів, зацікавлених сторін, експертів під час реалізації або оцінки, оскільки такий аналіз дозволяє швидко визначити адекватність (або неадекватність) стратегії щодо проблем і питань, що розглядаються, і в підтримці процесу прийняття рішень. Однак навіть добре продуманий, SWOT-аналіз є суб'єктивним. Таким чином, необхідно залучати репрезентативну кількість зацікавлених сторін.

SWOT-аналіз доповнює PEST (PESTEL) – аналіз, який охоплює соціальні, технологічні, економічні, політичні, екологічні чинники. Всі вони є значущими для визначення механізмів надання гуманітарної допомоги. PESTEL аналіз позначають також як STEP-аналіз, призначений для з'ясування соціальних (Social), технологічних (Technological), Економічних (Economic), політичних (Political) складників зовнішнього середовища, які можуть впливати на ефективність суб'єктів та діяльності [47].

При використанні як інструменту аналізу контексту SWOT доповнює PESTEL, визначаючи можливі стратегічні підходи. Він також тісно пов'язаний на етапі розробки з аналізом державної політики та аналізом зацікавлених сторін; вони, у свою чергу, часто інтегруються в PESTEL на етапі попередньої ідентифікації. SWOT-аналіз особливо актуальний у контекстному аналізі як доповнення до PESTEL. Однак його можна використовувати для багатьох цілей під час впровадження (наприклад, для прийняття стратегічного вибору, якщо виявлено зміни в контексті) або оцінки, щоб переконатися, що впроваджена стратегія відповідає ситуації, описаній в аналізі.

SWOT-аналіз складається з чотирьох ключових кроків:

1. Чітко визначення обсягу і цілей аналізу.

2. Визначення обсягу аналізу за чотирма вимірами. SWOT аналіз передбачає оцінку можливостей і загроз на основі оцінки контекстуальних факторів. Планування його фокусу, розміру та можливих підрозділів є критично важливим. Послідовність і методи визначення та вивчення чотирьох вимірів (сильні, слабкі сторони, можливості, загрози) можуть значно відрізнятися.

3. Узагальнення результатів. На основі зібраної інформації, зокрема потреб у допомозі, формулювання висновків.

4. Визначення елементів втручання на основі SWOT. Цей крок полягає в переході до розробки конкретного втручання, побудови його таким чином, щоб воно відповідало мандату залучених суб'єктів.

Право на гуманітарну допомогу сьогодні базується на положеннях низки міжнародно - правових актів, серед яких I-IV Женевські конвенції; Гуманітарна хартія та базові стандарти надання гуманітарної допомоги в умовах воєнного конфлікту; Кодекс поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і неурядових організацій (НУО) при наданні допомоги у випадку стихійних лих і катастроф; Мінімальні стандарти продовольчої безпеки; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 46/182 по зміцненню координації гуманітарної допомоги ООН у надзвичайних ситуаціях, тощо.

1.2 Гуманітарна допомога як міжгалузевий інститут міжнародного права

Початок XXI сторіччя характеризується як період нестабільності, яка охоплює всі сфери буття сучасного суспільства. На тлі всеохоплюючої глобалізації з'являються суттєві виклики та загрози сталому розвитку, миру, правам людини, що має прояв у зростанні чисельності природних та техногенних катастроф та збройних конфліктів різного типу, які супроводжуються порушенням права значної кількості людей на життя, здоров'я, гідність та масштабним спричиненням шкоди навколишньому природному середовищу. На жаль неможливо запобігти цим тенденціям, оскільки відсутні відповідні ефективні захисні засоби технічного, фінансового та правового характеру. Однак протидіяти цим загрозливим тенденціям, зменшуючи їх негативний вплив, цілком можливо на

основі визнання та закріплення гуманістичних цивілізаційних цінностей, впровадження адаптаційних заходів, зокрема, надання постраждалим різноманітної допомоги. Благодійність та гуманітарна допомога перетворилися на важливу частину соціальної структури і були визнані життєво важливими для соціальної згуртованості та добробуту, а також економічного розвитку. Формуються різні форми надання необхідної допомоги.

У контексті нашого дослідження необхідним є визначення дефініції «гуманітарна допомога» у понятійному апараті міжнародного права та розмежування її з суміжними правовими категоріями.

Необхідно прийти до такого визначення, яке слугувала б основою для правових норм, що охоплюють проведення дій, які вживаються у цій сфері. Визначення повинно містити кілька елементів, які здатні забезпечити повагу до основних прав людини, таким чином створюючи умови, необхідні для збереження життя, здоров'я та безпеки людей.

У літературі та міжнародно-правових актах на сьогодні не виробленого усталеного поняття «гуманітарна допомога». Закон України «про гуманітарну допомогу» у ст. 1 надає таке визначення «гуманітарна допомога - цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [48]. Але таке визначення, на нашу думку є невдалим. Що стосується міжнародно-правових актів, то саме поняття широко застосовується, а роз'яснення його змісту не надається.

Дефініція «гуманітарна допомога» у широкому сенсі, розуміється нами як заходи з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/ або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних, транспортних та інших життєво необхідних послуг у разі катастрофи будь -якої етіології, або заходи щодо поновлення якості довкілля, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів надання гуманітарної допомоги з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни.

Сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, як елемент гуманітарної допомоги, розуміється як надання життєво необхідних матеріальних благ та послуг військовим та цивільним та не охоплює постачання товарів воєнного або подвійного призначення. Постачання товарів воєнного або подвійного призначення може здійснюватися у порядку надання благодійної допомоги, зокрема волонтерської [50].

Категорія «Гуманітарна допомога» має суттєві відмінності від категорії «благодійна допомога» та інших суміжних категорій. Для розуміння сутності цієї категорії важливим є визначення змісту схожих за своїм змістом, але не тотожних термінів, які застосовуються у міжнародному праві та імплементуються у національне законодавство.

На нашу думку, категорію «Гуманітарна допомога» доцільно розуміти у широкому значенні як діяльність та у вузькому значенні, як певні матеріальні цінності (житло, продукти харчування, медичні та освітні послуги, тощо) та послуги яких потребують її отримувачі.

Гуманітарна допомога є діяльністю, яка здійснюється в надзвичайних ситуаціях, за яких неможливо задоволення основних потреб постраждалих звичайним шляхом відповідними службами.

Підставою надання гуманітарної допомоги є певні катастрофічні події, наслідки яких мають руйнівний вплив на права людини та навколишнє середовище. Тому розуміння змісту категорії «катастрофа» є суттєвим для розуміння категорії

«гуманітарна допомога». Проаналізуємо підходи ООН до цього питання. Комісія з міжнародного права Генеральної асамблеї ООН пропонує таке визначення: «Катастрофа» означає подію або низку подій, що призводять до масштабних втрат життя, великих людських страждань і лиха, масового переміщення чи великомасштабних матеріальних втрат або шкодить навколишньому середовищу, що серйозно порушує функціонування суспільства [51].

Дещо інший підхід пропонує Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФТЧХ). «Катастрофа» означає серйозні збої у функціонуванні громади, які перевищують її спроможність впоратися, використовуючи власні ресурси. Катастрофи можуть бути спричинені природними, техногенними та техногенними небезпеками, а також різними факторами, які впливають на ризик і вразливість громади. [52].

Ці визначення доповнюють одне одного, характеризуючи катастрофи з різних боків. ООН акцентує увагу на негативний вплив на території та суспільство. IFRC зосереджує увагу на неможливості мінімалізувати їх наслідки власними силами, в результаті чого виникає потреба у допомозі з боку світового співтовариства.

Із врахуванням цих підходів та в контексті нашого дослідження, ми пропонуємо таке визначення: «Катастрофа – це подія (низка подій) природного або антропогенного походження, що призводить до масштабного негативного впливу на здоров'я та життя людини, або масштабної екологічної шкоди, серйозно порушує функціонування людських спільнот та перевищує можливості спільнот з відновлення навколишнього природного середовища та забезпечення прав людини на життя, здоров'я та гідність, в результаті чого виникає потреба у надання гуманітарної допомоги.

Катастрофи можуть бути спричинені природними та техногенними небезпеками, а також факторами, які впливають на ризик і вразливість спільнот. Вони спричиняються природними небезпеками - землетрусами, лавинами, зсувами, хвилями спеки та холоду, градом, повеннями, лісовими пожежами, циклонами, епідеміями, цунамі, виверженням вулканів, посухами, тощо і тоді

мова йде про природні (стихійні) лиха. Також вони можуть спричинятися технологічними небезпеками [52]. Технологічні небезпеки виникають через технологічні або промислові умови, небезпечні процедури, збій інфраструктури або діяльність людини. Хімічні, біологічні, радіологічні та ядерні небезпеки є видами технологічних небезпек. Їх зазвичай групують разом, оскільки вони мають багато подібності. Заходи готовності та реагування на них однакові або дуже схожі.

Вони здатні утворювати ланцюги небезпек, коли одна катастрофічна подія породжує іншу. Наприклад, причиною цунамі є землетруси. Часто ці небезпеки пов'язані з діяльністю людини. Так причиною лісових пожеж може бути порушення людиною правил перебування у лісах. Технологічні небезпеки можуть призводити до стихійного лиха (підриг греблі Каховської ГЕС спричинив масштабну катастрофічну повінь), або навпаки природна небезпека може бути причиною техногенної катастрофи (ядерна аварія на АЕС «Фукусіма» сталася в результаті цунамі).

Всі вони мають руйнівний вплив на людей і території. Частота, складність і серйозність їхнього впливу, ймовірно, зросте в майбутньому через такі фактори, як зміна клімату, великі переміщення людей, воєнні конфлікти, швидка та незапланована урбанізація, технічні небезпеки та надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я.

Але катастрофам можна і потрібно запобігати, А у випадку, коли це неможливо, а це стосується переважно природних лих, хоча б мінімізувати їхній руйнівний вплив. Ми можемо запобігти перетворенню небезпек у катастрофи, зокрема завдяки здійсненню стратегічної екологічної оцінки впливу на довкілля у відповідності до Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті [207].

Є можливість надаючи допомогу громадам, підвищити їхню готовність та зменшити ризики. Руйнівний вплив цунамі можливо зменшити встановлюючи ефективні системи сповіщення. Щодо технологічних небезпек, можливості їх попередження є більшими. Це і підвищення рівня професійної підготовки операторів технологічних комплексів, застосування сучасних безпечних засобів

виробництва та своєчасне їх оновлення, розробка комплексу заходів реагування, включаючи фінансові ресурси та технічні засоби і здійснення стратегічної оцінки впливу на довкілля планованої або здійснюваної діяльності.

За останні кілька років галузь права катастроф стала свідком величезного сплеску інтересу. Визнаючи недоліки правових систем, які стикаються з катастрофами, науковці все більше звертають увагу на те, як можна усунути ці недоліки, запобігти катастрофам, пом'якшити їхні наслідки, розробити заходи реагування, компенсацію та страхування [53]. Але якщо, незважаючи на всі превентивні заходи, подія трапилася та призвела до катастрофи, у міжнародному праві розроблені механізми надання гуманітарної допомоги.

Допомога має охоплювати різні види діяльності. Зокрема, має включати постачання матеріальних благ для задоволення життєво важливих потреб, таких як їжа, одяг, житло, ліки, гроші для придбання товарів. Водночас гуманітарна допомога має включати послуги, зокрема медичну допомогу, послуги соціального забезпечення, цивільний захист від наслідків війни чи лиха (рятування, пожежогасіння тощо), служби розшуку, возз'єднання сімей тощо. Цей перелік не є вичерпним. Можуть надаватися інші матеріалі ресурси та послуги, якщо цього вимагає конкретна ситуація.

Ми вже звертали увагу на те що окрім гуманітарної допомоги може надаватися благодійна допомога. Благодійництво, слушно зазначає С. Сербин, – це «суспільне явище, яке полягає в добровільній безкорисливій моральній, матеріальній та організаційній допомозі нужденним, яку надають фізичні та юридичні особи на принципах верховенства права, законності, гуманізму та взаємодопомоги. Зміст цього явища виявляється через окремі форми, тобто зовнішні прояви, а саме через благодійність, волонтерство, тощо» [54 ,47].

Як зауважує цей фахівець; «Індивідуальна благодійність, якою у змозі займатися кожна людина, реалізується зазвичай, у таких формах, як милостиня, волонтерство, посильний внесок у благодійні фонди, участь у різноманітних благодійних акціях. Приватна благодійність, якою опікуються в наш час підприємці і комерційні організації, установи, представлена у вигляді меценатства,

спонсорства, надання грантів чи благодійних фондів. Держава також надає допомогу у формі опіки й піклування, однак у літературі немає єдиної думки у тому, чи можна вважати діяльність державних структур – благодійною діяльністю» [55, 16]. Ми вважаємо, що держава може виступати у ролі благодійника та надавати благодійну допомогу

Р.А. Сербин також акцентує увагу на тому, що «залежно від природи й змісту благодійної діяльності, від її форми та сфери здійснення, а також напрямів надання благодійної допомоги, діяльність суб'єктів-благодійників варто розподілити за групами: загальносоціальна: волонтерська, гуманітарна, донорська, трансплантаційна діяльність; 2) освітньокультурна: меценатська діяльність; 3) релігійно-духовна: філантропічна діяльність; альтруїзм; 4) миротворча діяльність». Тобто, гуманітарна допомога, на його думку є формою благодійної допомоги. Фахівця підтримує А. Гудзь, який вважає формою благодійної діяльності гуманітарну допомогу [56,63]. М. Дорошенко зауважує, що «гуманітарна допомога є різновидом благодійництва, але з певними особливостями як за сутністю, так і за порядком отримання» [57]. Донедавна у ст.1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [48] гуманітарна допомога визначалася як вид благодійництва, однак у новій редакції Закону це положення було скасовано, що на нашу думку цілком обґрунтовано.

Окрім категорії «благодійна діяльність», фахівці виділяють категорію «гуманітарна діяльність». Гуманітарна діяльність, як зазначає Р.А. Сербин, – це «процес взаємодії суб'єкта і об'єкта, спрямований на сприяння виживанню людини та її спільнот з метою забезпечення прав, свобод та інших інтересів людини у сфері протидії стихійному лиху, техногенній катастрофі або збройному конфлікту й іншим надзвичайним подіям як в Україні, так і на міжнародному рівні» [54,50]. Ми погоджуємося з фахівцем в цілому, але наголошуємо на тому, що сфери гуманітарної діяльності - це запобігання, протидія та мінімізація наслідків стихійних лих та техногенних катастроф, а також мінімізація негативних наслідків збройних конфліктів для життя, гідності та здоров'я людини. Якщо ж людина опинилася у скрутних обставинах за інших причин (інвалідність, старість,

багатодітність, неспроможність знайти високооплачувану роботу), реагування на них та мінімізацію негативних наслідків охоплює благодійна діяльність.

Таким чином, поняття «гуманітарна діяльність» не співпадає з поняттям «благодійна діяльність», хоча переслідує однакові цілі та ґрунтується на фундаментальних принципах гуманності, неупередженості, нейтралітету та незалежності [58]. Ці принципи базуються на міжнародному гуманітарному праві та були прийняті Організацією Об'єднаних Націй у резолюціях 46/182 та 58/114 Генеральної Асамблеї. Зокрема, у резолюції 58/114 [59]. було підтверджено принцип нейтральності, гуманності та неупередженості щодо гуманітарної допомоги. ООН підтвердила також прихильність принципу сталого розвитку та підкреслила, що гуманітарна допомога повинна надаватися таким чином, щоб сприяти відновленню і довгостроковому розвитку.

Їхнє широке визнання та важливість ще більше підкреслюється їх включенням до Кодексу поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та неурядових організацій у наданні допомоги при стихійних лихах, а також до Основного гуманітарного стандарту щодо якості та підзвітності. Ці принципи послідовно дотримуються під час реагування на всі типи криз, незалежно від того, чи вони спричинені конфліктом, насильством чи природними/техногенними катастрофами. Крім того, ООН дотримується міжнародно визнаних принципів, які доповнюють його відданість «принциповій гуманітарності». Одним із таких принципів є імператив «не нашкодь», згідно з яким УВКБ ООН вживає заходів для запобігання та пом'якшення будь-яких негативних наслідків своїх дій для постраждалого населення. Не менш важливою є прихильність УВКБ ООН до підходів, що ґрунтуються на правах громадянського суспільства, які включають зусилля щодо активного залучення та розширення можливостей громад у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя.

Протягом цивілізаційного розвитку у ситуаціях, у яких має діяти міжнародне право, зазнавали змін важливі елементи. Ці елементи надзвичайно різноманітні і включають: модифікацію способів ведення воєнних операцій, зміну структури міжнародного співтовариства, еволюцію міжнародно-правових

концепцій, появу нових технологій усіх видів. Щоб адаптуватися до цих змін і, таким чином, бути ефективним, міжнародне право було змушене змінити свої попередні підходи до визначення таких категорій і понять, які вже можуть бути неадекватними сучасним реаліям, або створити нові. Всі такі адаптації та інновації повинні, однак, повністю поважати кардинальний принципи міжнародного права, які залишаються сталими.

Міжгалузевий інститут міжнародного права «Гуманітарна допомога» ґрунтується на таких загальновизнаних принципах як принципи гуманності, незалежності, неупередженості, нейтральності, але у доктрини міжнародного права були сформульовані досить цікаві, але як ми вважаємо дискусійні пропозиції щодо їх номенклатури та розуміння.

Так, В. Мунтарборн висловив пропозицію щодо розширення принципів надання гуманітарної допомоги, які мають включати принаймні такі:

1. принцип гуманного ставлення до жертв збройних конфліктів
2. принцип необхідної допомоги, тобто жертви повинні отримувати всю необхідну допомогу та мати можливість задовольнити свої основні потреби, такі як їжа, притулок, медична допомога та санітарні умови;
3. принцип судового захисту - жертви повинні мати доступ до суду чи інших компетентних органів для захисту своїх інтересів;
4. принцип єдності сім'ї - постраждалим необхідно допомогти відновити родинні зв'язки та приєднатися до своїх сімей;
5. принцип особливого захисту, тобто вразливі групи, такі як жінки, діти (особливо неповнолітні без супроводу батьків), літні та інваліди, потребують спеціальних заходів для їх захисту;
6. принцип листування - всі потерпілі повинні мати засоби спілкування із зовнішнім світом;
7. принцип сімейної допомоги - жертви повинні мати можливість отримувати матеріальну допомогу від друзів і родичів;
8. принцип безпечного розташування - за постраждалими має бути забезпечений догляд і вони мають бути розміщені в безпечних місцях;

9. принцип недискримінації [60].

Необґрунтованим ми вважаємо виділення принципів листування, об'єднання сім'ї, сімейної допомоги, оскільки ці норми не мають відношення до гуманітарної допомоги. Щодо принципів безпечного розташування, особливого захисту вразливих груп населення, то ці аспекти гуманітарної допомоги охоплюються принципом гуманізму. Щодо принципу судового захисту, то дія принципу є обмеженою. Незрозуміло яким чином він має бути реалізованим в умовах збройного конфлікту військовополоненими, особами які знаходяться на окупованих територіях, або в умовах природного лиха. Доступ до правосуддя в таких умовах є неможливим. Правом на судовий захист можуть скористатися біженці та особи, які потребують захисту. Тому ми вважаємо, що існує право на судовий захист в разі порушення прав на гуманітарну допомогу та право на доступ до правосуддя. Разом з цим, В. Мунтарборн не згадує принципи, які є загальновизнаними – принципи незалежності, неупередженості, нейтральності.

Звернемо увагу на пропозицію Ради Міжнародного інституту гуманітарного права, яка на сесії у квітні 1993 р. прийняла документ під назвою «Керівні принципи права на гуманітарну допомогу», у якому на розгляд світової громадськості представлені 14 принципів [61]. Ми вважаємо, що пропозиція щодо розширення системи принципів надання гуманітарної допомоги в цілому заслуговує на підтримку з певними застереженнями. Пропозицію доцільно взяти за основу, однак пропонуємо узагальнення та класифікацію принципів.

Принцип 1

Кожна людина має право на гуманітарну допомогу задля забезпечення дотримання прав людини на життя, здоров'я, захист в надзвичайних ситуаціях від жорстокого та принижуючого гідність поводження та гарантування інших важливих для виживання, та благополуччя прав людини.

Принцип 2

Право на гуманітарну допомогу передбачає право запитувати та отримувати гуманітарну допомогу, а також право на участь у її практичній реалізації. Особи, які постраждали від надзвичайної ситуації, можуть звернутися до компетентних

національних або міжнародних організацій та інших потенційних донорів із запитом про гуманітарну допомогу та не підлягають переслідуванню чи покаранню за таке прохання.

Принцип 3

На право на гуманітарну допомогу можна посилатися:

(а) коли гуманітарні потреби людей у надзвичайних ситуаціях не забезпечуються, тому залишення потерпілих без допомоги становило б загрозу життю людини або людській гідності;

(б) коли всі місцеві можливості та внутрішні процедури були вичерпані протягом розумного часу, а життєво важливі потреби не задоволені або не задоволені повністю, тому немає іншої вирішити питання щодо оперативного забезпечення постраждалих осіб необхідними предметами та послугами.

Принцип 9 Гуманітарна допомога може складатися з будь-яких матеріалів та послуг, необхідних для виживання постраждалих.

Ці принципи фактично є конкретизацією загальновизнаного принципу гуманізму, тому їх можна узагальнити та об'єднати у єдиний принцип гуманізму.

Принцип 4 Основну відповідальність за захист і допомогу постраждалим у надзвичайних ситуаціях несуть органи влади території, на якій виникла надзвичайна ситуація, що спричинила потребу у гуманітарній допомозі.

У міжнародному праві також загальновизнаною є відповідальність держави окупанта, яка зобов'язана за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами та надавати медичні послуги населенню, що перебуває під окупацією зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо (ст. 55, 56 IV Женевської конвенції) [49].

Відповідно ст. 59 Конвенції, якщо усе або частина населення окупованої території отримують недостатній обсяг постачань, окупаційна держава повинна погодитись вжити заходів, що спрямовані на надання підтримки цьому населенню і повинна сприяти реалізації цих заходів усіма наявними у неї засобами. Така

допомога може надходити як з боку держав, так і з боку незалежних гуманітарних організацій, таких, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, і має, зокрема, передбачати забезпечення посилками, що містять продукти харчування, медичні матеріали та одяг. З цієї статті випливає, що держава окупант зобов'язана надати гуманітарний доступ до постраждалих територій та людей, що потерпають.

Обсяг відповідальності держави, на суверенній території якої трапилася гуманітарна катастрофа є ширшим, ніж обсяг відповідальності держави – окупанта. В першому випадку держава має забезпечити найповніше задоволення потреб населення у гідних умовах проживання, зокрема у продуктах харчування, послугах (освітніх, медичних, юридичних та ін.), житлі та прихистку. На державу - окупанта покладається обов'язок забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами та послугами та здійснювати санітарно-епідемічний контроль. Держава, яка зазнала окупації може бути звільнена від відповідальності, якщо держава окупант перешкоджає гуманітарному доступу на зачеплену територію, незважаючи на всі зусилля постраждалої держави.

Принцип 5 проголошує, що національні органи влади, національні та міжнародні організації, чий статутні мандати передбачають можливість надання гуманітарної допомоги (передусім МКЧХ, УВКБ ООН) мають право пропонувати таку допомогу, якщо виконуються умови її надання, що не може розглядатися як недружній акт чи втручання у внутрішні справи держави. Органи влади зацікавлених держав повинні співпрацювати з донорами гуманітарної допомоги щодо надання такої допомоги населенню. В літературі склалася слушна думка щодо визнання основного ядра зобов'язань щодо гуманітарної допомоги як зобов'язання *erga omnes*, що впливають з норм *jus cogens* [62], до якої ми приєднуємося та пропонуємо Принципи 4 та 5 об'єднати в єдиний принцип загальної, але диференційованої відповідальності та зазначити, що міжнародна спільнота через міжнародні організації не тільки має право, але зобов'язана пропонувати та надавати необхідну допомогу.

Ми пропонуємо також запровадити принцип забезпечення гуманітарного доступу до постраждалих територій та осіб. Власне цьому питанню присвячені принципи 6, 7, 8, 10, 11.

Принцип 6 проголошує, що для реалізації права на гуманітарну допомогу необхідно забезпечити доступ постраждалих до потенційних донорів і доступ кваліфікованих національних і міжнародних організацій, держав та до жертв надзвичайних обставин. У разі відмови від пропозиції допомоги або доступу до потерпілих, зацікавлені держави та організації можуть вжити всіх необхідних заходів для забезпечення такого доступу, відповідно до міжнародного гуманітарного права та права прав людини. Принцип 7 надає компетентним органам ООН можливість вжити необхідних заходів, у тому числі примусових, відповідно до їхніх повноважень, у разі серйозних, тривалих і масових страждань населення, які можна було б полегшити гуманітарною допомогою. Принцип 8 доповнює 7 та проголошує таке: у разі вжиття заходів примусу необхідно гарантувати що допомога не буде перенаправлена для політичних, військових та/або інших подібних цілей, і що принципи гуманності, нейтралітету та неупередженості будуть повністю дотримані і реалізовані. Принцип 10 полягає в тому, що усі зацікавлені органи влади забезпечують необхідні умови для надання гуманітарної допомоги, зокрема дозволяють транзит товарів і персоналу «гуманітарними коридорами», які слід поважати та захищати.

Принцип 11 проголошує всебічний захист персоналу, задіяного в операціях з надання гуманітарної допомоги, зокрема, персоналу організацій системи ООН, коли вони займаються діяльністю з надання гуманітарної допомоги, персоналу МКЧХ, персоналу інших національних і міжнародних організацій, які займаються гуманітарною допомогою.

Принципи 12, 13 присвячені контролю та координації проведення операцій з надання гуманітарної допомоги. Їх доцільно об'єднати в єдиний принцип.

Ми підтримуємо пропозицію фахівців щодо введення принципу поваги до принципів гуманітарної допомоги та міжнародного права всіма учасниками гуманітарних операцій (Принцип 14).

Пропонуємо також доповнити систему принципів принципом обережності та перестороги, відповідно до якого, мають враховуватися ризики, щодо яких немає стовідсоткової впевненості щодо обсягів та напрямів заподіяння шкоди довкіллю. Він фактично ґрунтується на тезі про те, що краще реагувати завчасно, ніж чекати реального настання негативних наслідків [192].

Запобігання є доречним тоді, коли явище, продукт або процес можуть мати небезпечний ефект, визначений науковою та об'єктивною оцінкою, якщо ця оцінка не дозволяє визначити ступінь ризику з достатньою впевненістю [12,8]. В.Г. Витцтум слушно зауважує, що зміст принципу перестороги полягає в тому, що захист навколишнього середовища найбільш ефективний тоді, коли унеможлиблюється насамперед заподіяння шкоди навколишньому середовищу [194,589]. Ми також погоджуємося з Е. Лука, яка, наголошує на тому, що принцип перестороги значно розширив превентивний принцип та базується на тому, що питання, які стосуються охорони довкілля повинні бути враховані навіть якщо не має наукового обґрунтування ризику та ймовірності нанесення шкоди. Інакше кажучи краще діяти, ніж нічого не робити» [195,20].

На нашу думку цей принцип має значний потенціал та, зважаючи на ризики заподіяння шкоди не тільки правам людини, зокрема фундаментальному екологічному праву, а й навколишньому природному середовищу, має розглядатися як принцип надання гуманітарної допомоги. На користь цього говорить і те, що надання гуманітарної допомоги здійснюється, відповідно сучасних підходів, вже на етапі стратегічної оцінки ризиків настання гуманітарної катастрофи в результаті стихійного лиха, коли здійснюються превентивні заходи реагування на основі SWOT - аналізу та системи PESTE; визначаються потреби у наданні гуманітарної допомоги; заздалегідь готуються засоби надання необхідної допомоги.

На основі аналізу пропозицій фахівців, сформулюємо таку пропозицію щодо системи принципів гуманітарної допомоги, центральне місце в якій мають займати загально визнані принципи:

1. Принцип гуманізму.

2. Принцип неупередженості.
3. Принцип нейтральності.
4. Принцип незалежності.

Ми вважаємо що цю систему вдало доповнять такі принципи:

5. Принцип загальної, але диференційованої відповідальності.
6. Принцип обережності та перестороги;
7. Принцип надання гуманітарного доступу.
8. Принцип координації та контролю гуманітарної допомоги
9. Принцип поваги до принципів міжнародного права.

Логічно припустити, що благодійна діяльність передбачає надання благодійної допомоги, в той час як гуманітарна діяльність передбачає надання гуманітарної допомоги.

Благодійна допомога надається нужденним, незалежно від того з якої причини вони потрапили у скрутне становище при умові що таке становище не є наслідком їх умисних дій, зловживань та людина не може сама впоратися з ситуацією, оскільки є хворою, інвалідом, літньою або малолітньою людиною, малозабезпеченою людиною (в останньому випадку при умові, що попри всі зусилля знайти роботу, знайти краще оплачувану роботу, самостійно їй не вдалося виправити ситуацію). Благодійна допомога також може надаватися приватними благодійниками у випадку, якщо людина є жертвою катастроф природного або техногенного характеру, а також збройних конфліктів.

Гуманітарна допомога надається виключно постраждалим від надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження (стихійних лих, техногенних катастроф), а також постраждалим в результаті збройних конфліктів. Сфери гуманітарної допомоги - допомога постраждалим внаслідок природних лих, техногенних катастроф та збройних конфліктів які перебувають у складних життєвих обставинах, запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків.

Сфери та мета благодійної допомоги є ширшими, ніж цілі та сфери гуманітарної допомоги. Трансгосподарна благодійна допомога надається

приватними (фізичними та юридичними) особами, а порядок її надання регулюється міжнародним приватним правом. Суспільні відносини з надання транскордонної гуманітарної допомоги регулюються міжнародним публічним правом. Благодійна допомога є добровільною, а надання гуманітарної допомоги є обов'язком низки міжнародних та національних організацій.

Благодійниками визнаються фізичні та юридичні, тобто приватні особи, надавачами гуманітарної допомоги є держави та міжнародні і національні організації. Благодійництво є приватною справою і здійснюється виключно добровільно. Надання гуманітарної допомоги є обов'язком низки міжнародних та національних організацій та окремих держав.

Ще однією суміжною категорією є волонтерська допомога. У 2001 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію якою визнала волонтерство важливим компонентом будь-якої стратегії, спрямованої, зокрема, на такі сфери, як скорочення бідності, сталий розвиток, охорона здоров'я, запобігання катастрофам, боротьба з ними і, зокрема, подолання соціального відчуження та дискримінація [63]. Волонтерська діяльність в сучасній українській дійсності перетворилася, як зазначають П. Горінов та Р. Драпушко, «на соціокультурний феномен та її цивілізаційний бренд, що не знає кордонів» [64, 4].

Волонтерська діяльність, на думку В. В. Вашкович, – це «специфічна форма благодійництва, добровільна, безоплатна діяльність, яка характеризується вчиненням активних дій суб'єктом надання волонтерської допомоги на користь отримувача волонтерської допомоги з метою покращення його стану». [65, 46], а К. О. Сидоренко визначає як специфічну форму благодійництва, добровільну, безоплатну діяльність, яка характеризується вчиненням активних дій суб'єктом надання волонтерської допомоги на користь отримувача волонтерської допомоги з метою покращення його стану [66].

Суб'єктом надання волонтерської допомоги є волонтер – будь-яка особа, яка жертвує свій час, щоб допомогти іншим, на підставі певної форми угоди. Це стосується волонтерів будь-якого віку чи рівня досвіду, довгострокових чи короткострокових, які працюють на міжнародному чи національному рівні. Однак

стандарт не поширюється на громадських волонтерів які надають допомогу без формальної організації чи громадських активістів.

На міжнародному рівні найбільш розвиненою є Програма Волонтерів ООН (UNV), яка була створена в 1970 р., працює під керівництвом ПРООН та робить внесок у ефективний розвиток, відстоюючи роль, доводячи переваги волонтерства, інтегруючи громадську участь у програми розвитку та допомагаючи мобілізувати волонтерів у всьому світі.

Програма Волонтерів ООН (UNV) сприяє миру та розвитку через волонтерську діяльність у всьому світі. Програма залучає кваліфікованих, високомотивованих та добре підтриманих професіоналів до роботи і сприяє цінності та глобальному визнанню волонтерства. Волонтери мають проходити підготовку та навчання, що забезпечить ефективність, результативність і постійну участь у підтримці зусиль розвитку на місцевому та міжнародному рівнях. Це стосується як волонтерів, так і організацій, які залучають їх і працюють з ними на місцевому, національному та міжнародному рівні. Волонтери залучаються за єдиними критеріями для задоволення потреб, визначених громадою. Таким чином волонтерська діяльність є формою благочинної діяльності, а волонтерська допомога – різновидом благодійної, а не гуманітарної допомоги.

Гуманітарну допомогу слід також відрізняти від такої категорії як гуманітарний захист. МКЧХ визначає гуманітарний захист як забезпечення дотримання владою та іншими особами своїх зобов'язань щодо збереження фізичної недоторканості, безпеки та гідності людей, які постраждали від конфлікту та насильства. Однак гуманітарна допомога і захист часто йдуть рука об руку, оскільки ефективна допомога передбачає своєчасне забезпечення прав, тоді як захист певних прав передбачає надання товарів і послуг, які становлять суть допомоги. Тому ми погоджуємося з тим, що не завжди можливо провести чітке розмежування між двома категоріями. Гуманітарний захист — зусилля, спрямовані на захист основного добробуту осіб, які опинились у певній ситуації конфліктів чи «техногенних» надзвичайних ситуацій [67].

Багато учасників можуть бути залучені до гуманітарного захисту. Дві організації, перш за все, символізують багаторічні зусилля щодо забезпечення гуманітарного захисту на міжнародній основі: Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) і Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ ООН). Перше історично зосереджено на жертвах війни, а остання — на біженцях. Крім того, МКЧХ є приватним за своєю суттю. Він юридично зареєстрований як приватний орган згідно із законодавством Швейцарії, де знаходиться його штаб-квартира. УВКБ ООН є явно публічною структурою, будучи частиною системи ООН.

Незважаючи на розбіжності, МКЧХ і УВКБ ООН мають багато спільного у своїх зусиллях щодо надання гуманітарного захисту. І МКЧХ, і УВКБ ООН поділяють загальне розуміння гуманітарного захисту та акцентують увагу на такому: Головною метою гуманітарного захисту є збереження цінності, гідності та добробуту людини у скруті; держави повинні забезпечити де-юре і де-факто мінімальні стандарти гідності особи; за необхідності вони організовують і керують наданням товарів і послуг для забезпечення мінімальних стандартів людської гідності та добробуту.

Також категорію «гуманітарна допомога» слід відрізняти від категорії «Цивільний захист». Цивільний захист - це функція, тобто напрям діяльності держав та міжнародних організацій, Європейського Союзу, національних держав, що полягає у охороні людини, громад, довкілля, матеріальних ресурсів від ризиків надзвичайних ситуацій шляхом їх попередження,, ліквідації (мінімалізації) їх наслідків і надання допомоги тим, хто цього потребує. Здійснення функції цивільного захисту передбачає надання гуманітарної допомоги.

Механізм цивільного захисту ЄС – це система, створена в 2001 році для координації рятувальної та гуманітарної допомоги у разі стихійних лих і техногенних катастроф, масштаб або характер яких перевищує можливості реагування постраждалої країни. Захист, який забезпечується Механізмом Союзу, охоплює насамперед людей, а також довкілля, майно, культурну спадщину, від усіх видів природних і антропогенних катастроф, включаючи наслідки актів

тероризму, технологічних, радіологічних або екологічних катастроф, забруднення моря та гострі надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я, що відбуваються в межах або за межами Союзу. У разі наслідків терористичних актів або радіологічних катастроф Механізм Союзу може охоплювати лише заходи готовності та реагування [68].

Зазначимо, такий підхід підтримує і законодавство України. Поняття «цивільний захист» містить Кодекс Цивільного захисту України [69], який окрім заходів реагування на терористичні акти, техногенні та природні катастрофи передбачає здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки. Тобто сфера цивільного захисту в Україні ширше ніж у ЄС.

Цивільний захист включає підготовку органів влади та освіти населення; укриття населення в захисних спорудах; облаштування сховищ; евакуацію населення до структур цивільного захисту; оповіщення та інформування населення; загальнодержавну автоматизовану систему централізованого оповіщення населення у воєнний час; інформування населення за допомогою послуги трансляції повідомлень мобільних операторів; радіаційний та хімічний захист; організацію виявлення та оцінки радіаційної та хімічної обстановки в населених пунктах у разі застосування бойових радіоактивних та хімічних речовин.

На сьогодні можна говорити про формування інституту «гуманітарна допомога» в системі міжнародного права. Питання щодо його правової природи не є вирішеним, зокрема з тієї причини, що на сьогодні немає усталеного уявлення про поняття «гуманітарна допомога» ані в законодавстві, ані в доктрині. Тому виникають труднощі із визначенням кола суспільних відносин, які є предметом зазначеного інституту.

Ми надали визначення категорії «гуманітарна допомога», виокремили її від суміжних категорій та сформулювали поняття. У цьому підрозділі зосередимося на визначенні місця гуманітарної допомоги в системі міжнародного права.

Не виникає сумнівів в тому, що в системі міжнародного права сформувався інститут «гуманітарна допомога», адже відповідні правові норми регулюють групу

однорідних суспільних відносин, об'єднані метою правового регулювання що ґрунтуються на спільних принципах.

Надання гуманітарної допомоги регулюється нормами таких галузей міжнародного права як міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини та міжнародне екологічне право. Фахівці акцентують увагу на «потрійному зв'язку» між гуманітарною допомогою, розбудовою миру та розвитком, який став критично важливим компонентом міжнародних зусиль[70]. Право на гуманітарну допомогу можна вивести з принципу недоторканності, що визнається як МГП, так і МППЛ.

Існують прогалини в регулюванні гуманітарної допомоги, викладені в конвенційному МГП, які можуть бути заповнені лише МППЛ (наприклад, обов'язок держави забезпечити, щоб її власне населення було належним чином забезпечено всім необхідним в надзвичайних ситуаціях і в неміжнародних збройних конфліктах, обов'язок співпрацювати з гуманітарними організаціями та обов'язок захисту надавачів допомоги, не можна вивести тільки з МГП). По-третє, МППЛ впливає та сприяє встановленню та вдосконаленню норм, що стосуються гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів. Нарешті, визнання основного ядра зобов'язань щодо гуманітарної допомоги як зобов'язання *erga omnes*, що впливає з норм *jus cogens*, можна вивести з цих двох галузей права.

Ми наголошуємо на визнанні гуманітарної допомоги міжгалузевим інститутом міжнародного права, оскільки охоплюється надання гуманітарної допомоги в межах збройного конфлікту (за нормами міжнародного гуманітарного права) та поза його межами у випадках стихійних та техногенних катастроф (за нормами міжнародного права прав людини).

Крім того оскільки інститут гуманітарної допомоги охоплює надання гуманітарної допомоги у випадку гуманітарної катастрофи, викликаній природними лихами та антропогенними аваріями, ми вважаємо, що цей міжгалузевий інститут охоплює норми міжнародного екологічного права, які регулюють дотримання екологічних прав людини, передусім фундаментальне

екологічне право яке на сучасному історичному етапі розуміється як «право жити у чистому гідному середовищі» [71].

Місцеві, регіональні та національні органи влади несуть відповідальність за захист, повагу та дотримання прав всіх постраждалих від катастроф. Якщо держава не може виконати свої мінімальні основні зобов'язання по відношенню до тих, хто її потребує, вона, на нашу думку, зобов'язана прийняти або запросити допомогу від інших держав, керуючись положеннями міжнародного права прав людини.

Також врегулювання цього питання здійснюється міжнародним екологічним правом та міжнародним правом катастроф, яке зараз активно формується. За останні кілька років галузь права катастроф стала свідком величезного сплеску інтересу. Визнаючи недоліки правових систем, які стикаються з катастрофами, науковці все більше звертають увагу на те, як можна усунути ці недоліки шляхом запобігання катастрофам, пом'якшення наслідків, реагування, компенсації та страхування[53].

Міжнародне право щодо стихійних лих зосереджується на правових питаннях, пов'язаних з підготовкою до різних природних небезпек, таких як землетруси чи шторми, реагування на них та відновлення після них, а також до антропогенних катастроф, таких як великомасштабні промислові аварії.

Тому, на нашу думку, доцільно говорити про формування в структурі міжнародного права міжгалузевого інституту «гуманітарна допомога»

У сучасній правовій дійсності активно формуються міжгалузеві інститути права, щодо природи яких точаться дискусії серед фахівців. Ми виходимо з того, що правовий розвиток, в умовах сучасних глобалізаційних процесів, стимулює формування комплексних, інтегративних, міжгалузевих, універсальних правових інструментів [72,10]. В сучасній правовій науці сформувалися різні підходи щодо цього поняття, однак ми будемо виходити з визначення наданого М.М. Драгомерецьким, а саме: «Міжгалузевий інститут права являє собою відокремлений комплекс правових норм різної галузевої належності, що регулюють певний вид взаємопов'язаних, близьких за змістом суспільних відносин у межах специфічного правового режиму» [73,21].

Щодо правового режиму, то, на наш погляд, найбільш вдале визначення надала В.М. Тернавська, яка наголосила на тому, що «правовий режим- це особливий порядок регулювання певної сфери суспільних відносин, що передбачає застосування комплексу специфічних способів, типів і методів правового регулювання, вибір яких зумовлений метою, яку ставить перед собою законодавець, специфікою об'єкта правового регулювання, правовим статусом суб'єктів права, на яких поширює свою дію цей правовий режим» [74,105].

Передусім, окреслимо коло цих суспільних відносин, які регулюються відповідним інститутом міжнародного права. Це суспільні відносини, які виникають в секторах гуманітарної діяльності, які охоплюються кластерною системою ООН [75]: 1. Продовольча безпека; 2. Здоров'я; 3. Логістика; 4. Освіта; 5. Харчування; 6. Захист; 7. Укриття; 8. Вода, санітарія; 9. Табори для розселення; 10. Відновлення; 11. Навчання; 12. Комунікації у надзвичайних ситуаціях. Суспільні відносини, які виникають у цих сферах є предметом досліджуваного інституту, який, однак, цим не обмежується.

По – перше кластерний підхід охоплює тільки ситуації, пов'язані з біженцями. Коло суб'єктів суспільних відносин з надання гуманітарної допомоги є ширшим. По- друге -предмет інституту гуманітарної допомоги охоплює також принципи надання гуманітарної допомоги. По третє – ширшим є об'єкт цих правовідносин. При визначенні об'єкту ми звертаємо увагу на те, що розуміємо гуманітарну допомогу по – перше як діяльність, по - друге як предмети споживання та послуги, які задовольняють життєво необхідні потреби отримувачів допомоги. Щодо діяльності, то вона складається з прав та обов'язків учасників суспільних відносин з надання гуманітарної допомоги та утворює зміст відповідних суспільних відносин.

Об'єктом є життєво необхідні предмети споживання, зокрема продукти харчування, житло та прихисток;2) послуги (медичні, освітні, транспортні, тощо), 3) стройматеріали, паливо та ін. обладнання необхідне для відновлення енергетичних систем та іншої інфраструктури та сталого розвитку територій.

Надання цих предметів споживання та послуг, а також координація зусиль донорів, забезпечення відновлення та подальшого сталого розвитку, звітність становлять зміст правовідносин з надання гуманітарної допомоги.

Ми погоджуємося з Ю. Цуркан-Сайфуліною, яка звернула увагу на ускладнення суспільного життя в сучасності та відмітила, що «предметна спрямованість міжгалузевих зв'язків сучасного права орієнтована на суспільні відносини, які мають загальноновизнану значимість та відносяться до конкретного напрямку правового життя суспільства.

Попри єдність напрямку, тут не можна визначити єдності ані у методах регулювання, ані у нормативно-правовому інструментарію окремих галузей, ані у співвідношенні публічно-правових та приватноправових інтересів. Зазначені положення вказують на актуальну потребу загальнотеоретичного осмислення міжгалузевих зв'язків компонентів системи сучасного права» [76,88].

Зазначимо, що поява досліджуваного міжгалузевого правового інституту міжнародного права пов'язана із затвердженням загальнолюдських цінностей, зокрема, прав людини, правової держави та процесом глобалізації, а сучасний розвиток цього інституту є відповіддю на виклики сучасності, одним з найсуттєвішим з яких є розповсюдження правового нігілізму. Традиційно правовий нігілізм розглядається у контексті правосвідомості суспільства та особи [77]. Однак, на нашу думку, це явище охоплює і держави, зокрема рф, про що свідчить сучасна ситуація на теренах України.

Надання гуманітарної допомоги військовополоненим, мешканцям окупованих територій, особам, незаконно утримуваним на території рф є неможливим, оскільки гуманітарний доступ не забезпечується рф, а право на гуманітарну допомогу рф не гарантується. Вважаємо, що це є суттєвим порушенням міжнародного права.

Надання транскордонної гуманітарної допомоги є інструментом забезпечення прав людини та засобом адаптації в умовах гуманітарної кризи, та ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, міжнародного права катастроф та міжнародного екологічного права

Відповідні суспільні відносини утворюють міжгалузевий інститут міжнародного права, який має мету – забезпечення права на виживання, здоров'я, гідне життя, відновлення екологічної рівноваги.

РОЗДІЛ II

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ДЕРЖАВ В СФЕРІ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: ВИКЛИКИ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Правові засади діяльності міжнародних організацій щодо надання гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів в контексті вторгнення рф в Україну

У міжнародно-правовому механізмі надання гуманітарної допомоги постраждалим в результаті катастроф, велике значення має зміст основних категорій та понять. Якість понятійного апарату юридичної науки, точність та всебічність застосовуваних термінів є запорукою ефективного вирішення поставлених перед нею завдань. Ми повністю згодні з Т.О. Коломоєць, яка зауважує, що все частіше на порядок денний «виходить питання визначеності у використанні правової.... термінології» [78,115]. Право — це формальна система правил, які регулюють способи поведінки суспільства і є механізмом соціального контролю. Право виражається, виконується та практикується через мову. Одним із важливих компонентів юридичної мови є юридична термінологія. Оскільки право регулює різні сфери життя, у юридичну термінологію органічно вбудовуються терміни, розроблені іншими суспільними та природничими науками. Вони визначаються в законодавстві, застосовуються та тлумачаться судовою владою, занурені в певний контекст.

Оскільки першоджерелом виникнення права на гуманітарну допомогу є подія, яка характеризується як «катастрофа», необхідно надати тлумачення цього терміну у правовому контексті.

Катастрофи — це небажані та часто раптові події, що спричиняють людські, матеріальні економічні та екологічні втрати, які перевищують можливості громади чи суспільства, які постраждали, впоратися з проблемами. Вони спричинені або природними передумовами (відомими як «стихійні лиха»), або людськими діями, недбалістю чи помилками (відомими як «антропогенні катастрофи» [79,22-23]. Це

доктринальне визначення можна прийняти, але існують і інші визначення терміну «катастрофа», наприклад надане управлінням Організації Об'єднаних Націй з питань зменшення небезпеки лих, яке вважає катастрофою серйозне порушення функціонування громади чи суспільства, пов'язане з широкомасштабними людськими, матеріальними, економічними чи екологічними втратами та наслідками, що перевищує можливості суспільства впоратися із лихом використовуючи власні ресурси[80].

Цікавим є і таке визначення, запропоноване Комісією з міжнародного права ООН: «Катастрофа» означає подію або низку подій, що призводять до масштабних втрат життя, великих людських страждань і лиха, масового переміщення чи великомасштабної матеріальної шкоди або шкоди навколишньому середовищу, що серйозно порушує функціонування суспільства[81]. Останнє на нашу думку є найбільш релевантним для цілей нашого дослідження.

Дослідники розрізняють різні типи катастроф з точки зору причин, результатів, елементу несподіванки, масштабу, застосовуючи при цьому різні ключові поняття, а саме управління стихійними лихами, вразливість, стійкість, ризик. Незважаючи на те, що початкова причина є природним явищем, катастрофічний результат зрештою є результатом людського втручання або його відсутності. Простіше кажучи, без існуючої суспільної вразливості ймовірність того, що небезпека перетвориться на катастрофу, невелика. Крім того, незважаючи на те що катастрофу спричинила дія природних сил, сама небезпека може бути пов'язана з діяльністю людини, наприклад зсуви спричинені інтенсивними опадами разом із вирубкою лісів на крутих схилах, розкопками ґрунту та нерегульованою будівельною діяльністю. Тому ми погоджуємося з тим, що «небезпека та катастрофи є не природними явищами, а соціальними процесами» [82].

Враховуючи, що існує широкий діапазон причин і наслідків катастроф, існують численні форми класифікації катастроф. Класифікація, зосереджена на причинах катастроф, полягає в розрізненні того, що є природним, і тим, що створено людиною. Недоліком такої системи класифікації є те, що кордони між

екзогенними та ендегенними ознаками розмиті, причому часто присутні обидві ознаки.

Стихійні лиха зазвичай класифікуються на три основні групи: «геофізичні катастрофи» «гідрометеорологічні катастрофи» «біологічні катастрофи». Антропогенні катастрофи загалом класифікуються на дві великі групи «технологічні катастрофи» «соціологічні катастрофи». В антропоцені більшість природних катаклізмів посилюється антропогенною діяльністю. Таким чином, небезпеки, які є частиною природи, часто перетворюються на катастрофи через дії чи бездіяльність людини [83]. До соціологічних катастроф відноситься війна. Гуманітарна катастрофа, викликана війною посилюється техногенною та природною катастрофою, першоджерелом яких є воєнні дії з їх потужними впливами на промисловість, інфраструктуру та довкілля.

Виявлення, розуміння та документування наслідків катастроф є основою для прийняття рішень і визначення політики щодо зменшення ризику лиха. Впливи варіюються від впливів на людину (вимушене переміщення, бездомність, смертельні випадки, тощо) до навколишнього середовища (втрата водно-болотних угідь, опустелювання та т.і.) та економічні збитки (псування майна та посівів і т.п.).

Одним з механізмів мінімізації ризиків є гуманітарна допомога. Підставою її надання є не сама природна або техногенна катастрофа, а спровокована цією подією гуманітарна катастрофа.

Так, історично виникнення права на гуманітарну допомогу пов'язане саме з катастрофічними наслідками збройних конфліктів. Тому ми розглянемо міжнародно- правові механізми надання гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів, і потім перейдемо до розгляду правових механізмів надання гуманітарної допомоги поза межами збройного конфлікту в мирний час. Ми враховуємо також те, що прояви гуманітарної катастрофи та потреби цивільного населення, яке потерпає від збройного конфлікту та катастрофи природного та антропогенного походження є майже ідентичними, тому деякі механізми можуть бути спільними. Це стосується, наприклад, координації зусиль з надання допомоги.

Тому ми не погоджуємося з тим, що правила щодо гуманітарної допомоги розвиваються по-різному щодо збройних конфліктів та катастроф мирного часу [84,474]. На нашу думку ці правила корелюються певною мірою.

Зокрема, координація здійснюється в межах кластерної системи, яка буде нами докладно розглядатися у другому підрозділі розділу II цієї роботи, враховуючи те, що ця система була введена резолюцією ГА ООН 46/182. «Посилення координації екстреної гуманітарної допомоги ООН» та стосувалася, як зазначено у додатку і до цієї резолюції, постраждалих від стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій поза межами воєнних конфліктів[85]. Ми вважаємо за доцільне застосування цієї системи і у випадку гуманітарної катастрофи, пов'язаної із воєнним конфліктом, але у підрозділі 2.1. з метою виключення дублювання, ми обмежимося вказівкою на необхідність застосування цієї системи.

Міжнародно – правове співробітництво держав в сфері надання гуманітарної допомоги пройшло у своєму розвитку досить складний та тривалий шлях від окремих ініціатив щодо надання допомоги на початку XIX ст. до формування розвиненого механізму міжнародно- правового співробітництва щодо надання гуманітарної допомоги в сучасності.

Провідну роль в його формуванні зіграла Організація об'єднаних націй, яка була і є ініціатором його трансформації та вдосконалення з самого заснування цієї організації, адже метою організації є здійснення міжнародного співробітництва в сфері розв'язання міжнародних проблем гуманітарного характеру, розвиток поваги до прав людини й основних свобод, узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей. Генеральна Асамблея ООН наділена повноваженнями щодо організації досліджень та надання рекомендації з метою сприяння міжнародному співробітництву в галузі заохочення прогресивного розвитку міжнародного права та реалізації прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії. [86]

Прийняттям Загальної декларації прав людини відбулося підбиття напрацьованого століттями доробку з питань гуманітарної допомоги та розпочато

активні дії, у напрямку формування в системі загального міжнародного права нового міжгалузевого інституту «Гуманітарна допомога».

Положення Загальної Декларації прав людини [36] створили передумови визнання права на гуманітарну допомогу в контексті прав людини. Такі структури ООН як Програма розвитку ООН (ПРООН), Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітня продовольча програма (ВПП), ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я) опікуються наданням гуманітарної допомоги.

ООН була ініціатором прийняття у 1949 р. Женевських конвенцій, спрямованих на захист жертв війни та протоколів до них, які визначили загальні засади надання гуманітарної допомоги пораненим та хворим у діючих арміях, військовополоненим та цивільному населенню під час війни. Під егідою ООН була прийнята низка документів, які сформували підвалини надання гуманітарної допомоги поза межами збройних конфліктів під час катастроф природного та антропогенного походження.

Ціла низка гуманітарних організацій, що працюють по всьому світу намагається надавати гуманітарну допомогу та тим самим врятувати життя та полегшити страждання військових, що склали зброю та цивільного населення, які в результаті воєнних дій були позбавлені можливості задоволення основних життєвих потреб, та чий права на гідне життя порушуються. Організації, відповідальні за дотримання міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини в результаті недосконалого та суперечливого врегулювання нездатні ефективно вирішувати завдання щодо надання допомоги. Сторони конфлікту часто перешкоджають зусиллям з надання гуманітарної допомоги відмовляються забезпечувати гуманітарний доступ та відхиляють пропозицію такої допомоги жертвам військових дій без видимих причин. Проблеми, які виникають у цій ситуації, вимагають перегляду підходів в сфері міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги у збройних конфліктах та усунення існуючих прогалин та суперечностей.

Немає сумніву, що держави зобов'язані поважати і понад усе забезпечити повагу до права на життя всіх осіб на її території, які підпадають під їхню юрисдикцію. Держави повинні утриматися від прямого порушення цього права та повинні вжити всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб цим правом не зловживали. Це означає обов'язок держав вживати заходів для викорінення або полегшення наслідків збройних конфліктів, зокрема забезпечити достатнє постачання населенню, яке постраждало, товарів і послуг, необхідних для його виживання, і, якщо вони не в змозі зробити це або їхні зусилля зазнають невдачі дозволити третім особам надати необхідні засоби допомоги. Два аспекти цього зобов'язання: обов'язок надавати гуманітарну допомогу та обов'язок дозволяти іншим надавати її, дуже тісно пов'язані та взаємозалежні.

Як слушно зазначає Р.А. Стоффелс «обов'язок гарантувати право на життя ставить державу в положення гаранта, щоб у разі навмисної бездіяльності державу можна було вважати безпосередньо відповідальною за будь-яку спричинену бездіяльністю втратою життя» [62]. Цей обов'язок випливає з преамбули та ст. ст. 2, 3 Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., ст. 2 якого містить пряме посилення на такі зобов'язання [87]; Конвенції про права дитини 1989 р. (ст. 6); Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 14) та низки інших міжнародно-правових документів.

Зв'язок між гуманітарною допомогою та правом на життя означає, що обов'язки сторони конфлікту надають можливість отримання гуманітарної допомоги від третіх сторін усім жертвам усіх конфліктів. Хоча право на життя, яке лежить в основі права на гуманітарну допомогу, не може бути обмежене, воно не є абсолютним правом. Право збройних конфліктів встановлює суть цього права та його обмеження.

Право на життя є індивідуальним, але є фактори, які впливають на його трактування як таке. По-перше, криза, яка позбавляє людину найнеобхіднішого для життя впливає на групу людей, усім з яких необхідно допомогти. По-друге, порушення цього права зазвичай здійснюються в колективному масштабі. У праві

на гуманітарну допомогу зазвичай відмовляють групі людей або всій групі популяції, а не окремій особі.

Право осіб, які постраждали від збройного конфлікту на гуманітарну допомогу складається з права отримувати від третіх сторін постачання допомоги, яка відповідає умовам, встановленим МГП. Це також дає право жертвам вимагати реалізації свого права на таку допомогу.

Закріплення права на гуманітарну допомогу в МГП вимагає розрізняти цивільне населення та комбатантів і передбачає обов'язок забезпечувати повагу, захист і гуманне ставлення до людей, які не беруть або більше не беруть участі у бойових діях. Широке поняття захисту охоплює допомогу людям, які її потребують, і, як таке, встановлено у міжнародних конвенціях і протоколах.

В межах міжгалузевого інституту «Гуманітарна допомога» надання такої жертвам збройних конфліктів (некомбатантам, пораненим на полі боя, військовополоненим та цивільному населенню) регулюються переважно нормами міжнародного гуманітарного права, хоча як ми зазначали в цій роботі, норми міжнародного права прав людини регулюють окремі аспекти надання гуманітарної допомоги в цьому випадку.

Норми щодо надання гуманітарної допомоги містяться у всіх чотирьох Женевських конвенціях - Женевській конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевській конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі; Женевській конвенції про поводження з військовополоненими; Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни. та Додатковими протоколами до них - Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.; Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р. [37,38,49, 201. 202].

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях встановлює базові положення щодо права на гуманітарну допомогу, зокрема

принципи надання допомоги, такі як принцип гуманізму, принцип недискримінації, принцип нейтралітету, принцип поваги до людської гідності, принцип неупередженості та незалежності.

Так відповідно ст. 3 Конвенції кожна зі сторін конфлікту міжнародного характеру має гуманно ставитися до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового стану чи будь-якими іншими аналогічними критеріями. З цією метою заборонено вчиняти стосовно зазначених вище осіб жорстоке поводження й тортури, наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе ставлення. Сторони зобов'язуються підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу. Безстороння гуманітарна організація, така як Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту. Стаття 12 Конвенції конкретизує ці принципи та надає їм нового сенсу декларуючи, що поранені та хворі повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин, заборонено залишати їх умисно без медичної допомоги та обслуговування, тобто послуг, які становлять гуманітарну допомогу; ст. 15 зобов'язує забезпечити пораненим та хворим належний догляд.

Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії дублює ці основоположні положення. Жорстоке поводження та тортури слід розуміти зокрема як ненадання продуктів харчування належної якості та необхідної для виживання кількості; ненадання засобів гігієни; тримання в умовах, невідповідних людській гідності; ненадання медичної допомоги, якщо людина цього потребує. III та IX Женевські конвенції окрім принципів поводження з військовополоненими та цивільним населенням під час війни які розповсюджуються на надання гуманітарної допомоги, проголошують право на гуманітарну допомогу. Положення ст. 125 III Женевської конвенції передбачає, що представники релігійних організацій, товариств допомоги чи будь-якої іншої організації, яка допомагає військовополоненим, отримують від зазначених держав для себе та для своїх належним чином акредитованих агентів усі необхідні можливості для відвідування військовополонених, розподілу між

ними посилок допомоги та матеріалів будь-якого походження, призначених для релігійних, освітніх чи розважальних цілей, а також для надання їм допомоги в організації дозвілля в межах таборів. Такі товариства чи організації можуть створюватися на території держави, що тримає в полоні, чи в будь-якій іншій країні або мати міжнародний характер.

Надання гуманітарної допомоги є одним з засобів захисту цивільного населення під час війни. Відповідно ст. 23 Конвенції, сторони конфлікту зобов'язані надавати дозвіл на безперешкодне пропускання посилок з медикаментами та санітарними матеріалами, найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначеними для дітей, молодших 15 років, вагітних жінок та породіль а також предметами, необхідними для виконання релігійних обрядів, які призначаються виключно для цивільного населення іншої сторони, навіть якщо ця остання є ворожою. Якщо державою - стороною конфлікту здійснюється контроль над особами, що перебувають під захистом, який призводить до неспроможності останніх забезпечити свою життєдіяльність, і, особливо, якщо таким особам з міркувань безпеки відмовляють у наданні оплачуваної роботи на задовільних для них умовах, відповідно ст. 39 Конвенції така держава повинна забезпечити їх та осіб, яких вони утримують засобами для існування. Стаття 55 Конвенції встановлює обов'язок окупаційної влади за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо.

Особам, що перебувають під захистом, надаються всі можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу. Власти сприятимуть цим організаціям в межах, які дозволяють умови війни або вимоги безпеки.

Відповідно ст. 142 Конвенції, за умови заходів, що сторони конфлікту, можуть вважати необхідними для того, щоб забезпечити безпеку або виконати будь-яку іншу обґрунтовану потребу, представники релігійних організацій, організацій з надання допомоги чи будь-яких інших організацій, які надають допомогу особам, що перебувають під захистом, отримують від цих держав, самотійно або через їхніх належним чином на те вповноважених представників, можливості для відвідування осіб, яким надається захист, для роздачі припасів допомоги й матеріалу з будь-якого джерела, адресованих для освітніх, рекреаційних або релігійних цілей, або для надання їм допомоги в організації їхнього вільного часу в межах місць інтернування. Такі об'єднання й організації можуть розміщуватися на території держави, яка затримує, чи в будь-якій іншій країні, або вони можуть мати міжнародний характер. Держава, яка затримує, може обмежити кількість об'єднань або організацій, чийм делегатам дозволяється здійснювати діяльність з надання допомоги при наданні переваги міжнародному комітету Червоного Хреста, який визнається й шанується повсякчасно..

Додаткові протоколи I та II до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 р.(ст.10) розвивають принципи надання гуманітарної допомоги, проголошуючи що всі поранені, хворі й особи, які потерпіли корабельну аварію, незалежно від того, до якої сторони вони належать, а також цивільне населення, користуються повагою, захистом, правом на медичну допомогу.

Таким чином, Положення I-IV Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них декларують принципи надання гуманітарної допомоги, підтверджують право на гуманітарну допомогу, окреслюють можливості її надання міжнародними організаціями, встановлюють загальні засади та підкреслюють особливу роль Міжнародного комітету Червоного Хреста та Червоного напівмісяця у забезпеченні гуманітарною допомогою усіх нуждених в умовах збройних конфліктів. Слід зазначити, що зобов'язання, встановлені цими документами, є обов'язковими як для державних, так і для недержавних сторін.

Право на гуманітарну допомогу відіграє важливу роль у гарантуванні права на життя, зобов'язання, покладене на недержавних учасників гарантувати право на

гуманітарну допомогу фактично зобов'язує їх виконувати зобов'язання, пов'язані з дотриманням прав людини. Таким чином, стає можливим використання механізмів, передбачених міжнародним правом прав людини для забезпечення виконання обов'язку надання гуманітарної допомоги недержавними агентами.

Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця є неурядовою незалежною гуманітарною організацією, мета діяльності якої охоплює сприяння всім формам гуманітарної діяльності – запобігання та полегшення людських страждань, полегшення життя вразливих категорій людей [88].

В сучасності національні товариства Червоного Хреста та Червоного напівмісяця надають широкий спектр допомоги постраждалим від збройних конфліктів. Національні товариства співпрацюють з органами влади в якості незалежних партнерів, надають допомогу уряду у сфері реалізації гуманітарної політики [89].

Відповідно до Статуту [90], роль Міжнародного комітету Червоного Хреста полягає, зокрема, у тому, щоб здійснювати повноваження, які ми пропонуємо класифікувати таким чином:

1) організаційні: визнавати Національні товариства, які задовольняють всі умови визнання, а також повідомляти іншим Національним товариствам про факт визнання; забезпечувати діяльність Центральної агенції з розшуку, як це передбачено Женевськими конвенціями;

2) спостережні: сприяти точному дотриманню положень міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів, приймати будь-які скарги щодо передбачуваних порушень цього права;

3) регулятивні: виконувати завдання, покладені на нього Женевськими конвенціями, із забезпечення захисту та допомоги жертвам міжнародних та будь-яких інших збройних конфліктів, а також внутрішніх заворушень та їх прямих наслідків як серед військовослужбовців, і серед цивільного населення;

4) просвітницькі: відстоювати та поширювати основні принципи Руху; роз'яснювати положення міжнародного гуманітарного права, що застосовується у

період збройних конфліктів, та поширювати знання про нього, а також готувати його розвиток;

5) підготовки кадрів: у передбаченні збройних конфліктів брати участь у навчанні медичного персоналу та підготовці медичного обладнання у взаємодії з Національними товариствами, військовими та цивільними медичними службами та іншими компетентними органами);

б) додаткові повноваження: виступати з будь-якою гуманітарною ініціативою, яка відповідає його ролі виключно нейтральної та незалежної установи та посередника, а також розглядати будь-яке питання, яке потребує розгляду такою організацією [91,594]. МКЧХ реалізує ці повноваження при наданні гуманітарної допомоги.

Характерною рисою правил гуманітарної допомоги під час війни є те, що вони не однакові для різних категорій жертв війни. Цивільне населення, військовополонені, поранені та хворі – це деякі категорії, кожна з яких підпадає під різні правила, що були сформульовані на основі багаторічного досвіду Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Правила охоплюють умови пошуку гуманітарної допомоги, типи товарів і послуг, на які мають право постраждалі, регулювання перевезення товарів, статус персоналу, який займається такою діяльністю.

Разом з цим ми констатуємо, що наразі правове регулювання надання гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів (війни) має значні прогалини, які навіть можуть заохочувати зловживання гуманітарною допомогою. Комплексний механізм надання гуманітарної допомоги відсутній, а правила її надання не конкретизовані. Проблеми, які виникають у цій ситуації, вимагають негайного реагування з боку світового співтовариства, прогалини в регулюванні необхідно заповнити.

Так деяка частка гуманітарної допомоги може бути використана не за призначенням, опинитися в руках комбатантів та використуватися як зброя війни воюючими сторонами. Сторони часто необґрунтовано відхиляють пропозицію такої допомоги жертвам воєнних дій без видимих причин, перешкоджають

наданню допомоги та не забезпечують гуманітарний доступ, або використовують допомогу для досягнення політичних цілей, що неприпустимо, оскільки порушує принципи її надання.

Згідно зі статтею 70(2) Додаткового протоколу I, усі держави повинні сприяти швидкому і безперешкодному проходженню всіх вантажів допомоги, обладнання та персоналу, ...навіть якщо така допомога призначена для цивільного населення супротивної сторони. Це положення стосується всього цивільного населення (а не лише вразливих групи), а допомога включає усе необхідне для виживання населення (не лише окремі категорії товарів).

Це положення підтверджується в документах «м'якого права». Керівні принципи внутрішнього переміщення [92] підтверджують що у згоді на допомогу, яку надають гуманітарні організації та інші відповідні суб'єкти, «не має бути довільно відмовлено національними органами влади, особливо коли відповідні органи влади не можуть або не бажають надати необхідну гуманітарну допомогу» (Принцип 25). У 1998 році Генеральний секретар ООН заявив, що «гуманітарний доступ є, серед іншого, правом біженців, переміщених осіб та інших цивільних осіб у конфліктних ситуаціях і його не слід розглядати як поступку, яку можна надати гуманітарним організаціям на довільній основі» [93]. «Постраждали держави не повинні свавільно та невинувато відхиляти добросовісну пропозицію надання гуманітарної допомоги, або відмовити у доступі до постраждалих якщо така відмова поставить під загрозу основні права людини та може призвести до смертей від голоду. Р. Барбер стверджує, що в міжнародному звичаєвому праві існує зобов'язання давати згоду на отримання гуманітарної допомоги незалежно від того, чи може відмова в такій допомозі призвести до голодної смерті [94]. Голодування розуміється як спричинення голоду населення, зокрема через позбавлення його джерел їжі або запасів. Затримка постачання може бути виправданою, лише якщо вона є неможливою з міркувань безпеки.

Переважання політичних інтересів та перебіг конфліктів перешкоджають безперешкодному руху гуманітарних операцій в окремих ситуаціях, де

безпосередні напади та інші безпекові виклики створюють загрози для гуманітарних працівників [95]

Так Р. Брауман не вважає гуманітарною допомогу, яка вмотивована політичною підтримкою чи етнічною солідарністю, наприклад у випадку допомоги, яка надавалася радянською армією цивільному населенню Афганістану, але лише тим, хто підтримував вторгнення [96]. Політичні фракції, які змагаються за контроль над територією, як правило, стурбовані збереженням підтримки населення, а дозвіл гуманітарним організаціям працювати є одним із способів досягти цього. З точки зору організації допомоги збройні конфлікти можна охарактеризувати трьома основними видами наслідків: великі переміщення населення всередині країни та її сусідів; дезорганізація система охорони здоров'я; ослаблення або крах економіки. Гуманітарні організації прагнуть задовольнити критичні потреби, викликані такими ситуаціями. Лікувально-профілактичне та медичне обслуговування, продовольча допомога, постачання води та надання притулку є основними напрямками допомоги, яка надається Червоним Хрестом, агентствами ООН та неурядовими організаціями.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), засноване в 1951 р. з 1970-х років опікується наданням вимушеним мігрантам правового статусу, захисту та матеріальної допомоги. УВКБ ООН було створено для допомоги опонентам тікаючим від східноєвропейських комуністичних режимів. Його мандат пізніше став розширюватися не до допомоги біженцям у цілому. У 1970-х роках постколоніальні конфлікти та політичне насильство призвели до необхідності посилити допомогу країнам третього світу. Закінчення війни в Індокитаї в 1975 р. ознаменувалося виїздом сотень тисяч людей, які тікали від репресій у В'єтнамі та Камбоджі. Наприкінці 1970-х - на початку 1980-х р.р. точилися конфлікти в Південній Африці (Мозамбік, Ангола) і Центральній Америці (Нікарагуа, Сальвадор, Гватемала), які також мали такий же ефект. Усі ці війни відбувалися в поляризованому контексті країни першого – другого світів, що надало допомозі політичного значення, оскільки більшість вимушених мігрантів тікали від насильства з боку прорадянських диктатур або революційних війн. Вони

отримали допомогу західних країн, що вважалося доказом переваги західних демократій та провалу комуністичних режимів. Гуманітарна допомога розглядалася, як приклад «м'якої сили», за допомогою якої ліберальний табір міг продемонструвати свою перевагу.

Крім того, більшість сучасних збройних конфліктів не є міжнародними, тому в гуманітарній діяльності інколи відмовляють, оскільки вона сприймається як загроза державному суверенітету.

Проблема посилюється завдяки тому, що значна кількість сучасних збройних конфліктів стали фрагментованими і складними, з багатьма різними групами, які воюють одна з одною. Затяжні економічні кризи накладаються на конфлікти або стихійне лихо вражає країну, яка вже потерпає від конфлікту.

З іншого боку, кількість гуманітарних організацій постійно зростає. Це обумовлює потребу у складній координації та переговорах щодо гуманітарного доступу. Крім того, як зазначає [97] Ф. Шендіман, межі між військовими, політичними, і гуманітарними операціями поступово розмиваються. Операції з надання гуманітарної допомоги сприймаються як інструменти політичного порядку денного, що ускладнює доступ до тих, хто потребує допомоги. Гуманітарні працівники навіть мають підвищений ризик стати об'єктом нападу. Ситуація ускладнюється тим, що учасники конфлікту не ознайомлені з правовою базою надання допомоги, або ім властивий правовий нігілізм. Тому держави, як свідчить політична та адміністративна практика, схильні, заперечувати наявність гуманітарних потреб, втручатися у гуманітарну діяльність, обмежувати в'їзд гуманітарних товарів або персоналу у країну, обмежувати пересування всередині країни, встановлювати обмежувальні та складні правові зобов'язання, такі як вимоги боротьби з тероризмом [98].

Гуманітарний доступ ускладнюється і внаслідок інших причин, серед яких значна відстань від населених пунктів і відповідних служб (таких як клініки та лікарні), відсутність функціонуючого транспортного сполучення та інфраструктури, а також складність рельєфу.

Серйозною проблемою є перешкоджання гуманітарному доступу. Гуманітарний доступ – це доступ гуманітарних організацій до людей, які потребують допомоги та захисту, та доступ тих, хто цього потребує, до товарів та послуг, необхідних для їх виживання та здоров'я у спосіб, що відповідає основним гуманітарним принципам [99].

В літературі поширеною є думка про те, що «сторони, незалежно від форми збройного конфлікту, зобов'язані сприяти безпечному, безперешкодному доступу до гуманітарної допомоги цивільним громадянам, які мають неупереджений характер та проводяться без будь-якої несприятливої різниці, за умови їхнього права контролю» [100]. Додамо, що доступ до гуманітарної допомоги має бути забезпечений не тільки для зачеплених цивільних осіб, але і для військовополонених в місцях їх утримання, а також як в умовах збройного конфлікту так і в мирний час. Однак, як зазначають Ю. І. Усманов та О. Вергелес «існує низка правових та політичних проблем у забезпеченні та підтримці такого доступу у ситуаціях збройних конфліктів, що призводить до суттєвого обмеження надання гуманітарної допомоги» [101,465].

Озброєні групи можуть обмежувати доступ населення до допомоги або обмежувати гуманітарні організації в доступі до потребуючих допомоги людей і можуть намагатися контролювати надання допомоги. Тому отримання доступу до небезпечних і постраждалих від конфлікту районів вимагає складних компромісів з точки зору гуманітарних принципів і може підірвати якість гуманітарного реагування [98].

Не можна не погодитися з тим, що «передумовою ефективного гуманітарного доступу у збройних конфліктах є, насамперед, відповідність і належне дотримання норм міжнародного гуманітарного права, кримінального та міжнародного права прав людини всіма сторонами збройного конфлікту» [102,109]. Разом з цим, не можна не помічати сучасну тенденцію розповсюдження правового нігілізму. Гуманітарний доступ залишається невирішеною проблемою. Світове співтовариство шукає відповідь на загрозу.

Згідно зі статтею 70(2) Додаткового протоколу I, усі держави повинні «сприяти швидкому і безперешкодному проходженню всіх вантажів допомоги, обладнання та персоналу, ...навіть якщо така допомога призначена для цивільного населення». Це положення стосується всього цивільного населення (а не лише вразливих групи), а допомога включає усе необхідне для виживання населення (не лише окремі категорії товарів).

Це положення підтверджується в документах «м'якого права». Керівні принципи внутрішнього переміщення [92] підтверджують що у згоді на допомогу, яку надають гуманітарні організації та інші відповідні суб'єкти, «не має бути довільно відмовлено національними органами влади, особливо коли відповідні органи влади не можуть або не бажають надати необхідну гуманітарну допомогу...» (Принцип 25). У 1998 році Генеральний секретар ООН заявив, що «гуманітарний доступ є, серед іншого, правом біженців, переміщених осіб та інших цивільних осіб у конфліктних ситуаціях і його не слід розглядати як поступку, яку можна надати гуманітарним організаціям організації на довільній основі» [93]

Постраждалі держави не повинні свавільно та невинувато відхиляти добросовісну пропозицію надання гуманітарної допомоги, або відмовити у доступі до постраждалих якщо така відмова поставить під загрозу основні права людини та може призвести до смертей від голоду. Голодування розуміється як спричинення голоду населення, зокрема через позбавлення його джерел їжі або запасів. Р. Барбер стверджує і ми з ним згодні, що в міжнародному звичаєвому праві існує зобов'язання давати згоду на отримання гуманітарної допомоги незалежно від того, чи може відмова в такій допомозі призвести до голодної смерті [94, 391].

Затримка постачання може бути виправданою, лише якщо воно є неможливим з міркувань безпеки. Переважання політичних інтересів та перебіг конфліктів перешкоджають безперешкодному руху гуманітарних операцій в окремих ситуаціях, де безпосередні напади та інші безпекові виклики створюють загрози для гуманітарних працівників [95]

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), засноване в 1951 р. з 1970-х років опікується наданням вимушеним мігрантам

правового статусу, захисту та матеріальної допомоги. УВКБ ООН було створено для допомоги опонентам тікаючим від східноєвропейських комуністичних режимів. Його мандат пізніше став розширюватися не до допомогу біженцям у цілому. У 1970-х роках постколоніальні конфлікти та політичне насильство призвели до необхідності посилити допомогу країнам третього світу. Вони отримали допомогу західних країн, що вважалося доказом переваги західних демократій та провалу комуністичних режимів.

Проблема посилюється завдяки тому, що значна кількість сучасних збройних конфліктів стали фрагментованими і складними, з багатьма різними групами, які воюють одна з одною. Затяжні економічні кризи накладаються на конфлікти, гуманітарна криза посилюється коли стихійне лихо вражає країну, яка вже потерпає від конфлікту.

З іншого боку, кількість гуманітарних організацій постійно зростає. Це обумовлює потребу у складній координації та переговорах щодо гуманітарного доступу. Крім того, як зазначає Ф. Шендіман [97], межі між військовими, політичними, і гуманітарними операціями поступово розмиваються. Операції з надання гуманітарної допомоги сприймаються як інструменти політичного порядку денного, що ускладнює доступ до тих, хто потребує допомоги. Гуманітарні працівники мають підвищений ризик стати об'єктом нападу. Ситуація ускладнюється тим, що учасники конфлікту не ознайомлені з правовою базою надання допомоги, або їм властивий правовий нігілізм. Тому держави, як свідчить політична та адміністративна практика, схильні, заперечувати наявність гуманітарних потреб, втручатися у гуманітарну діяльність, обмежувати в'їзд гуманітарних товарів або персоналу у країну, обмежувати пересування всередині країни, встановлювати обмежувальні та складні правові зобов'язання, такі як вимоги боротьби з тероризмом [98]. Гуманітарний доступ ускладнюється і внаслідок інших причин, серед яких значна відстань від населених пунктів і відповідних служб (таких як клініки та лікарні), відсутність функціонуючого транспортного сполучення та інфраструктури, складність рельєфу.

Також часто існують численні обмеження для доступу гуманітарної допомоги, зокрема: Бюрократичні заходи, які затримують, гальмують або перешкоджають гуманітарним операціям; Дезінформація, що дискредитує гуманітарні організації; Санкції та заходи боротьби з тероризмом, які перешкоджають постачанню товарів; Інтенсивність бойових дій та замінування територій, які перешкоджають пересуванню гуманітарних організацій; Напади на гуманітарний персонал і об'єкти та крадіжки активів.

Для протидії цим обмеженням, ОСНА розробляє інструменти та надає вказівки гуманітарним координаторам і гуманітарним групам країн щодо вирішення проблем, пов'язаних з доступом, включаючи гуманітарну взаємодію з недержавними збройними формуваннями та дотримання гуманітарних принципів; здійснює моніторинг доступу та звітності, включаючи базу даних і довідник на основі класифікації обмежень доступу для кращого збору та аналізу даних, а також для інформування всіх зацікавлених акторів [104].

Міжнародна гуманітарна допомога стає необхідною там, де залучена держава стикається з труднощами при взятті на себе відповідальності, і коли вона вважає, що міжнародні дії можуть успішно доповнювати національні зусилля, завжди поважаючи національний суверенітет. Така допомога також може бути надана, на умовах, визначених в міжнародних договорах. Міжнародна угода може вступати у дію у випадках, коли держава приймає пропозиції міжнародної допомоги, а відповідна конвенція чи інший правовий інструмент повинні регулювати умови такої допомоги. Міжнародна угода сприятиме такій допомозі та стане стимулом для розширення дій, передбачених Женевськими конвенціями щодо жертв війни. Така угода має носити комплексний характер та може також охоплювати питання надання гуманітарної допомоги і в мирний час.

В договорі має бути вирішено питання щодо гуманітарного доступу. Фіксується багато випадків, коли зачеплені держави відмовляють у гуманітарному доступі, посилюючи страждання зачеплених громадян. Вимога щодо отримання згоди означає, що гуманітарна діяльність, яка здійснюється без дозволу відповідної держави, не захищається згідно з МПП і може вважатися незаконною у разі

реалізації державою або міжнародною організацією на тій підставі, що вони порушують принцип суверенітету та невтручання у внутрішні справи держави. Світове співтовариство намагається завадити такому свавіллю. У пріоритеті мають бути права людини. Тому низка дослідників вважає, що згода держав не є обов'язковою. Так, Р.А. Стоффельс внесла пропозицію що надання допомоги може здійснюватися за згодою сторін конфлікту або без неї [62].

В міжнародному праві формується концепція гуманітарної інтервенції (гуманітарного втручання) Б. Кушнер, засновник організації «Лікарі без кордонів» та М. Шампо наголошували на тому, що заради захисту прав людини демократичні держави мають право та навіть зобов'язані втручатися у внутрішні справи інших держав, незважаючи на їх суверенітет [105].

Гуманітарна інтервенція розуміється як примусові заходи держав, що включають використання збройної сили в іншій державі без згоди її уряду з мандатом або без мандату РБ ООН з метою запобігти або зупинити грубі і масові порушення прав людини або міжнародного гуманітарного права [107].

Ми погоджуємося з І.А. Єремєєвою у тому, що проблема гуманітарної інтервенції охоплює важливі підвалини міжнародної системи, зокрема такі її сфери, як права людини, державний суверенітет, міжнародна законність та функції ООН, джерела міжнародного права, однак заперечуємо, що головним змістом концепту гуманітарної інтервенції є делегітимізація державного суверенітету через порушення прав людини [108] та не можемо погодитися з А. Хейкіром, у тому, що саме існування «поняття гуманітарна інтервенція» піддає сумніву моральні цінності людства, кидає виклик композиції міжнародної політичної системи та ставить під сумнів відповідальність та обов'язки всіх основних міжнародних акторів» [109]. На сьогодні формується новий міжнародний правопорядок метамодерну, визначальними характеристиками якого є, за думкою О.В. Пасечник, стимулювання розроблення ефективних механізмів діалогу між правовими культурами правових систем метамодерну, домінування загальноновизнаних і актуальних людських цінностей а також наявність дієвих процедур підтримання

світової безпеки [110]. В цих умовах необхідним є визначення ієрархії цінностей. Ми вважаємо, що права людини займають провідне місце в цій ієрархії.

Принцип поваги до основних прав людини ми визнаємо пріоритетним. Гуманітарне втручання є законним, якщо воно спрямоване на усунення порушень прав людини. Ми погоджуємося з Ф. Тесаном, який відкидає добре відомі заперечення, що втручання підриває повагу до міжнародного права [111]. Гуманітарне втручання є засобом запобігання або припинення грубого порушення прав людини в державі, де така держава або нездатна, або не бажає захистити власний народ, або активно його переслідує. Багато вчених характеризують 1990-ті роки ХХ ст. як «десятиліття гуманітарної інтервенції», протягом якого ООН санкціонувала кілька інтервенцій з гуманітарних міркувань [112,16].

Дискусійним питанням є питання щодо співвідношення державного суверенітету та гуманітарного втручання. Ми виходимо з того, що ці категорії стають взаємодоповнюючими і не суперечать одна одній насамперед тому, що суверенітет є властивістю влади, яка взяла на себе зобов'язання захищати свій народ. Однак недотримання владою своїх зобов'язань узаконює гуманітарну інтервенцію, яка стає на захист порушених прав громадян [115, 302].

На наш погляд, щодо гуманітарного втручання, повинно бути послідовне гуманітарне обґрунтування в поєднанні із запровадження належного процедурного та матеріально-правового режиму для його гарантування. Гуманітарні інтервенції спрямовані на припинення порушень прав людини осіб, які не є громадянами держави, що втручається. Гуманітарні інтервенції призначені лише для запобігання порушенням прав людини в екстремальних обставинах.

Практика гуманітарного втручання далеко не нова [116]. Вона була джерелом безперервних суперечок серед юридичної спільноти. Але нещодавня дискусія бере свій початок у холодній війні та була мотивована низкою суперечливих військових дій. Особливо виділяються три: втручання Індії у війну в Бангладеш 1971 р.; В'єтнамська інтервенція в Камбоджу в 1978 р., яка призвела до повалення геноцидного режиму червоних кхмерів; втручання Танзанії в Уганду в 1979 р., яке скинуло диктатора Іді Аміна. Ці втручання були засуджені в усьому

світі. Ця критика, як правило, ґрунтувалася на твердженні, що вони підривають поняття державного суверенітету, закріплене в статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Таким чином, ці інтервенції створили фундаментальний виклик стабільності міжнародної системи після Другої світової війни [117].

Хоча гуманітарні інтервенції не обов'язково вимагають застосування військової сили, оскільки вони можуть включати, наприклад, запровадження санкцій, цей термін зазвичай відноситься до ситуацій, у яких використовується сила або загроза силою. Гуманітарне втручання стало головним предметом дискусій в урядах, міжнародних організаціях і аналітичних центрах, а також у міжнародному праві. Однак в сучасності ця концепція суверенітету, як священного зазнала критики [118].

Було стверджено, що деспотичні лідери не повинні мати можливість ховатися за щитом державного суверенітету і що міжнародне співтовариство має втрутитися, щоб зупинити широко поширені порушення прав людини. Цей підхід знайшов широку підтримку [117]. Зараз міжнародне співтовариство визначає рамки для запобігання та захисту від вбивств, що спонсоруються державою. Дійсно, надзвичайно важливо удосконалити цю структуру та забезпечити її широке визнання. Подобається це комусь чи ні, факт полягає в тому, що глобальна мережа нашої взаємозалежності робить абсолютно непереконливим намагання будь-кого претендувати на статус «безсилового стороннього спостерігача» перед обличчям грубих порушень прав людини [119, 445].

ООН запроваджено інноваційні підходи до надання гуманітарної допомоги, які довели свою ефективність та постійно вдосконалюються з врахуванням нових світових реалій. Наразі ООН ефективно працює в Україні в умовах агресії РФ в районах, що перебувають під контролем України. Найбільша проблема полягає у відсутності доступу до постраждалих на окупованих територіях

Міжнародна комісія з питань втручання та державного суверенітету, створена після косовської інтервенції під егідою канадського уряду та групи приватних фондів у відповідь на звернення Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, підготувала докладний звіт про гуманітарну інтервенцію під назвою

«Відповідальність Захищати». Він містить важливі положення, присвячені гуманітарній інтервенції. Комісія намагалася якомога більше стримувати одностороннє втручання держав, встановивши максимально високий поріг для такої дії. Була встановлена презумпція, що принцип невтручання переважає, і що кожен виняток з нього має бути виправданий. Далі Комісія викладає умови, за яких переважають інтереси захисту. Підхід є багатограним, оскільки він базується на кумулятивній взаємодії таких критеріїв: (1) обґрунтована причина; (2) правильний намір (*recta intentio*); (3) ситуація останнього засобу (*ultima ratio*); (4) повага до принципу пропорційності; (5) розумні перспективи успіху; (6) попередній запит на санкціонування дії Радою Безпеки.

Багато з цих принципів враховують не тільки доктрину справедливої війни (*bellum justum*), але також і так зване право опору (*jus resistendi*) [120] . На жаль, останній критерій практично призводить до неможливості застосування гуманітарного втручання, з метою надання гуманітарної допомоги, коли можливості отримання згоди держави вичерпані. Оптимізм вселяє те що розробки в цьому напрямі продовжуються як з боку міжнародних організацій, так і з боку міжнародної юридичної спільноти.

Сучасні збройні конфлікти свідчать про збільшення кількості нападів на працівників гуманітарної допомоги, незважаючи на те, що ці суб'єкти традиційно отримували міжнародний правовий захист згідно з чотирма Женевськими конвенціями 1949 р. та відповідними Протоколами I і II 1977 р. Міжнародне гуманітарне право може бути використане для захисту цієї категорії вразливих суб'єктів для пом'якшення прямих і непрямих наслідків міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів. МГП зосереджується на захисті цивільних осіб, які страждають від прямих наслідків збройних конфліктів, таких як поранення внаслідок триваючих бойових дій. Іншими словами, Женевські конвенції забороняють комбатантам нападати на осіб, які вийшли з бою, і вимагають від окупаційних сил підтримувати загальний порядок. Однак МГП не вимагає від воюючих сторін гарантувати безпеку працівників гуманітарних організацій, воно не вимагає від воюючих сторін забезпечувати супровід задля їхньої безпеки,

(наприклад, коли треті сторони загрожують безпеці некомбатантів, які діють у їхній зоні), а також гарантувати доступ працівників гуманітарної допомоги до постраждалих територій. Уряди чи окупаційні сили можуть, якщо вони бажають, заборонити гуманітарним організаціям з надання допомоги працювати в їхньому регіоні.

Найбільша небезпека, з якою стикаються організації з надання гуманітарної допомоги - це захоплення заручників. Це правопорушення спрямовано не проти гуманітарних працівників як таких, а проти категорії людей, які являють цінність для цілей транзакцій і захисту; намір полягає в обміні їх на гроші, або використання їх як живий щит [121]. У таких ситуаціях гуманітарні організації, як правило, делегують повноваження на переговори із заручниками уповноваженим організаціям, як це роблять компанії в інших обставинах, що виправдано коли йдеться про переговори щодо звільнення співробітника компанії.

Норми, які регулюють право цивільного населення на гуманітарну допомогу в умовах гуманітарної кризи, викликаній збройним конфліктом, відображають взаємозалежність та баланс між гуманітарними інтересами та військовими інтересами. Тоді як права постраждалого цивільного населення на гуманітарну допомогу, мають бути забезпечені, допомога, що надається, не має сприяти прямо чи опосередковано одній з сторін конфлікту.

Для цього гуманітарна допомога повинна відповідати певним вимогам, і зацікавлені сторони мають забезпечити гарантування цього права. Тому сторона може відмовити у дозволі на надання гуманітарної допомоги, якщо остання не відповідає встановленим вимогам. В таких випадках надання допомоги більше не захищається відповідно до МГП. Гуманітарна допомога є прийнятною, коли вона є неупередженою і нейтральною. Але навіть коли гуманітарна допомога відповідає цим умовам вона може завдавати шкоди інтересам однієї зі сторін конфлікту. Особливо це стосується сучасних конфліктів, коли частина фінансування для воюючих сторін (особливо недержавних сил) іноді може принаймні частково надходити від гуманітарної допомоги. Іноді метою війни є знищення супротивної сторони (не тільки учасників бойових дій, але й усіх тих, хто їх підтримує, або

належать до іншої етнічної, релігійної чи культурної групи). У таких випадках держави використовують гуманітарну допомогу в політичних цілях, перетворюючи гуманітарну діяльність на політичну.

Доставці вантажів допомоги цивільному населенню часто перешкоджають гуманітарні організації, які не забезпечують дотримання встановлених вимог або сторони конфлікту, які заволоділи гуманітарною допомогою від належним чином спланованих операцій з надання допомоги, які проводяться гуманітарними організаціями, та використовують їх для власної вигоди. Прикладом такої ситуації став конфлікт у Сомалі, де гуманітарна допомога стала основним джерелом продуктів харчування збройних формувань і сприяла затягуванню та загострюванню конфлікту [122].

Гуманітарна допомога має бути нейтральною. Принцип нейтралітету вимагає розрізняти комбатантів і цивільних осіб. Тільки цивільні мають право на отримання гуманітарної допомоги. Тому життєво важливо, щоб гуманітарні організації та персонал робили все можливе, щоб розрізняти їх між собою.

Однак іноді комбатантам вдається змішатися з цивільним населенням і отримати користь від наданої допомоги, хоча гуманітарні організації та залучений персонал зробили все можливе, щоб відрізнити комбатантів від цивільних і розділити їх. Це змішування є небезпечним і відносно поширеним. Якщо надмірно велика частина допомоги таким чином перенаправляється і використовується для постачання військ, обов'язок потерпілої сторони дозволити вільний прохід допомоги має бути переглянуто, особливо коли ситуація завдає особливої шкоди інтересам цієї сторони і перенаправлена допомога стає основа воєнної економіки, як це відбувалося у Сомалі на початку дев'яностих, коли 90 відсотків гуманітарної допомоги було привласнено бойовиками для власної вигоди.

Ми погоджуємося з Н. Марценко та М. Грушко, що «передумовою ефективного гуманітарного доступу у збройних конфліктах є, насамперед, відповідність і належне дотримання норм міжнародного гуманітарного права, кримінального та міжнародного права прав людини всіма сторонами збройного

конфлікту. Відповідні норми вміщує значна кількість міжнародних конвенцій та інших документів, що ускладнює визначення правових основ доступу [102].

Підрив греблі Каховської ГЕС та спровокована цією подією повинь загострила також проблему відсутності доступу до постраждалих на окупованих територіях. РФ відхиллено запит ООН про доступ до територій, затоплених через прорив каховської дамби [123]. В результаті зафіксовано тяжкі наслідки, зокрема випадки загибелі людей. ООН діяла у відповідності до міжнародного права та виявила готовність надання допомоги з евакуацією, забезпеченням питною водою, продуктами харчування, наданням медичної допомоги. На нашу думку тут наявності порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема принципу гуманізму. Скоєний міжнародний воєнний злочин, який у відповідності до ст. 8 Статуту МКС полягає в умисному спрямуванні нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисному спрямуванні нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями, але і у посяганні на людську гідність, зокрема має місце образливе і принизливе поводження [124,601]. Зазначимо, що ми наразі не претендуємо на повну кваліфікацію дій окупаційної влади, оскільки тема дисертаційної роботи не охоплює таку мету, наголошуємо тільки на тому, що заборона доступу до постраждалих районів організаціям які можуть та готові таку допомогу надати, має кваліфікуватися як воєнний злочин. Протиправне діяння полягає у посяганні на гідність людини, в умисному використанні голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання. На нашу думку відповідну статтю статуту МКС було б доцільно доповнити та передбачити даке діяння як ненадання гуманітарного доступу, якщо є гостра потреба у допомозі, а її відсутність призвела або могла призвести до тяжких наслідків для життя та здоров'я, або загибелі людей. Застосування П. XXV ст. 8 – умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до ст. 9 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 1949р.; ст. 9 Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; ст. 9

Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, 1949р.; ст. 10 Конвенції про захист цивільного населення під час війни неможливо, оскільки конвенцією передбачена згода окупаційної влади.

Проблеми існують у реалізації права на гуманітарну допомогу. Отримувачі допомоги залежать від політичної волі держав використовувати наявні в їх розпорядженні засоби забезпечити реалізацію та виконання. Приватні особи не тільки не мають статусу в міжнародних механізмах гарантування права на гуманітарну допомогу в будь-яких збройних конфліктах, але МГП передбачає ще менше механізмів надання допомоги у внутрішніх конфліктах (наприклад, не передбачено звернення до держави-покровительки). Ті ж механізми, що існують, є недостатньо ефективними, особливо коли необхідно змусити недержавні сторони виконувати МГП. Також очевидно, що сама конфліктна ситуація, зокрема у внутрішніх конфліктах, перешкоджає реалізації механізмів, закладених у національному законодавстві та знижує ефективність звернення до суду. Слабка адміністративна інфраструктура, відсутність, у багатьох випадках, чіткої ланки командування, неадекватна підготовка як офіцерського, так і рядового складу поліції та роду військ, застосовувані стратегії не тільки перешкоджають зусиллям із впровадження МГП, але й роблять ситуацію важко контрольованою. У таких випадках державні органи практично безсилі змусити сили повстанців виконати свої зобов'язання. Проте зобов'язання держав поважати та забезпечувати повагу МГП застосовується у випадку серйозних порушень права на гуманітарну допомогу.

Держави мають не тільки право, але й обов'язок вживати заходів у разі таких порушень права на гуманітарну допомогу. Це означає, що вони повинні використовувати всі наявні в їхньому розпорядженні засоби для боротьби зі скоєними порушеннями будь-якою стороною в будь-якій точці світу, а не лише вчинені в сусідніх країнах або окремими державами чи сторонами конфлікту. Таким чином, можна вважати незаконним для держави зберігати пасивну позицію, коли вона в змозі вжити заходів, оскільки неспроможність відповіді дозволяє зловживати правами жертв, захищених згідно з МГП і МППЛ, Недоречно

зосереджуватися на придушенні або засудженні порушень права на гуманітарну допомогу, щоб уникнути більшого залучення до конфлікту. Такий спосіб дій особливо неправильний, коли інші більш серйозні порушення, які іноді є першопричиною надзвичайної ситуації, що зачіпає цивільне населення, ігноруються. Коли цього не відбувається, гуманітарна допомога більше не відповідає своїй меті. Звернення до держави-покровительки теоретично може служити ефективним засобом гарантування права на гуманітарну допомогу. Місія держави-покровительки полягає в тому, щоб співпрацювати зі сторонами в імплементації МГП і контролювати дотримання. Це дає можливість визначити наявність і обсяг гуманітарних потреб, забезпечити надходження гуманітарної допомоги за призначенням, застосувавши заходи контролю, дозволені державами. Держава – покровителька може відігравати роль посередника між сторонами конфлікту, гуманітарними організаціями та цивільним населенням. Вона також може співпрацювати в забезпеченні безпеки пропуску та розподілу гуманітарної допомоги.

Наявність нейтральної третьої сторони, яка допомагає сторонам конфлікту, має прямий доступ до влади та жертв, які знаходяться під їх контролем, допомагає в зусиллях з надання допомоги. Міжнародне співтовариство має забезпечити виконання сторонами конфлікту своїх зобов'язань, має право ініціативи, відвідування, посередництва та допомоги та надає свої добрі послуги, задля забезпечення дотримання права на гуманітарну допомогу.

Ми вважаємо, що інститут «держави – покровительки» є неефективним. Натомість функції Держави-покровительки найчастіше виконує Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Виконуючи цю роль, він забезпечує посередництво між сторонами конфлікту, забезпечує захист цивільного населення, спостерігає за безпечним проходженням і розподілом гуманітарної допомоги та надає безпосередньо гуманітарну допомогу [125].

Слід зазначити, що оскільки цей механізм прямо не застосовується в неміжнародних конфліктах, права жертв порушень МГП скоєні в таких конфліктах мають менший захист. МКЧХ, безсумнівно, вдалося певною мірою покращити цю

ситуацію, запропонувавши виконувати функції держави-покровительки, як це встановлено у МГП до міжнародних конфліктів, для сторін внутрішніх конфліктів, які часто, хоча не завжди, приймають цю пропозицію.

Гуманітарна міжнародна комісія з встановлення фактів є механізмом, встановленим МГП, який може бути використаний для забезпечення дотримання права на гуманітарну допомогу. Діяльність Комісії має відображати гуманітарний та неполітичний характер правових норм щодо захисту жертв збройних конфліктів [126,93]. Комісія є незалежним і неупередженим органом. Правовою основою створення та функціонування Комісії є ст. 90 I Додаткового Протоколу до Женевських конвенцій та Правила МГКВФ [127]. До повноважень комісії відноситься розслідування будь-яких фактів, котрі, як передбачається, є серйозним порушенням, як воно визначаються Конвенціями і цим Протоколом, або інше серйозне порушення Конвенцій і цього Протоколу; сприяння шляхом надання добрих послуг відновленню поваги до Конвенцій і цього Протоколу; розслідування інших порушень МГП на прохання сторони, що перебуває в конфлікті, тільки за згодою іншої заінтересованої сторони чи сторін та положення I-IV Женевських конвенцій. Відповідні статті майже дослівно повторюють одне одну та проголошують що серйозними порушеннями визнаються ті, що можна кваліфікувати як нелюдське поводженням, зокрема умисне заподіяння тяжких страждань або серйозної шкоди здоров'ю та із привласненням майна здійсненими незаконно та умисно, якщо їх скоєно проти осіб чи майна, що знаходяться під захистом, забезпечуваним Конвенціями. Коли Комісія розслідує факти, вона також має право через свої добрі послуги надавати рекомендації зацікавленим сторонам з метою сприяння дотриманню вищезазначених договорів.

Ми наголошуємо на тому, що перешкоджання наданню гуманітарної допомоги, її незаконне привласнення або перешкоджання гуманітарному доступу до нужденних, може кваліфікуватися як нелюдське поводження, оскільки майно або послуги які надаються жертвам збройних конфліктів як гуманітарна допомога є необхідними для нормальної життєдіяльності - підтримки не просто можливості

біологічного існування людської особистості, а забезпечення гідних умов життя. Позбавлення гуманітарної допомоги є причиною тяжких страждань та може призвести до незворотної шкоди для здоров'я та смерті. На такі порушення МГП розповсюджується компетенція Гуманітарної міжнародної комісії з встановлення фактів. Проблема полягає в тому, що ГМКСФ практично не залучалася до проведення розслідувань, що дає підстави фахівцям характеризувати її як «сплячу красуню» [129]. На сьогодні відомий один приклад проведення незалежного розслідування. 23 квітня 2017 року в Пришому, контрольованому бойовиками районі в Луганській області, стався вибух, який серйозно пошкодив транспортний засіб Спеціальної моніторингової місії (СММ) ОБСЄ, де перебувало троє людей, які здійснювали планове патрулювання. В результаті вибуху загинув фельдшер та було поранено ще двох осіб.

18 травня 2017 року Генеральний секретар ОБСЄ та президент Комісії підписали меморандум про взаєморозуміння щодо проведення Комісією незалежного розслідування. Обидві організації схвалили початок розслідування для встановлення фактів шляхом проведення судово-технічної експертизи місця події після вибуху в рамках МГП. За запитом ОБСЄ Комісія зібрала та розгорнула незалежне судово-медичне розслідування. Резюме доповіді Комісії було оприлюднено 7 вересня 2017 року. Проте повні деталі доповіді були надані лише Постійній раді ОБСЄ та Генеральному секретарю ОБСЄ[130].

Слідство велося конфіденційно. Серед іншого, Комісія дійшла висновку, що малоімовірно, що Місія ОБСЄ була передбачуваною метою атаки. Вибух, швидше за все, був спричинений встановленою протитанковою міною з детонатором. Але, будь-яка установка протитранспортних мін на дорозі використовується цивільним транспортом, є порушенням МГП через її передбачувану невибірковість.

Ми вважаємо, що Комісія має значний потенціал, який не використовується через її незалежність і загальне небажання сторін збройних конфліктів оприлюднити правду про певні факти. Висновки комісії могли б враховуватися Міжнародним кримінальним судом при розслідуванні злочинів проти людяності та притягненні до відповідальності за них.

Перші кроки на шляху до цього вже зроблені. Представники Комісії були запрошені, в якості спостерігачів на сімнадцяту сесію Асамблеї держав-учасниць Римського статуту міжнародного кримінального права, яка відбулася 5-12 грудня 2018 р. з метою підвищення обізнаності про ІНФРС та її діяльність, спрямовану на забезпечення поваги до міжнародного гуманітарного права [131].

Ще одне проблемне питання полягає у недостатній координації надання гуманітарної допомоги. Ми погоджуємося з тим, що запровадження єдиної координаційної платформи, яка б включала представників усіх зацікавлених сторін, дозволить покращити взаємодію та оперативність реагування на нагальні потреби [133, 122].

2.2. Міжнародно-правове регулювання надання гуманітарної допомоги під час гуманітарної кризи, спричиненої катастрофами стихійного або техногенного походження

Гуманітарна допомога є одним з механізмів подолання катастрофи природного або техногенного походження. Підставою надання гуманітарної допомоги є не сама природна або техногенна катастрофа, а спровокована цією подією гуманітарна катастрофа. За останнє десятиліття гуманітарні кризи стали більш затяжними та складними, вийшовши за межі реагування на катастрофи, що виникають раптово, до усунення хронічної вразливості та зменшення загального впливу повторюваних потрясінь і стресів [132]. Прийняти виклик та впоратися з ним може лише той, хто озброєний знаннями про те, як діяти в надзвичайних обставинах, врятувати себе, допомогти іншим, мінімізувати руйнівний вплив катастрофи на життя людей та навколишнє природне середовище.

Ще у 60 р.р. XX століття прийшло усвідомлення того, що визначити ризики та потреби та прийняти правильне рішення можливо лише на основі проведення наукових досліджень. Була прийнята резолюція A/RES/2435(XXIII), відповідно якій, уряди та структури ООН мають сприяти науковим дослідженням щодо причин і ранніх проявів лих для встановлення та оцінки територій і місць високої вразливості, а також заохочувати профілактичні та захисні заходи, такі як

будівництво житла, стійкого до стихійних лих. У співпраці з Міжнародним Комітетом Червоного хреста та Червоного півмісяця та іншими зацікавленими організаціями, ООН мала розглянути шляхи розширення допомоги урядам держав у зазначених сферах [134]. Ця резолюція визначила існуючі проблеми та поставила завдання, таким чином сприяючи розвиткові міжнародно-правових інструментів та механізмів надання гуманітарної допомоги.

Генеральна асамблея ООН наголосила на тому, що національні уряди мають здійснювати підготовку до можливих стихійних лих та техногенних катастроф, включаючи адміністративні заходи та такі заходи, як підготовка персоналу з надання допомоги, накопичення запасів, необхідних для надання допомоги в разі стихійних лих, виділення транспортних засобів і розвиток систем попередження і засобів швидкого зв'язку[134].

В цих випадках гуманітарна допомога мала надаватися в рамках Програм розвитку ООН задля виконання завдань поставлених резолюцією Генеральної асамблеї ООН 2816 (XXVI) «Допомога у випадку стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій» [135], а саме таких завдань: запроваджувати тісне співробітництво з усіма зацікавленими організаціями та здійснювати завчасні заходи з метою надання найефективнішої допомоги, мобілізувати, координувати та спрямовувати зусилля з надання допомоги різних структур ООН у відповідь на запит держави, яка зазнала лиха [136].

У 1971р. була прийнята резолюція 2717 (XXV) «Допомога у випадках стихійного лиха» [136]. Генеральна Асамблея взяла на себе роль координатора та підкреслила необхідність зміцнення та ефективної координації зусиль структур Організації Об'єднаних Націй щодо надання допомоги у разі лиха, що спрямовується через систему Організації Об'єднаних Націй та розробила міжнародні програми, призначені для підготовки персоналу з надання допомоги, які передбачали поетапне надання такої допомоги.

Заходи, які необхідно вжити на початковому етапі надзвичайної ситуації або після стихійного лиха, мають вміщувати негайні операції з надання допомоги та короткострокові заходи з реабілітації - розгортання мобільних транспортних

засобів, визначення масштабу збитку та суми допомоги, необхідної на першому етапі, зокрема на основі здійснення стратегічної оцінки впливу на довкілля та сприяння розглядів питань занепокоєності стосовно екологічних проблем, пов'язаних зі здоров'ям населення, під час розробки політики й законодавства.

В подальшому розробляються довгострокові плани реконструкції та розвитку районів лиха та постраждалих країн у цілому, маючи на увазі те, що проблеми відновлення невіддільні від проблем економічного розвитку. Запити, подані урядами щодо допомоги відповідно до резолюцій мають отримувати швидку та відповідну відповідь щодо обсягу та типу допомоги, про яку запитується.

Гуманітарна допомога не виділялася як самостійний напрямок діяльності ООН. Йшлося про більш широкий напрямок - допомогу постраждалим спільнотам та територіям в цілому. Гуманітарна допомога була частиною цієї діяльності та надавалася на першому етапі - етапі короткострокових заходів у вигляді продуктів харчування, необхідних предметів вжитку (одягу, ковдр, засобів гігієни, тощо) надання тимчасового прихистку постраждалим, надання екстреної медичної допомоги та інших необхідних послуг (транспортних, юридичних та ін.)

Поступово прийшло усвідомлення важливості цього напрямку [137]. Цьому сприяло те, що світ вступив в епоху нестабільності та з'явилися нові ризики та небезпеки, до яких людство не було готове. На початку 90 років XX століття приймається низка документів, в яких йдеться саме про гуманітарну допомогу у випадку гуманітарної катастрофи, яка була наслідком катастроф природного/антропогенного походження.

Структури ООН не тільки надавали комплексну гуманітарну допомогу, але й займалися координацією надання такої допомоги міжнародним співтовариством. Основи такої координації були закладені відповідно завдань, поставлених резолюцією 46/182 Генеральної Асамблеї ООН «Посилення координації екстреної гуманітарної допомоги ООН», прийнятої у 1991 р. [138]. У резолюції зазначено, що гуманітарна допомога має кардинальне значення для постраждалих від стихійних лих і інших надзвичайних ситуацій та повинна надаватися відповідно до принципів

гуманності, нейтральності і неупередженості за згодою постраждалої країни у відповідності до міжнародного права та національного законодавства. Таким чином поступово удосконалювалися механізми гуманітарної допомоги, проте, незважаючи на всі зусилля, все ще залишалися проблеми з запровадженням механізмів координації на різних рівнях і забезпеченням чіткої взаємної відповідальності.

Гуманітарну допомогу на сьогодні надає низка міжнародних організацій та структур. Координатор надзвичайної допомоги (ERC) є найвищою посадовою особою ООН, яка займається гуманітарними питаннями. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, яка створила посаду Координатора надзвичайної допомоги, також заснувала Міжвідомчий постійний комітет (IASC) - структуру гуманітарної координації найвищого рівня системи ООН. Він об'єднує виконавчих керівників 18 організацій і консорціумів та був створений для формування політики, визначення стратегічних пріоритетів і мобілізації ресурсів у відповідь на гуманітарні кризи. IASC зміцнює колективну гуманітарну діяльність шляхом впровадження узгодженої відповіді, яка спирається на загальні гуманітарні принципи та приймає стратегічні, політичні та оперативні рішення, що безпосередньо стосуються гуманітарних операцій на місцях.

Серйозні раптові кризи та/або значне погіршення гуманітарної ситуації, спричиненої природними та антропогенними небезпеками вимагають загальносистемної мобілізації та активації реагування (IASC Scale-Up) на критичні гуманітарні потреби на місцях [140]. Цей винятковий захід застосовується на строк до шести місяців у разі гуманітарної кризи та вимагає мобілізації загальносистемних можливостей і ресурсів поза стандартних рівнів. Активація – це загальносистемна мобілізація у відповідь на раптовий початок та/або швидке погіршення гуманітарної ситуації в певній країні, де спроможність керувати, координувати та надавати гуманітарну допомогу не є відповідними масштабу, складності та гостроті кризи.

Процедура активує механізми та інструменти для: (a) ефективної підтримки національних органів влади та наявного потенціалу та контролю; (b) забезпечення

адекватних можливостей та інструментів для управління та координації; (с) залучення IASC і провідних агентств глобального кластеру для впровадження необхідних систем і мобілізації необхідних ресурсів для сприяння реагуванню відповідно до їхніх повноважень.

Активація Scale-Up вказує на масштаби, до яких гуманітарна система повинна посилити свою діяльність та зусилля і активізувати внутрішні процедури для кращого реагування на кризу. Активація Scale-Up свідчить про необхідність пріоритетного фінансування міжнародним співтовариством. Як Голова комітету, Координатор надзвичайної допомоги (ERC) консультується з Комітетом для розробки єдиних позицій і мобілізації ресурсів у відповідь на гуманітарні кризи. ERC може призначити Координатора гуманітарних питань (HC), який керуватиме реагуванням на місці. Якщо надзвичайна ситуація потребує спеціалізованої підтримки активується відповідний кластер.

Масштабні катастрофи, на кшталт цунамі в Індійському океані 2004 р., змусили IASC реформувати систему гуманітарного реагування. ОСНА виявила, що у цьому випадку була надана величезна кількість непотрібної та невідповідної допомоги. Донори допомоги виявилися неспроможними достатньо ефективно спілкуватися, збиратися та ділитися інформацією про те, що є необхідним і що буде надано. В результаті було виявлено гори використаного та непридатного одягу, прострочених ліків, дублюючі та непотрібні польові шпиталі, культурно неприйнятна їжа та інші невідповідні предмети. Така допомога не просто нікчемна для одержувачів; вона має негативні наслідки, оскільки сповільнює митницю, займає склади і транспортний простір. Нескоординовані дії міжнародних та внутрішніх акторів, зокрема урядів та громадянського суспільства, неузгоджені внутрішні регулятивні системи митного контролю мали руйнівні наслідки для розподілу міжнародної допомоги. Тому зміцнення координації було визнано елементом номер один для покращення ефективності глобальної системи надання гуманітарної допомоги [146].

Після незалежного аналізу гуманітарної допомоги було виявлено значні прогалини в гуманітарному реагуванні, включаючи розрізнені відповіді,

дублювання зусиль і недостатню взаємодію з урядом і національними акторами. Виходячи з цього, IASC розпочав процес гуманітарної реформи у 2005 р. Метою цієї масштабної реформи гуманітарної координації було підвищення ефективності гуманітарного реагування шляхом встановлення більшої передбачуваності у фінансуванні та керівництві реагуванням, підзвітності постраждалому населенню та партнерства між ООН і гуманітарними організаціями, що не належать до ООН.

Були визначені чотири стовпи гуманітарної реформи:

1. Посилення функції гуманітарного координатора для забезпечення ефективного керівництва на рівні країни;
2. Удосконалення гуманітарного фінансування для забезпечення його адекватності, своєчасності та гнучкості;
3. Розробка та впровадження кластерного підходу для забезпечення спроможності та передбачуваного лідерства в усіх секторах на глобальному рівні та на рівні країни.
4. Розвиток міцного гуманітарного партнерства між національними урядами, Міжнародним рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та ООН і відповідними міжнародними організаціями через Глобальну гуманітарну платформу, розробка Принципів партнерства [142].

Кластерний підхід до надання гуманітарної допомоги[] використовується для координації в гуманітарних ситуаціях, не пов'язаних із біженцями. Кластери – це групи гуманітарних організацій, як ООН, так і поза її межами, у кожному з основних секторів гуманітарної діяльності (вода, охорона здоров'я, житло, логістика тощо). Вони мають чітку відповідальність за координацію. Підхід спрямований на посилення загальносистемної готовності, забезпечення негайної доступності критично важливих матеріалів і досвіду та зосередження технічного потенціалу. Великі гуманітарні кризи, не пов'язані з біженцями, – це кризи, коли потреби перевищують наявні можливості уряду, а масштаб і складність кризи вимагають багатосекторального реагування із залученням широкого кола учасників. У таких ситуаціях активується кластерне реагування під загальним керівництвом призначеного Координатора гуманітарної діяльності. Гуманітарні організації керують певними кластерами на глобальному рівні для гуманітарної

допомоги, не пов'язаної з біженцями, на рівні країни, відповідно глобальних домовленостей. Кластерна система виникла, щоб заповнити прогалини підзвітності в міжнародному гуманітарному реагуванні. Вона розподіляє відповідальність за надання допомоги в різних сферах між різними провідними агенціями кластеру. Жодна агенція не несе повної відповідальності за вирішення задачі. У кожній країні загальна відповідальність за координацію та доставку допомоги покладається на Координатора гуманітарної допомоги. Кластерний підхід можна використовувати як у гуманітарних надзвичайних ситуаціях, спричинених воєнними конфліктами, так і в гуманітарних надзвичайних ситуаціях, спричинених природними та техногенними катастрофами. Кластерний підхід, незважаючи на окремі недоліки, володіє значним потенціалом., тому ми вважаємо, що він може бути поширений на надання допомоги під час катастрофічних гуманітарних ситуацій, пов'язаних з біженцями [143]. У наданні допомоги задіяно багато донорів, їх діяльність потребує координації на національному та міжнародному рівні.

IASC був запроваджений інноваційний кластерний підхід до надання гуманітарної допомоги, завдяки якому спроможність реагування на надзвичайні ситуації було посилено на глобальному рівні відповідно до узгодженого розподілу праці. Кластерний підхід був застосований вперше після землетрусу 2005 року в Пакистані та додатково вдосконалений в контексті «Трансформаційного порядку денного» [144]. Його мета – зробити гуманітарну спільноту краще організованою та більш підзвітною особам, які постраждали від кризи. У вузькому розумінні кластери – це добровільні групи гуманітарних організацій, як в ООН, так і поза її межами, які працюють у конкретних секторах гуманітарної діяльності. Вони мають чітку відповідальність за координацію. Ми є прихильниками широкого розуміння кластерів, як сукупності структур, процесів, принципів і зобов'язань для координації гуманітарної діяльності, коли національний уряд запитує міжнародну підтримку. Кластери об'єднують партнерів в межах ООН і поза ООН навколо 15 технічних сфер гуманітарної діяльності з метою координації діяльності з готовності та реагування у таких сферах відповідальності: захист дітей; запобігання

гендерного насильства; житло, земля та майно; укриття та протимінна діяльність, тощо.

Система кластерів охоплює такі сектори гуманітарної діяльності: 1. Продовольча безпека; 2. Здоров'я; 3. Логістика; 4. Освіта; 5. Харчування; 6. Захист; 7. Укриття; 8. Вода, санітарія; 9. Табори для розселення; 10. Відновлення; 11. Навчання; 12. Комунікації у надзвичайних ситуаціях [145]. Усі кластери відповідають за дотримання принципів захисту та запобігання сексуальній експлуатації, насильству та домаганням. Кожен глобальний кластер очолюється одним або двома агентствами ООН або агентством ООН і міжнародною неурядовою організацією. Кластери можуть бути активовані на національному й на субнаціональному рівні у відповідь на певну надзвичайну ситуацію. Кластери просувають спільну стратегію та передову практику, уникають дублювання, усувають прогалини та запроваджують обмін інформацією. Вони акумулюють ресурси для підготовки до надзвичайних ситуацій, сприяють більш ефективній та підзвітній гуманітарній діяльності.

Гуманітарні партнери працюють разом, щоб підвищити ефективність кластерів шляхом розподілу обов'язків керівництва на субнаціональному рівні, де це доцільно і здійснено, наприклад, у непередбачених випадках місії з планування та оцінки, а також перерозподілу ресурсів з національного до субнаціонального рівня.

На жаль кластерний підхід не виправдань покладених на нього сподівань. У документі IASC Transformative Agenda була здійснена оцінка ефективності кластерів, виявлено, що кластерний підхід став надмірно керованим процесом, і в деяких ситуаціях потенційно ризикованим та неефективним та намічено шляхи вдосконалення координації діяльності з надання гуманітарної допомоги.

Прогалини в допомозі в рамках кластерного підходу обумовлювали неефективність зусиль залучених агенцій та призводили до тривалих страждань населення всередині країни, яка потребувала гуманітарної допомоги. Ці жахливі наслідки можна було б уникнути, якщо б ця система мобілізації функціонувала ефективно та забезпечувала компетентне гуманітарне реагування. Немає чітко

окреслених керівних вказівок для допомоги тим, хто переживає надзвичайну гуманітарну ситуацію або кризу, але сформульована конкретна мета. Ця мета - надання допомоги країнам та громадам, які цього потребують до того моменту, коли вони зможуть належним чином допомогти собі. Найефективнішим способом допомоги є допомога в розробці стратегій пом'якшення наслідків для країн, які потребують допомоги. Недостатньо просто надати допомогу у відповідь на кризу шляхом простого розподілу необхідних ресурсів або відновлення інфраструктури. Це допоможе вирішити нагальні завдання, але це не сприятиме підвищенню готовності до гідної відповіді на кризу, не допоможе громадам та суспільству стати самодостатніми та насправді лише підсилює проблему.

Процес гуманітарної реформи був ініційований Координатором надзвичайної допомоги спільно з Міжвідомчим постійним комітетом (IASC) з метою підвищення ефективності гуманітарного реагування через більшу передбачуваність, підзвітність, відповідальність і партнерство.

Програма трансформацій з'явилася у відповідь на землетрус на Гаїті та повені в Пакистані в 2010 р. Система міжнародної гуманітарної допомоги виявила свою неефективність. Уряди, постраждалі громади, гуманітарні організації, донори та Генеральна Асамблея ООН підкреслили необхідність більш ефективної та добре скоординованої міжнародної реакції на великі катастрофи, адже ризик майбутніх великомасштабних надзвичайних та кризових гуманітарних ситуацій залишався високим через збільшення частоти та масштабів кліматичних катастроф, воєнних конфліктів, пандемій, швидке зростання населення та урбанізацію окремих територій, підвищену вразливість через бідність, голод, безробіття, переміщення та міграцію.

Трансформаційна програма IASC – це набір конкретних дій, спрямованих на зміну способу реагування гуманітарної спільноти на надзвичайні ситуації. Він зосереджений на підвищенні своєчасності та ефективності колективної відповіді.

Міжвідомчий постійний комітет (IASC), реконструював кластерний підхід з метою підвищення ефективності гуманітарної допомоги на основі підвищення відповідальності усіх зацікавлених сторін.

На основі аналізу поточних викликів у грудні 2011 р. було погоджено набір дій, які в сукупності являли собою суттєве вдосконалення поточної моделі гуманітарного реагування [146]. Була розроблена модель гуманітарної допомоги, до якої було включено механізм розгортання сильного, досвідченого вищого керівництва з метою гуманітарного реагування з самого початку кризи; покращене стратегічне планування на рівні країни, яке визначає, як кластери так і організації що мають їм сприяти; підзвітність координатора гуманітарної допомоги; налагоджені механізми координації, адаптовані до оперативних вимог.

Реформа була спрямована на спрощення процесів і механізмів, покращення міжвідомчої взаємодії спілкування та співпраці, а також зміцнення довіри до системи в цілому. Після узгодження Програми трансформацій (Transformative Agenda – TA) було погоджено «Протоколи ТА», які встановлюють параметри для вдосконалення колективних дій у надзвичайних гуманітарних ситуаціях.

Загалом Трансформаційна програма IASC – це набір конкретних дій, спрямованих на зміну способу реагування гуманітарної спільноти на надзвичайні ситуації. Він зосереджений на підвищенні своєчасності та ефективності колективної відповіді через посилення лідерства, ефективніші структури координації та покращення відповідальності за виконання перед постраждалими.

Координатор гуманітарної допомоги, гуманітарна група країни, кластери країн та провідні агенції кластерів залишаються головними дійовими особами, які підтримують національні зусилля з реагування, Програма трансформації спрямована на подальше посилення цих гравців. Конкретні першочергові дії для посилення всіх гуманітарних операцій включають: посилений потенціал керівництва на всіх рівнях реагування; покращене стратегічне планування, яке уточнює спільні результати, яких прагне досягти гуманітарна спільнота; посилені оцінки потреб, управління інформацією, планування, моніторинг та оцінку для більш ефективного та стратегічного реагування; покращену координацію кластерів, продуктивність і участь, а також більш чітко визначену процедуру активації кластерів; покращену відповідальність за досягнення колективних результатів на основі узгодженої системи ефективності та моніторингу, пов'язаної

зі стратегічним планом; посилення підзвітності перед постраждалими громадами, що має бути реалізовано на польовому рівні через визначену міжвідомчу оперативну структуру.

На основі спостережень та інформації, зібраної в ході дослідження реагування на гуманітарну кризу в Дарфурі яка була наслідком збройного конфлікту, ООН зробила висновок, що гуманітарна відповідь на кризу в Дарфурі надійшла із затримкою і виявилася недостатньою, насамперед через нездатність мобілізувати потенціал і ресурси. Гуманітарна допомога була структурована у стандартний на той час спосіб, у який завдання розподілялися між окремими особами без координації та подальшої корекції. Бракувало розуміння цілісності ситуації та залишалися прогалини у розподілі допомоги, обміні інформацією, міжсекторальні питання (такі як засоби до існування, гендерні питання, та захист). Почалися пошуки компромісу та засобів згуртованості.

Гуманітарна координація спрямована на покращення ефективності гуманітарного реагування шляхом підсилення передбачуваності підзвітності і партнерства. Це відповідає резолюції 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 р. В резолюції було наголошено на необхідності розширення прав та можливостей уразливих людей та вжиття подальших ефективних заходів відповідно до міжнародного права задля усунення перешкод і обмежень, посилення підтримки та задоволення особливих потреб людей, які живуть у районах, постраждалих від складних надзвичайних ситуацій гуманітарного характеру і у районах, постраждалих від тероризму, економічних, соціальних й екологічних потрясінь та лих [147].

Ми пропонуємо доповнити кластерну систему, яка є неповною та не охоплює усіх сфер гуманітарної катастрофи. Як ми бачили каталізаторами реформи координації були катастрофічні події глобального масштабу – Цунамі у Тихому океані, землетрус на Гаїті, повені в Пакистані, тощо. Такою масштабною подією, яка на сьогодні призвела до гуманітарної катастрофи в Україні є агресія РФ проти

нашої країни. Ми вважаємо що вона обумовила потребу у подальшому реформуванні системи координації.

Ми не виключаємо впровадження додаткових кластерів для адекватного гуманітарного реагування при виявленні потреб. Щоб досягти найефективнішого результату, кластерний підхід структурований особливим чином, на основі виділення проблеми, з якою стикається світове суспільство у ситуації гуманітарної катастрофи. Формуються взаємозалежні кластери, які охоплюють спектр питань, пов'язаних із кризою. На практиці, кластери були запроваджені для зон реагування, визначених на підставі потреб потерпаючого населення. Окрім кластерів реагування слід створити кластери обслуговування. Сервісні кластери відрізняються від кластерів реагування тим, що вони надають послуги гуманітарним організаціям, а не постраждалому населенню. Зона їх відповідальності має включати заходи глобальної готовності. У разі необхідності вони мають діяти як основний постачальник послуг організаціям, задіяним у наданні допомоги, які в свою чергу є постачальниками безпосередньо постраждалим. Також слід мати на увазі існування наскрізних проблем, для вирішення яких залучаються кілька кластерів одночасно.

Кластерна система ООН була створена як засіб для вирішення безлічі проблем, створених неефективним наданням гуманітарної допомоги. Кластерний підхід вважався багатообіцяючим механізмом для мобілізації допомоги в надзвичайних ситуаціях. Цей механізм мав на меті запровадити передбачуваність, відповідальність, підзвітність та партнерство в усіх сферах гуманітарної діяльності в рамках програм ООН та організацій-партнерів. З прийняттям нового підходу, співробітництво всіх залучених акторів перейшло на новий рівень. Групи організацій (кластери), що об'єднуються у спільній сфері роботи де всі зацікавлені сторони є прозорими та взаємно відповідальними за те, що вони роблять, об'єднуються в дусі інклюзивності та партнерства.

Кластерний підхід спрямований на посилення загальносистемної готовності, виявлення способів кращої співпраці, на забезпечення того, що критично важливі матеріали, технічний потенціал, оцінка, та експертиза доступні негайно. Він був

створений як ефективна відповідь на великі складні гуманітарні кризи, потреби мінімізації яких виходять за рамки мандата будь-якої однієї установи, оскільки і самі потреби мають достатній масштаб і складність. Кластерний підхід максимально залучає національні і місцеві влади.

Інклюзивний характер підходу дозволяє залучати постраждалі громади до процесу надання допомоги. Це вимагає від гуманітарних організацій консультуватися та взаємодіяти з населенням, якому вони допомагають. Постраждалі громади допомагають визначити найкращі відповіді на проблеми, з якими вони стикаються. Використовуючи укріплену систему колективних зусиль для досягнення спільної кінцевої мети, кластерний підхід стимулює більш ефективну адвокацію. Нарешті, формальні процеси координації всередині і між кластерами, включаючи спільне стратегічне та оперативне планування, підвищення ефективності сприяють комплексному та успішному реагуванню на надзвичайні ситуації, не пов'язані з біженцями.

На нашу думку, система кластерів має бути доповнена принаймні такими кластерами: 13. Розмінування; 14. Юридична допомога; 15. Навколишнє природне середовище; 16. Військовополоненні та зниклі без вісті; 17. Повернення незаконно депортованих громадян України, зокрема дітей; 18. Робота. Бізнес; 19. Енергетика.

Кластерний підхід – це багатогранна система, яка має ієрархічну структуру з керівництвом на кожному рівні. Організація системи таким чином забезпечує підзвітність щодо виконання найменших завдань та найбільших обов'язків. На глобальному рівні метою кластерного підходу є посилення загальносистемної готовності та технічного потенціалу реагування на надзвичайні гуманітарні ситуації шляхом забезпечення передбачуваного керівництва та підзвітності у всіх основних секторах або сферах гуманітарного реагування.

На рівні країни підхід – сприяє впровадженню більш стратегічних і кращих заходів визначення пріоритетів шляхом уточнення розподілу наявних ресурсів та співпраці між всіма залученими організаціями, краще визначаючи ролі та відповідальність гуманітарних організацій у секторах.

Допомога має охоплювати низку секторів, однак на сьогодні обмежена кількість секторів охоплюється кластерною системою та має чітко визначені головні агентства, підзвітні Координатору з гуманітарних питань.

Щоб система повністю досягла своїх цілей, вона повинна бути організаційно стабільною на всіх рівнях. Кластерний підхід є складовим набагато більшої ієрархії міжнародної гуманітарної допомоги, але життєво важливим для забезпечення ефективної роботи.

Кластерний підхід, який визначає провідне агентство кластеру, як зазначають фахівці, є, корисним, оскільки вказує куди звертатися, коли щось йде не так [148]. Коли є проблеми або скарги, можливо звернутися до провідного агентства кластеру та вимагати вирішити проблему. Однак на місцях у гуманітарних центрах, які планують надання допомоги на мільйони доларів, немає жодної людини або колективного суб'єкту, відповідального за досягнення гуманітарних цілей [149].

Загалом, структури кластерної системи та реалізовані нею політики підвищили ефективність надання гуманітарної допомоги, але його не можна визнати досконалим. До недоліків кластерного підходу фахівці також відносять недостатні механізми для посилення відповідальності перед постраждалим населенням. Багато викликів вказують на проблеми директивного керівництва з боку провідних агенцій кластеру, ілюструючи, що переваги спільного партнерства між суб'єктами гуманітарної допомоги, включаючи агентства ООН, міжнародні, національні та місцеві неурядові організації, не повністю реалізуються [150].

Виявлені недоліки мають негативний вплив на гуманітарну допомогу, яка надається Україні у зв'язку з гуманітарною кризою, спровокованою агресією РФ. Такого порядку гуманітарні кризи неодноразово ставали каталізатором змін та сприяли розвитку міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги. Не виключенням є і українська криза.

На нашу думку, конкретні першочергові дії для посилення всіх гуманітарних операцій мають включати:

1. Посилення лідерських можливостей на всіх рівнях реагування;

2. Покращене стратегічне планування, що уточнює спільні результати, яких прагне досягти гуманітарна спільнота;
3. Вдосконалення оцінки потреб, управління інформацією, планування, моніторингу та оцінки для більш ефективного стратегічного реагування.
4. Покращену координацію кластерів, продуктивність і участь, а також більш чітко визначену процедуру активації кластерів;
5. Покращення підзвітності перед IASC та постраждалими громадами, що має бути реалізовано через призначену міжвідомчу оперативну структуру.

Тому ми пропонуємо по- перше доповнити систему кластерів; по- друге залучити до цієї системи органи місцевого самоврядування та громади; по – третє налагодити інформаційне забезпечення щодо гуманітарної діяльності між донорами та реципієнтами гуманітарної допомоги; по- четверте розповсюдити кластерний підхід на надання допомоги біженцям та передбачити можливість його застосування забезпечення гуманітарною допомогою некомпатантів в період збройних конфліктів.

Ініціатором змін може бути Програма з розвитку (UN Development Programme – ПРООН). ПРООН підтримує стратегічні ініціативи з розвитку потенціалу сприяння сталому розвитку, які передбачають партнерство з національними, регіональними та місцевими органами влади, громадянським суспільством і приватним сектором.

Особливістю ПРООН є мобільність та гнучкість. Саме це дає змогу цій програмі «вдало адаптуватися під своєрідний або критичний, інколи навіть досить специфічний характер кожної країни» [151], адже гуманітарна допомога надається ООН в рамках ПРООН (UNDP). Так ПРООН, яка прагне підтримати Україну в її зусиллях щодо подолання бідності, розвитку потенціалу людей, підтримки навколишнього середовища та розвитку демократичного врядування. У випадку надзвичайних ситуацій ПРООН організовує надання гуманітарної допомоги в співпраці з координатором надзвичайної допомоги управління ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА). ПРООН також намагається інтегрувати проекти реабілітації в операції з надання допомоги.

ПРООН Україна враховує те, що сьогодні Україна стикається з найсерйознішими викликами з моменту здобуття незалежності в 1991 р. – агресією РФ, що призвела до гуманітарної катастрофи.

Відновлення та розбудова миру на постраждалих від конфлікту територіях, а також підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є одними з головних сучасних пріоритетів ПРООН в Україні. В цій ситуації існує нагальна потреба в системному реагуванні на потреби внутрішньо переміщених осіб та людей, які проживають у постраждалих від конфлікту районах, що виходить за рамки надання термінової допомоги та короткострокового притулку. Працюючи в тісному партнерстві з міжнародними партнерами та українським урядом, ПРООН використовує цілісний підхід, реагуючи на потреби людей, зміцнюючи соціальну згуртованість і взаєморозуміння, водночас запобігаючи надмірному соціальному тиску на приймаючі громади.

ПРООН в Україні ґрунтується на таких засадах: 1) підтримка реагування на кризу під керівництвом уряду та надання державних послуг; 2) залучення людського капіталу, економічного потенціалу та природних ресурсів України для задоволення нагальних гуманітарних потреб і посилення стійкості, соціального та економічного відновлення; 3) зміцнення інститутів і громадянського суспільства для підтримки соціальної структури, захисту прав людини та подолання наслідків війни, відновлення та відбудову країни.

ПРООН допомагає відновити критично важливу соціально-економічну інфраструктуру та ефективну роботу органів місцевого самоврядування; створювати робочі місця та відстежувати підприємницьку діяльність серед ВПО та приймаючих громад.

ПРООН оперативно відреагувала на підлив греблі Каховської ГЕС, яка посилила екологічну та гуманітарну катастрофу в Україні до глобальних масштабів. З метою визначення масштабів руйнувань та прогнозування необхідних заходів щодо надання термінової гуманітарної допомоги та відновлення, ПРООН та Інститут Київської школи економіки представили частковий аналіз збитків від повені внаслідок руйнування Каховської дамби [152]. Дані з цього звіту

допоможуть зрозуміти масштаби катастрофи, що, у свою чергу сприятиме зусиллям з допомоги та відновлення. Ми розглядаємо це питання у цьому підрозділі, оскільки підрив дамби – це за своїм походженням антропогенна катастрофа, хоча вона і трапилася під час воєнного конфлікту і є наслідком умисного підриву греблі підрозділами збройних сил рф.

Ця подія загострила проблему відсутності доступу до постраждалих на окупованих територіях. рф відхилило запит ООН про доступ до територій, затоплених через прорив каховської дамби [153]. В результаті зафіксовано тяжкі наслідки, зокрема випадки загибелі людей. ООН діяла у відповідності до міжнародного права та виявила готовність надання допомоги з евакуацією, забезпеченням питною водою, продуктами харчування, наданням медичної допомоги. На нашу думку, в наявності порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема принципу гуманізму.

Скоєний міжнародний воєнний злочин, який у відповідності до ст. 8 Статуту МКС полягає в умисному спрямуванні нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисному спрямуванні нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями, але і у посяганні на людську гідність, зокрема має місце образливе і принизливе поводження. Зазначимо, що ми наразі не претендуємо на повну кваліфікацію дій окупаційної влади, оскільки тема дисертаційної роботи не охоплює таку мету, наголошуємо тільки на тому, що заборона доступу до постраждалих районів організаціям які можуть та готові таку допомогу надати, має кваліфікуватися як воєнний злочин.

Протиправне діяння полягає у посяганні на гідність людини, в умисному використанні голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання. На нашу думку відповідну статтю статуту МКС було б доцільно доповнити та передбачити даке діяння як ненадання гуманітарного доступу, якщо є гостра потреба у допомозі, а її відсутність призвела або могла призвести до тяжких наслідків для життя та здоров'я, або загибелі людей. Застосування П. XXV ст. 8 – умисне створення

перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій неможливо, оскільки конвенціями передбачена згода окупаційної влади.

Окрім ПРООН гуманітарну допомогу надає Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке підтримує та доповнює заходи реагування української влади за трьома основними напрямками: (1) надання послуг у сфері соціально-правового захисту; (2) допомога з наданням притулку та житла в надзвичайних ситуаціях, та сприяння отриманню доступу до гідних умов проживання; (3) підтримка в задоволенні базових потреб постраждалого населення через надання грошової допомоги та предметів першої необхідності (непродовольчих товарів)[154].

Акцент робиться на підтримці спроможності переміщених осіб знаходити довгострокові рішення щодо їхньої ситуації. Підтримка включає надання допомоги ВПО, які не мають перспектив повернутися до своїх домівок у найближчому майбутньому, для їхньої інтеграції та побудови нового життя в приймаючих громадах. Підтримка також надається біженцям і ВПО, які хотіли б повернутися до своїх домівок, у безпечний спосіб.

З початку конфлікту в Україні у 2014 р. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) працює над реалізацією ключових зобов'язань із задоволення гуманітарних потреб дітей, зокрема доступу до освіти, психосоціальної допомоги, води і санітарії, навчання з питань мінної небезпеки, охорони здоров'я матері та дитини.

Всесвітня продовольча програма (United Nations World Food Programme, WFP – ВПП) використовує гнучке поєднання продовольчої та грошової допомоги для підтримки вразливих людей, де б вони не були, співпрацює з місцевими партнерами для розподілу продовольства у прифронтових районах і надання грошових переказів скрізь, де люди мають доступ до банків і ринків, щоб купити їжу.

Україна є не тільки реципієнтом гуманітарної допомоги, але і донором. Наша країна до війни була однією з найбільших житниць світу, виробляючи достатньо їжі, щоб прогодувати 400 мільйонів людей на рік. Війна різко скоротила постачання

для країн, які цього потребують, і одночасно підвищила ціни на продовольство. ВПП працює над транспортуванням зерна пшениці з України до країн, які цього потребують, оскільки у липні 2022 року було досягнуто домовленості про такий експорт через Чорне море [155].

Надання гуманітарної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій є одним з найважливіших завдань ООН, яка є світовим лідером у цій царині. Саме ООН запроваджено найбільш ефективні та прогресивні підходи щодо гуманітарної допомоги. ООН є не тільки потужним донором, що акумулює та розподіляє допомогу, але й координатором надання такої допомоги. ООН запроваджено інноваційні підходи до надання гуманітарної допомоги, які довели свою ефективність та постійно вдосконалюються з врахуванням нових світових реалій.

Підсумовуючи викладене звернемо увагу на конвергенцію міжнародно-правових механізмів надання гуманітарної допомоги постраждалим в результаті збройних конфліктів та постраждалим в результаті стихійних та антропогенних катастроф. Передумовою цього процесу є визнання збройних конфліктів різновидом катастроф. Також зазначимо що відсутня комплексна міжнародна конвенція щодо надання гуманітарної допомоги. На сьогодні є потреба у прийнятті міжнародної конвенції « Про надання гуманітарної допомоги»

Щодо надання гуманітарної допомоги пораненим військовим та військовополоненим, то це питання є занадто політизованим та потребує розроблення самостійного механізму надання гуманітарної допомоги.

У кластерній системі важливу роль грає Міжнародний рух Червоного хреста та Червоного півмісяця. Провідним напрямом діяльності Червоного хреста є надання допомоги жертвам стихійних лих та техногенних аварій. Основним обов'язком є надання допомоги всім постраждалим від стихійного лиха або техногенної аварії та допомога тим, хто найбільше вразливий до майбутніх лих. Там, де це можливо, мають створюватися програми допомоги, які повинні спиратися на спроможності тих, кому надається допомога із залученням їх до управління та виконання програми з почуттям відповідальності перед бенефіціарами [156]. При цьому завдання запобігання катастрофам, допомога

постраждалим та відбудова є першочерговими та є передусім зоною відповідальності зачепленої держави. При необхідності міжнародна федерація Товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця надає допомогу постраждалим від стихійного лиха у співпраці з державною владою зони лиха. Допомога Червоного Хреста має допоміжний характер та надається насамперед на етапі реконструкції. Однак, якщо Червоний Хрест впевнений в необхідності цього, він може розпочати довгострокові програми допомоги. Такі програми мають бути розроблені для зменшення вразливості до катастроф. Допомога постраждалим від стихійного лиха потребує координації на національному та міжнародному рівнях, Міжнародний Червоний Хрест у реалізації своєї програми, прагне до того, щоб узгоджувати свої дії з діяльністю інших національних та міжнародних організацій. Координатор гуманітарної допомоги активно сприяє доступу до районів надзвичайних ситуацій для швидкого надання екстреної допомоги шляхом отримання згоди всіх зацікавлених сторін за допомогою таких методів, як встановлення тимчасових коридорів допомоги, днів і зони спокою, тощо.

РОЗДІЛ III

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

3.1. Гуманітарна допомога в Механізмі цивільного захисту ЄС

Європейський Союз надає гуманітарну допомогу охоплюючи більш ніж 110 країн світу та мільйони людей у партнерстві з агентствами ООН, міжнародними організаціями та неурядовими організаціями починаючи з 1992 року. Мережа гуманітарних експертів Європейської Комісії в більш ніж 40 країнах світу дозволяє ретельно стежити за кризовими ситуаціями та операціями з надання допомоги. За сприяння гуманітарної допомоги Європейський Союз прагне надати спеціальну допомогу з метою захисту людей у третіх країнах, які стали жертвами стихійних або техногенних катастроф, щоб задовольнити гуманітарні потреби, що виникли в результаті надзвичайних ситуацій. Гуманітарна допомога ЄС охоплює такі сфери втручання, як їжа та харчування, житло, охорона здоров'я, водопостачання та санітарія, освіта в надзвичайних ситуаціях.

Правову базу надання гуманітарної допомоги створюють:

1) положення ст. 2 ДЕС, в якій йдеться про такі європейські цінності, як повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Саме ці цінності є фундаментальними та об'єднуючими для всіх держав- членів.

2) положення ст.3 ДЕС, яка проголошує підтримку сталого розвитку планети, солідарність та взаємну повагу народів, захист прав людини, зокрема прав дитини, а також суворе дотримувannya й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН.

3) положення ст. 21 ДЕС, а саме: Союз прагне розвивати відносини та встановлювати партнерство з третіми країнами та міжнародними, регіональними або світовими організаціями, що поділяють такі основоположні принципи як демократія, верховенство права, універсальність та неподільність прав людини та основоположних свобод, повага до людської гідності, принципи рівності та

солідарності, а також дотримання принципів Статуту ООН та міжнародного права. Союз визначає та здійснює спільну політику та заходи для того, щоб сприяти розвитку міжнародних заходів з метою збереження та поліпшення стану довкілля й зваженому управлінню світовими природними ресурсами, щоб забезпечити сталий розвиток; допомагати населенню, країнам та регіонам, що постраждали від природних або антропогенних стихійних лих; оберігати мир, запобігати конфліктам і зміцнювати міжнародну безпеку згідно з цілями та принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй, з принципами Гельсінського Заключного Акту та цілями Паризької Хартії, включаючи такі, що стосуються зовнішніх кордонів.

Ці положення конкретизуються у ст. 214 ДФЄС, яка проголошує мету надання гуманітарної допомоги *ad hoc* - підтримка й захист населення третіх країн, що постраждало від природних або антропогенних стихійних лих, з метою задоволення гуманітарних потреб, спричинених такими ситуаціями у рамках принципів та цілей зовнішньої діяльності Союзу згідно з принципами міжнародного права та згідно з принципами неупередженості, нейтральності та недискримінації. Гуманітарна діяльність ЄС також втілює принцип солідарності, як це викладено в засновницьких договорах ЄС. Союз може укладати з третіми країнами та компетентними міжнародними організаціями будь-які угоди, що сприяють досягненню зазначених цілей. Ініціює конструктивні операції з надання допомоги Європейська Комісія. Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, встановлюють заходи, що визначають рамки реалізації операцій. Союзу з гуманітарної допомоги. Союз забезпечує скоординованість своїх операцій з гуманітарної допомоги та їх узгодженість з операціями міжнародних організацій та органів, зокрема тих, що є частиною системи Організації Об'єднаних Націй [3].

У здійсненні діяльності з надання гуманітарної допомоги, ЄС керується нормами міжнародного права. Однак ми не можемо погодитися з Н. Карпчук, яка вважає, що «уся діяльність ЄС та країн-членів у сфері надання гуманітарної допомоги здійснюється відповідно до норм міжнародного гуманітарного права»

[157]. Г.В. та Рибікова та М.О. Железняк не настільки категоричні. Вони вважають, що гуманітарна діяльність ЄС та його країн-членів здійснюється відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [158,119]. З цим твердженням ми погоджуємося, однак наголошуємо на тому, що надання гуманітарної допомоги в межах гуманітарної діяльності ЄС здійснюється відповідно до норм не тільки міжнародного гуманітарного права, але і міжнародного права прав людини та міжнародного екологічного права.

Регламент Ради (ЄС) № 1257/96 від 20 червня 1996 року щодо гуманітарної допомоги зазначає, що люди, які потрапили в біду, жертви стихійних лих, воєн і спалахів бойових дій або інших подібних виняткових обставин, мають право на міжнародну гуманітарну допомогу, якщо їх власні органи влади виявляються неспроможними надати ефективну допомогу, а також те, що цивільні операції із захисту жертв бойових дій або подібних виняткових обставин регулюються міжнародним гуманітарним правом підкреслює значення міжнародного гуманітарного права для запровадження власних механізмів надання гуманітарної допомоги[159].

Норми міжнародного гуманітарного права дійсно є надзвичайно важливими для запровадження цієї діяльності, але не меншу значимість мають норми міжнародного права прав людини та міжнародного екологічного права.

Передбачалося надання гуманітарної допомоги для порятунку та збереження життя під час надзвичайних ситуацій та їх безпосередніх наслідків, а також стихійних лих, які призвели до великих людських втрат, фізичних, психологічних чи соціальних страждань або матеріальних збитків, а також надання необхідної допомоги постраждалим від довготривалих криз, що виникають, зокрема, внаслідок спалахів бойових дій або воєн, особливо якщо їхні власні уряди виявляються неспроможними допомогти.

Гуманітарна допомога надається як людям які опинилися у скрутному становищі в результаті бойових дій так і жертвам катастроф різноманітної етіології, які не пов'язані зі збройними конфліктами. Тому ми наголошуємо на тому, що така діяльність також має своїм підґрунтям норми міжнародного права

прав людини. Крім того, гуманітарна допомога надається і за нормами міжнародного екологічного права.

Найбільші проблеми виникають при наданні гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів та спровокованої ними гуманітарної кризи у зв'язку з тим, що міжнародне гуманітарне право все частіше порушується воюючими сторонами, незважаючи на те, що МГП зараз визнається міжнародним звичаєвим правом, тобто загальною практикою, яка приймається як закон і не залежить від договірному права.

Європейська комісія через свій відділ цивільного захисту та операцій з гуманітарної допомоги (ЕЧНО) сприяє глобальному дотриманню МГП і гуманітарних принципів загалом.

Оскільки більшість гуманітарних дій здійснюється в зонах збройних конфліктів, порушення МГП значною мірою перешкоджають ЄС досягти цілей гуманітарної допомоги щодо задоволення потреб постраждалих, а також ставлять під загрозу безпеку гуманітарних партнерів ЄС.

Такі порушення, як: будівлі, що належать організаціям допомоги, зазнають нападів, викрадають транспортні засоби та колони, нападають на лікарні та школи, а персонал убивають або викрадають. Таке насильство впливає на цивільне населення та не дозволяє мільйонам людей отримати життєво необхідну допомогу, залишаються одними з найбільш критичних проблем.

ЄС є регіональною організацією, яка прийняла (у 2005 р.; оновлено у 2009 р.) рекомендації щодо сприяння дотриманню МГП [160]. Усі країни ЄС ратифікували всі чотири Женевські конвенції та додаткові протоколи до них.

У березні 2021 року Комісія ухвалила Повідомлення про гуманітарну діяльність ЄС: нові виклики, ті самі принципи. У ньому підкреслюється, наскільки важливо для ЄС продовжувати постійно ставити застосування МГП у центр своєї зовнішньої діяльності. У 2009 році ЄС видав рекомендації щодо сприяння дотриманню МГП. У 2018 році було опубліковано перший звіт про його впровадження, висвітлені широкомасштабні заходи, які ЄС здійснює на підтримку МГП. Відтоді ЄС щороку публікує такі звіти. У 2024 р. ЄС прийняв переглянуті

Керівні принципи щодо дітей і збройних конфліктів, спрямовані на захист дітей від наслідків збройних конфліктів і забезпечення відповідальності за злочини проти них.

ЄС активно підтримує дотримання МГП шляхом пропаганди, зокрема:

Здійснюючи адвокацію на підтримку МГП через багатосторонні форуми, спеціальні публічні заходи та діалог з іншими донорами та партнерськими організаціями; Пропаганду дотримання МГП у конкретних збройних конфліктах; впровадження тематичної адвокації МГП (наприклад, діти та збройні конфлікти, захист навчальних закладів від нападу, захист гуманітарних та медичних працівників під час збройних конфліктів, захист цивільної інфраструктури).

Гуманітарне бюро Європейського співтовариства (ЕЧО) було засновано в 1992 році як центральний орган з надання та координації гуманітарної допомоги в ЄС та як вияв європейської солідарності з нужденними в усьому світі. З 2004 року бюро було трансформоване у Генеральний директорат (DG). На сьогодні наданням гуманітарної допомоги опікується Департамент цивільного захисту та операцій з гуманітарної допомоги Європейської комісії (DG ЕЧО) за допомогою польової мережі та гуманітарних партнерів. [161].

Мандат Генерального директорату Європейської комісії з питань гуманітарної допомоги та цивільного захисту (ЕЧО) охоплює гуманітарну допомогу та цивільний захист- два основні інструменти, які є в розпорядженні Європейського Союзу для забезпечення швидкої та ефективної доставки допомоги ЄС людям, які зіткнулися з наслідками катастроф. Департамент цивільного захисту співпрацює із Генеральним директоратом розвитку та співробітництва (EuropeAid), а також Європейською зовнішньою службою (EEAS). Європейського парламенту. Гуманітарна допомога є сферою спільних повноважень ЄС і держав-членів. Комісія уповноважена координувати дії для підвищення ефективності та взаємодоповнюваності заходів гуманітарної допомоги Союзу та національних держав. У той же час держави-члени контролюють ЕЧО, використовуючи систему комітології через Комітет гуманітарної допомоги.

Щоб забезпечити тривалий вплив допомоги населенню в країнах, які постраждали від кризи, DG ECHO розробляє та впроваджує рамки політики, спрямованої на максимізацію впливу та результатів, у тому числі щодо узгоджених стратегій переходу до сталого розвитку. Що стосується мандату з питань цивільного захисту, DG ECHO заохочує та сприяє співпраці між державами - учасниками Механізму цивільного захисту ЄС (держави-члени ЄС, Ісландія, Норвегія, Північна Македонія, Україна) з метою покращення ефективності систем запобігання та захисту від природних або техногенних катастроф у Європі. DG ECHO мобілізує допомогу людям, які її потребують. Ця допомога є основним вираженням європейської цінності солідарності з людьми, які її потребують, що підтверджено та підкріплено новими правовими основами як для гуманітарної допомоги, так і для цивільного захисту, закріпленими в Договорі про функціонування Європейського Союзу,

Важливим є питання горизонтальної узгодженості та її впливу на гуманітарну допомогу через його прямий вплив на незалежність DG ECHO. Дійсно, горизонтальна узгодженість вирішує завдання ЄС щодо надання гуманітарної допомоги на основі потреб одночасно прагнучи посилити узгодженість між різними зовнішніми політиками. Встановлення цієї позитивної взаємодії з іншими зовнішніми політиками залишається складним через інституційні перешкоди, правові обмеження, а також політичні перешкоди та операційну несумісність[162].

У преамбулі до Регламенту 1257/96 р. Про гуманітарну допомогу, який забезпечує основну правову базу для подальшої розробки політики гуманітарної допомоги від імені Європейського Співтовариства (нині ЄС), робиться чітке посилення на гуманітарний імператив, підкреслюється, що головною метою гуманітарної допомоги є запобігання або полегшення людських страждань незалежно від будь-яких політичних міркувань.

Фахівці стверджують, що до кінця 1990-х років гуманітарна допомога ЄС продовжувала збігатися з цілями зовнішньої політики[163].

Прагнення до більш незалежної від економічних, політичних і військових міркувань політики гуманітарної допомоги ЄС у відповідності з міжнародним

гуманітарним правом стало зрозумілим під час розробки проекту Конституційного договору Європейським конвентом у 2002–2003 роках. Було визначено самостійний характер гуманітарної допомоги та співвідношення з іншими зовнішніми політиками, такими як співпраця з метою розвитку або спільна зовнішня політика та політика безпеки. Європейський консенсус щодо гуманітарної допомоги, прийнятий у грудні 2007 р. підкреслює незалежний характер політики ЄС у цій сфері та визначає, що гуманітарна допомога ЄС керується чотирма міжнародно погодженими принципами нейтралітету, неупередженості, гуманності та незалежності. Ці чотири принципи є специфічними для гуманітарної допомоги та відрізняють її від інших форм допомоги.

Зі вступом у силу Лісабонського договору в 2009 р. гуманітарна допомога стала окремою зовнішньою політикою ЄС. Важливо, що відповідне положення договору (ст. 214 ДФЄС) було дослівно скопійовано з проекту Конституційного договору без будь-якого подальшого обговорення[164].

Європейський консенсус 2007 року можна розглядати як документ, що визначає основні характеристики політики ЄС щодо гуманітарної допомоги [166]. Чітке визнання того, що надання допомоги та захисту для людей у третіх країнах, які є жертвами природних та техногенних катастроф для того, щоб задовольнити гуманітарні потреби, що випливають із цих різних ситуацій, окрема політика зовнішньої діяльності ЄС є важливим кроком на шляху до досягнення мети незалежної гуманітарної допомоги.

Водночас ЄС дедалі більше прагне до більшої узгодженості зовнішньої політики. Узгодженість зовнішньої діяльності ЄС та встановлення позитивної синергії між різними зовнішніми політиками була вимогою та керівним принципом, заснованим на договорі. Лісабонський договір надає великого значення покращенню узгодженості зовнішніх політик. Мета посилення узгодженості спирається на інтуїтивне припущення, що завдяки встановленню єдності заради спільної мети, ЄС стане ефективнішим і результативнішим суб'єктом зовнішньої політики. Враховуючи тісний зв'язок між джерелами

гуманітарної кризи –війною, стихійним лихом і крайньою бідністю та її наслідками – великою кількістю переміщених осіб та соціально-економічними труднощами, гуманітарна допомога майже автоматично пов'язана з іншими сферами політики[167].

«Узгодженість» доцільно розуміти як відсутність протиріч між різними сферами зовнішньої політики так і встановлення синергії між ними. Узгодженість означає обов'язок забезпечувати синергію між різними сферами зовнішньої діяльності ЄС, що передбачає «бажаний, позитивний спосіб взаємодії між політиками та їхніми відповідними бюрократіями, прив'язаними до «служіння спільній меті» [167].

Реагуючи на міжнародні надзвичайні ситуації, ЄС забезпечує узгодженість між гуманітарною допомогою та іншою зовнішньою політикою. Але забезпечення узгодженості з іншими зовнішніми політиками може підірвати незалежність гуманітарної політики ЄС. Зрозуміло, що колізія викликає занепокоєність ЄС щодо узгодженості його зовнішніх дій. Посилена узгодженість позитивно впливає на ефективність зовнішніх дій ЄС. Проблема розглядається у все більшій кількості наукових праць[168].

ЄС та його країни-члени взяли на себе зобов'язання узгодженості політики для розвитку, яка має на меті мінімізацію протиріч і створення синергії між різними політиками ЄС. Вона спрямована на підвищення ефективності співпраці з метою розвитку на користь країн-партнерів ЄС.

Ми у цій роботі акцентували увагу на позитивних наслідках запровадження кластерної системи надання гуманітарної допомоги ООН, яка спрямована на покращення координації між партнерами в сфері надання гуманітарної допомоги. ООН є наймасштабнішим партнером ЄС в цій сфері. Враховуючи цю обставину, а також особливу повагу до міжнародного гуманітарного права в сфері реагування на кризи, на нашу думку, доцільно запровадити кластерний підхід до гуманітарної допомоги і в ЄС.

Цей механізм не є новим для Європейського Союзу, де кластерний підхід до інноваційної політики розвивається досить давно[170]. Загальним елементом

більшості визначень кластерів є аспект концентрації одного або більше секторів у певному регіоні, а також наголос на співпраці між компаніями та установами.

Концепція кластерів загалом складається з таких вимірів:

По-перше і беззаперечно, кластери розглядаються як географічні концентрації спеціалізованих фірм, передових навичок і компетенцій. Ця комплектація сильних сторін утворює на глобальному рівні конкурентоспроможну стратегію.

По-друге, кластери служать функціональній меті, забезпечення діапазону спеціалізованих та індивідуальних послуг для певної групи суб'єктів підприємницької діяльності, - забезпечення розвиненої та спеціалізованої інфраструктури, підтримки бізнесу та навчання персоналу. Це має сприяти як конкуренції, так і тісній співпраці.

По-третє, характеризуються певними динамічними соціальними і організаційними елементами[171].

Таким чином, на сьогодні кластерний підхід ЄС охоплює бізнес та інновації. Але кластерна політика розуміється ширше та стосується висловлення цілеспрямованої стратегії, встановлення політичних пріоритетів і розподіл фінансування для сприяння інноваціям, регіонального розвитку чи інших цілей політики. Тому немає ніяких обмежень для розвитку кластерної політики у напрямі охоплення надання гуманітарної допомоги. На нашу думку, Європейському Союзу доцільно запозичити досвід ООН в цій сфері та розробити кластерну систему надання гуманітарної допомоги, адже кількість учасників, які співпрацюють з Генеральним директором з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги є значною: держави - члени, інші агентства ЄС, такі міжнародні організації як:

1. ICRC Міжнародний Комітет Червоного Хреста, ШВЕЙЦАРІЯ
2. IFRC Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, ШВЕЙЦАРІЯ
3. FAO Продовольча сільськогосподарська організація ООН, ІТАЛІЯ
4. ILO Міжнародна організація праці, ШВЕЙЦАРІЯ
5. IOM Міжнародна організація з міграції, ШВЕЙЦАРІЯ

6. OCHA Управління ООН з координації гуманітарних питань, ШВЕЙЦАРІЯ
7. OHCHR Управління Верховного комісара ООН з прав людини, ШВЕЙЦАРІЯ
8. PAHO Панамериканська організація охорони здоров'я ООН, США
9. SRSG/SVC Офіс Спеціального представника Генерального секретаря з питань сексуального насильства в умовах конфлікту, США
- 10.UNDP ПРООН Програма розвитку ООН, США
- 11.UNDP MPTFO UNDP Multi Partner Trust Fund Office, США
- 12.UNDRR Управління ООН зі зменшення ризику лих, ШВЕЙЦАРІЯ
- 13.UNDSS Департамент охорони та безпеки, США
- 14.UNCDF Фонд капітального розвитку ООН, США
- 15.UNEP Програма ООН з навколишнього середовища, КЕНІЯ
- 16.UNESCAP Економічна і соціальна комісія Азіатсько-Тихоокеанського регіону, ТАЇЛАНД
- 17.UNESCO Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, ФРАНЦІЯ
- 18.UNICEF Дитячий фонд ООН, США
- 19.UNITAR Навчальний і дослідницький інститут ООН, ШВЕЙЦАРІЯ
- 20.UNFPA Фонд народонаселення ООН, США
- 21.UN-HABITAT Програма ООН з населених пунктів, КЕНІЯ
- 22.UNHCR Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, ШВЕЙЦАРІЯ
- 23.UNMAS Служба ООН з протимінної діяльності, США
- 24.UNODC Управління ООН з наркотиків і злочинності, АВСТРІЯ
- 25.UNOPS Управління ООН з обслуговування проєктів, США
- 26.UNRWA UN Агентство ООН допомоги палестинським біженцям і організації робіт на Близькому Сході, ПАЛЕСТИНА
- 27.UNWOMEN Організація ООН з гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, США
28. WFP Всесвітня продовольча програма, ІТАЛІЯ
- 29.WHO Всесвітня організація охорони здоров'я, ШВЕЙЦАРІЯ
- 30.World Bank Світовий банк, США

На практиці можна виділити два виміри узгодженості. З одного боку, існує стратегічний, або пов'язаний з політикою, вимір, який відноситься до можливості конфлікту цілей або зіткнення політичних інтересів. З іншого боку, існує технічний, або процедурний, вимір, який вказує на «адміністративне значення» необхідності узгоджувати два різні канали формування політики, включаючи їхні відповідні бюрократичні механізми» [167]. Фахівці звертають увагу на те, досягнення узгодженості може бути зірвано або процедурною, або операційною несумісністю, або конфліктами, що виникають у випадку конкуруючих політичних цілей та різних бюрократичних практик[172].

Так, гуманітарна допомога не може використовуватися як інструмент сприяння та підтримки операцій із врегулювання криз СЗППБ. Європейський консенсус стверджує, що «гуманітарна допомога ЄС не є інструментом управління кризою» [173]. Ст. 40 ДЄС встановлює додаткові гарантії незалежності гуманітарної допомоги. Відповідно до цього положення, реалізація заходів СЗППБ не може вплинути на застосування процедур і обсяг повноважень інституцій у рамках діяльності ЄС поза СЗППБ. Обґрунтованою здається думка, щодо того, що систематична співпраця гуманітарних інституцій з політичними, військовими, безпековими та розвитковими структурами здатна спричинити підпорядкування гуманітарної допомоги іншим зовнішньополітичним цілям[165, 110].

Тим не менш, ст. 43 ДЄС передбачає, що Союз може використовувати цивільні та військові засоби для виконання гуманітарних та рятувальних завдань за певних обставин. Щодо такого роду гуманітарних місій, Рада ухвалює рішення, що визначають цілі та обсяги цих місій, а також загальні умови їхнього виконання. Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, уповноважений Радою, який діє в тісному й постійному зв'язку з Комітетом з питань політики та безпеки, забезпечує координацію цивільних та військових аспектів таких місій.

Проте використання інструментів Спільної безпекової та оборонної політики в контексті гуманітарних операцій залишається суперечливим. Особливо це

стосується техногенних катастроф. Європейський консенсус стверджує, що «в складних надзвичайних ситуаціях, звернення до органів цивільного захисту має бути скоріше винятком» Так само там зазначено, що військові активи і можливості для підтримки гуманітарної допомоги повинні «використовуватися лише в дуже обмежених обставинах як «останній засіб», тобто там, де немає порівнянної цивільної альтернативи, і лише використання військових активів, унікальних за можливостями та доступністю, можуть задовольнити критичні гуманітарні потреби» [173].

Повага до міжнародного гуманітарного права вимагає щоб військові операції ЄС на підтримку гуманітарної допомоги підлягали суворим умовам. Такі операції можна використовувати лише на запит Управління координації ООН з гуманітарних справ і якщо всі цивільні альтернативи були досліджені та вичерпані. Важливо, що має поважатися нейтральний характер гуманітарної допомоги. Іншими словами, слід поважати гуманітарний імператив за всіх обставин.

Приклад, який ілюструє складність поєднання управління кризою та гуманітарної допомоги - це реакція ЄС на конфлікт у Сирії у 2013 р. Європейська комісія та Верховний представник спільно оголосили про «всеосяжний підхід ЄС до сирійської кризи» Всеосяжна відповідь ЄС має багато цілей, включаючи сприяння політичному вирішенню кризи, запобігання регіональної дестабілізації та пропозицію гуманітарної допомоги. Таким чином, гуманітарна допомога була невід'ємною частиною ширшої стратегії ЄС для подолання кризової ситуації в Сирії. Фахівці вказують на небезпеку такого підходу, який тягне за собою ризик того, що гуманітарна допомога, що фінансується ЄС, сприймається як іноземний політичний інструмент[174]. Це стосується того, що гуманітарна допомога була пов'язана з санкціями проти режиму Асада. З проханням збільшити гуманітарну допомогу Сирії виступили міністри ЄС та Міністерство закордонних справ на тій самій зустрічі, де були посилені санкції проти уряду Сирії для того, щоб звернутися до гуманітарних потреб сирійського цивільного населення[175]. Це можливо за певних умов, включаючи попередні консультації з Сирійською національною коаліцією.

Важливий елемент, який слід враховувати це ст. 214 Лісабонського договору, яка стосується «неупередженості, нейтралітету та недискримінації» як основних принципів гуманітарної допомоги ЄС. Хоча цей договір містить посилання на «принципи міжнародного права» (ст. 214(2) ДФЄС), які зобов'язують інституції та країни-члени здійснювати політику гуманітарної допомоги ЄС, немає чіткого згадування принципу незалежності та надання гуманітарної допомоги виключно на основі потреби. Тому незалежність гуманітарної політики ЄС узгоджується з метою більш широкої зовнішньої політики, а політика надання гуманітарної допомоги значною мірою залежить від того як тлумачаться принципи Лісабонського договору та Європейського консенсусу.

Європейський Союз надає гуманітарну допомогу на основі потреб людям, які постраждали від техногенних катастроф і стихійних лих, приділяючи особливу увагу найбільш уразливим жертвам. Відповідно до Регламенту 1257/96, гуманітарна допомога охоплює не тільки операції з надання допомоги для порятунку та збереження життя в надзвичайних ситуаціях або одразу після них, але також дії, спрямовані на сприяння або отримання свободи доступу до жертв і вільного потоку такої допомоги. Гуманітарна допомога не повинна бути політично вмотивована.

Гуманітарна допомога може бути передумовою для роботи з розвитку або реконструкції і, отже, повинна охоплювати весь період кризи та її наслідків, зокрема може включати заходи короткострокової реабілітації для відновлення мінімального рівня самозабезпечення. Гуманітарна допомога також сприяє прибуттю допомоги, запобігає будь-якому погіршенню впливу кризи та початок допомоги постраждалим.

Гуманітарна допомога також спрямовується на забезпечення готовності до ризиків лиха та, як наслідок, на створення відповідної системи раннього оповіщення. Запорукою успіху гуманітарної допомоги, як і гуманітарної діяльності взагалі, є координація та узгодження між державами-членами та Комісією як на рівні прийняття рішень, так і на місцях, а також тісна співпраця та координація з діями третіх країн

Така допомога може також використовуватися як фінансовий інструмент для техніко-економічного обґрунтування гуманітарних операцій та оцінки гуманітарних проектів і планів, операції з моніторингу гуманітарних проектів і планів, навчання персоналу, досліджень у сфері гуманітарних операцій. Фінансування набуває форми грантів. Операції з надання гуманітарної допомоги звільняються від податків, зборів, мита та митних зборів.

Прийняттям Регламенту 1257/96 були закладені основи гуманітарної допомоги у Європейському Союзі, який на сьогодні Європейський Союз разом із державами-членами є найбільшим у світі гуманітарним донором [176].

На початку ХХІ ст. світове співтовариство стикнулося з новими викликами - значним збільшенням кількості та тяжкості природних і техногенних катастроф та з ситуацією, коли майбутні катастрофи будуть більш екстремальними та складнішими з далекосяжними та довгостроковими наслідками, зокрема, зміною клімату та потенційною взаємодією між декількома природними та техногенними небезпеками. Європейський Союз взяв на себе місію солідарності та підтримки, доповнюючи та сприяючи координації дій держав-членів у сфері цивільного захисту з метою підвищення ефективності систем запобігання, підготовки та реагування на природні та техногенні катастрофи. Був запроваджений інтегрований підхід до боротьби зі стихійними лихами. У 2001 р. для координації рятувальної та гуманітарної допомоги у разі стихійних та антропогенних катастроф, масштаб або характер яких перевищує можливості реагування постраждалої країни, був запроваджений Механізм цивільного захисту ЄС[177].

Фінансування цього механізму було забезпечено Рішенням Ради 1313/2013[68], яким було створено Фінансовий інструмент цивільного захисту. Він передбачає фінансову допомогу з боку Союзу як внесок у підвищення ефективності реагування на великі надзвичайні ситуації, так і для посилення заходів із запобігання та готовності до всіх видів надзвичайних ситуацій, включаючи продовження заходів, які раніше були вжиті згідно з Рішенням Ради 847/1999 р

Механізм цивільного захисту Союзу спрямований на посилення співпраці між Союзом і державами-членами та сприяння координації у сфері цивільного захисту з метою підвищення ефективності систем запобігання, підготовки та реагування на природні і техногенні катастрофи.

Захист, що забезпечується Механізмом Союзу, охоплює насамперед людей, а також навколишнє середовище та майно, включаючи культурну спадщину, від усіх видів природних і антропогенних катастроф, включаючи наслідки актів тероризму, технологічних, радіологічних чи екологічних катастроф, забруднення моря та гострих надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я, що відбуваються в межах або за межами Союзу. У разі наслідків терористичних актів або радіологічних катастроф, Механізм Союзу може охоплювати лише заходи готовності та реагування.

Механізм Союзу сприяє солідарності між державами-членами через практичну співпрацю та координацію, без шкоди для основної відповідальності держав-членів щодо захисту людей, навколишнього середовища та майна, включаючи культурну спадщину, на їхній території від катастроф і забезпечення їх системи управління надзвичайними ситуаціями з достатніми можливостями, щоб вони могли належним чином і узгоджено справлятися з лихами такого характеру та масштабу, які можна розумно очікувати та підготуватися до них.

Горизонтальне узгодження слід розуміти як необхідність координації між гуманітарною діяльністю ЄС та політиками ЄС. Вертикальне узгодження – це координація між державами – членами ЄС та Генеральним директором з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги в Європі.

Європейський консенсус щодо гуманітарної допомоги окреслює рамки політики для ЄС під час дій у відповідь на гуманітарні кризи. Консенсус визначає, чому, як і коли діє ЄС. Консенсус, підписаний Радою, Європейським парламентом та Європейською комісією у 2007 році, спрямований на підвищення узгодженості, ефективності та якості гуманітарної допомоги ЄС[178]. Консенсус визначає умови використання можливостей цивільного захисту та військових засобів у реагуванні на надзвичайні ситуації.

Головними цілями гуманітарної діяльності, закріпленими в Консенсусі, є поряд з усталеними, на кшталт збереження життя, запобігання та полегшення страждань є також допомога у збереженні людської гідності перед обличчям природних небезпек і катастроф, спричинених діяльністю людини.

Виходячи з положень Консенсусу, країни та інституції ЄС погоджуються працювати скоординовано, взаємодоповнюючи та підтримувати загальну координуючу роль ООН.

Після його ухвалення Консенсус став орієнтиром щодо ролі гуманітарної допомоги в ширшій зовнішній діяльності ЄС. Це відображено у відповідних політичних та правових актах, прийнятих на рівні ЄС та призвело до покращення політики гуманітарної допомоги ЄС, обміну інформацією та взаємодії з кількома міжнародними ініціативами. Крім того, було посилено співпрацю з ООН, донорами, що не входять до ЄС, неурядовими організаціями, громадами та, дедалі частіше, з місцевими та регіональними акторами.

ЄС підтвердив повагу до міжнародного гуманітарного права та необхідність забезпечення захисту та доступу постраждалого населення до життєво необхідної допомоги. Після його ухвалення Консенсус став орієнтиром щодо ролі гуманітарної допомоги в ширшій зовнішній діяльності ЄС. Це відображено у відповідних політичних та правових актах, прийнятих на рівні ЄС.

Все це призвело до покращення політики гуманітарної допомоги ЄС, обміну інформацією та взаємодії з кількома міжнародними ініціативами передового досвіду. Крім того, було посилено співпрацю з ООН, донорами, що не входять до ЄС, неурядовими організаціями, громадами та, дедалі частіше, з місцевими та регіональними акторами.

Усі донори ЄС зобов'язуються дотримуватися Принципів належного гуманітарного донорства і зобов'язуються працювати разом, прагнути застосувати передову практику донорів. Це включає розподіл гуманітарного фінансування пропорційно потребам і на основі оцінки потреб.

Глобальний рівень гуманітарних потреб вимагає консолідованого міжнародного підходу в партнерстві з іншими, включаючи заохочення

фінансування допомоги від нових офіційних донорів і приватних благодійників, які поважають гуманітарні принципи.

Партнерство є основою реалізації гуманітарної допомоги, і тому ЄС має запровадити ширший міжнародний партнерський підхід, який об'єднує донорів, партнерів-виконавців та інші зацікавлені сторони для забезпечення ефективної гуманітарної діяльності на основі існуючих стандартів і передового досвіду у зв'язку з іншими політиками ЄС.

Гуманітарна допомога ЄС, включаючи раннє відновлення, повинна враховувати довгострокові цілі розвитку, де це можливо. Вона тісно пов'язана зі співробітництвом у сфері розвитку, принципи та практика якого викладені в «Європейському консенсусі щодо розвитку». Гуманітарна допомога ЄС надається і в тих ситуаціях, коли інші інструменти, пов'язані з врегулюванням криз, цивільним захистом і консульською допомогою, вступили в дію. Таким чином, ЄС прагне забезпечити узгодженість і взаємодоповнюваність у своєму реагуванні на кризи, максимально ефективно використовуючи різні мобілізовані інструменти. Тому ЄС має активізувати зусилля для підвищення обізнаності та більш систематичного врахування гуманітарних принципів і міркувань у своїй роботі в усіх своїх установах.

У жовтні 2017 року, у зв'язку з 10-річчям прийняття Консенсусу, усі зацікавлені сторони підтвердили своє зобов'язання продовжувати працювати відповідно до принципів, викладених у Консенсусі. Консенсус продовжує служити відповідною основою для гуманітарних дій, які здійснюються Європейською комісією та державами-членами. У березні 2021 року у Повідомленні Комісії про гуманітарну діяльність ЄС було підтверджено центральну роль Європейського консенсусу щодо гуманітарної допомоги як базової основи для гуманітарної діяльності ЄС[179].

Після його ухвалення Консенсус став орієнтиром щодо надання гуманітарної допомоги в контексті зовнішньої діяльності ЄС. Це відображено у відповідних політичних та правових актах, прийнятих на рівні ЄС.

В сфері узгодження торгівельної політики та надання гуманітарної допомоги конкретним прикладом є реакція ЄС на руйнівні повені в Пакистані в 2010 р. Європейська рада закликала не лише до надання гуманітарної допомоги, але також до вжиття додаткових заходів, які вважалися необхідними для відновлення та зростання. Було погоджено надання Пакистану доступ до ринку ЄС через обмежене в часі скорочення ключових імпорتنих товарів з Пакистану[180]. Рішення використовувати інструмент торговельної політики для досягнення гуманітарної мети було повністю виконано відповідно до ст. 21 ДЄС. Тим не менш, ініціатива зіткнулася зі значними правовими і політичними перешкодами. Кілька депутатів Європарламенту з Франції, Італії, Португалії та Іспанії поставили під сумнів доречність такого заходу. Зокрема, вони висловили занепокоєння щодо економічних наслідків для текстильної та етанолової промисловості та відсутність будь-яких політичних умов в пропозиції Комісії. Останній пункт вражає, зауважують Дж. Орбі та ін. [181], оскільки це підриває гуманітарний принцип незалежності, згідно з яким допомога нужденним людям не може підлягати жодним політичним, економічним чи військовим умовам.

Спільна торгівельна політика ґрунтується на ст. 207 ДФЄС. Таким чином, гуманітарні принципи, викладені в ст. 214(2) ДФЄС і відображені в Європейському консенсусі не застосовуються автоматично до цього типу заходів. У контексті спільної торгівельної політики надання торгових преференцій може бути зроблено залежно від дотримання основних положень законодавства ЄС.

Отже, не дивно, що Європейський парламент прийняв запропонований регламент лише після включення певних положень, зокрема щодо дотримання прав людини. Згідно з регламентом, Пакистан має право скористатися преференційними умовами при умові, що він не братиме участь у «серйозних і систематичних порушеннях прав людини, у тому числі основних трудових прав та фундаментальних принципів демократії та верховенства права[182].

Ініціатива ЄС щодо підтримки Пакистану також зіткнулася з перешкодами на рівні Світової організації торгівлі (СОТ). Враховуючи, що одностороннє введення торговельних преференцій порушувало б принцип недискримінації.

Члени СОТ, такі як Індія, підозрювали, що ЄС надав сприятливий доступ до ринку Пакистану на основі геополітичних чи інших інтересів ЄС, а не гуманітарних мотивів. Як зазначають, К, Портела та Я. Орби, підозра не була безпідставною[183].

Випадок Пакистану демонструє, що торгівельна політика ЄС може бути використана як інструмент просування гуманітарних цілей після глобальної надзвичайної ситуації. Однак ширший політичний контекст та геостратегічне значення Пакистану могли вплинути на це рішення. Крім того, Регламент ЄС не захищає незалежність гуманітарної ініціативи.

Ми звернулися до аналізу цього випадку, оскільки він чітко показує межі та виклики, з якими стикається ЄС у досягненні мети підвищення узгодженості зовнішньої політики. Звернемо увагу на те, що остаточний Регламент ЄС був прийнятий у жовтні 2012 р., тобто більш ніж за 2 роки після катастрофічних подій. Встановлення короткого терміну дії торговельних преференцій (вони застосовуються лише 1 рік) викликає сумніви щодо їх ефективності. Отже створення узгодженості між торговою політикою ЄС і гуманітарною допомогою дуже важко досягти, зокрема тому, що воно тісно пов'язане з економічними інтересами.

Гуманітарна допомога є незалежною та окремою сферою зовнішньої політики ЄС, яка не керується звичайною політичною чи економічною стратегією. Принаймні так стверджується в Європейському консенсусі щодо гуманітарної допомоги. Парламент і Європейська комісія намагається запобігти такій політизації за допомогою гуманітарних принципів. Це надає можливість спрямовувати гуманітарну допомогу ЄС і надавати фінансування відповідно до потреб. Дійсно, інвестиції в гуманітарну допомогу не забезпечують пряме повернення інвестицій при будівництві шкіл чи лікарень. Європа витрачає гроші і час на віддалені конфлікти, які, на перший погляд, не мають прямого впливу на життя громадян ЄС, але провокують імміграцію та тероризм. Проте, регіон, який страждає від гуманітарної кризи може в майбутньому стати економічним партнером ЄС і це можливо розглядати як свого роду повернення інвестицій.

Таким чином ми з'ясували що в Європейському Союзі створений комплексний механізм надання гуманітарної допомоги, який ґрунтується на принципах незалежності, неупередженості, гуманності та нейтральності та на повазі до міжнародного гуманітарного права. За допомогою впровадження комплексного механізму гуманітарної допомоги ЄС не тільки пом'якшує гуманітарну кризу на зачеплених територіях, але паралельно просуває та захищає європейські інтереси та цінності, провідними з яких є гідність та життя людини. Надання гуманітарної допомоги на сьогодні відбувається в рамках ширшого механізму цивільного захисту ЄС, який дозволяє максимально задіяти наявні ресурси для найповнішого задоволення життєво важливих потреб постраждалих. З метою підвищення його ефективності надзвичайно важливим удається підвищення координованості дій всіх акторів, які задіяні в цій царині – Генерального директорату з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги, держав членів, міжнародних партнерів, а також координованості гуманітарної політики з іншими політиками ЄС, передусім зовнішньої та торгівельної. Крім того, крім безпосереднього реагування на надзвичайні ситуації у вигляді надсилання предметів першої необхідності та надання притулку, міжнародні зусилля повинні допомогти урядам і громадам інвестувати кошти в розуміння ризиків і формування потенціалу готовності до катастрофічних ситуацій. При цьому слід запобігати політизації надання гуманітарної допомоги та дотримуватися загально визнаних принципів гуманітарної допомоги.

3.2. Співробітництво Європейського Союзу та України в сфері надання гуманітарної допомоги: сучасний вимір

У Європейському Союзі був сформований потужний механізм реагування на надзвичайні ситуації, який передбачає, зокрема, надання гуманітарної допомоги постраждалим країнам, громадам, громадянам.

Механізм Союзу підтримує, доповнює та координує дії держав -членів для досягнення високого рівня захисту від катастроф різної етіології шляхом запобігання або мінімізації їх потенційних наслідків та покращення співпраці між

цивільним захистом та іншими відповідними службами, що передбачає підвищення спроможності Союзу в сфері реагування на катастрофічні події та підвищення обізнаності населення та готовності до катастроф.

Механізм призначений для забезпечення кращого захисту, насамперед людей, а також навколишнього середовища та майна, включаючи культурну спадщину, у разі серйозних надзвичайних ситуацій, що відбуваються в межах або за межами Союзу, включаючи аварійне забруднення моря.

Механізм цивільного захисту ЄС характеризується як оперативний інструмент, спрямований на сприяння мобілізації допомоги у разі катастрофи шляхом підвищення готовності органів влади держав-учасниць до співпраці з установами Союзу[185]. Ключовий елемент для його функціонування являє собою Моніторингово – інформаційний центр (МІЦ) який забезпечує зв'язок між державами-членами. Крім того, держави-учасниці отримали доступ до ІТ-платформи, спільного зв'язку в надзвичайних ситуаціях та інформаційного центру (SECIS), який забезпечував швидкий та безпечний обмін інформацією між МІЦ та контактними пунктами держав-членів. У разі катастрофи, SECIS дозволив державам-учасницям почати діяльність з надання допомоги постраждалій державі, тоді як МІЦ діяв як центр розповсюдження даних і раннього попередження про катастрофи.

Механізм складається з низки елементів і дій, зокрема: визначення команд втручання та іншої підтримки втручання, доступної в державах-членах для надання допомоги в разі надзвичайних ситуацій; створення та реалізація програми навчання для команд втручання та іншої підтримки втручання, а також для експертів для команд з оцінки та/або координації; створення та, за потреби, направлення оціночних та/або координаційних груп; створення та управління центром моніторингу та інформації; створення та управління загальною системою зв'язку та інформації в надзвичайних ситуаціях; інші заходи підтримки, такі як заходи для полегшення транспортування ресурсів для надання допомоги.

В цю систему заходів входить і гуманітарна допомога. Хоча надання гуманітарної допомоги прямо не передбачено в рішенні № 1313/2013/EU, аналіз

положень рішення призводить до висновку про те що цей механізм охоплює надання гуманітарної допомоги.

Ще одне проблемне питання полягає в тому, чи механізм цивільного захисту розрахований на реагування в мирний час, або передбачає виключно можливості надання допомоги під час збройних конфліктів.

Комісія є відповідальною за впровадження дій, пов'язаних з механізмом, зокрема встановлення правил реалізації механізму: визначення ресурсів, необхідних для надання допомоги, створення систем інформування та навчання персоналу.

Положення Рішення про заснування Механізму цивільного захисту Рада Європейського Союзу 2001р. створили підвалини для формування Механізму цивільного захисту Європейського Союзу. Подальший розвиток механізму відбувся з прийняттям у 2013р. більш розлогого та конкретного Рішення № 1313/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо механізму цивільного захисту Союзу. Тригером його прийняття було збільшення кількості та тяжкості природних і техногенних катастроф з далекосяжними та довгостроковими наслідками. В подальшому очікувалось посилення небезпек та ризиків внаслідок потенційної взаємодії між декількома природними та техногенними небезпеками. В цих умовах впровадження інтегрованого підходу до боротьби зі стихійними лихами розглядалося як перспективна стратегія управління природними та техногенними небезпеками. Цей підхід вже був опрацьований в сфері управління водними ресурсами та управління відходами[186, 187].

Інтегрований підхід в сфері цивільного захисту означає впровадження заходів цивільного захисту на всіх стадіях реагування на катастрофи на всіх стадіях ризику лиха, досягнення більш високого рівня захисту та стійкості до стихійних лих шляхом зменшення їх наслідків та подальшого відновлення. Системи моніторингу сприятимуть зусиллям щодо усунення ризиків безпеці та підтримуватимуть планування та управління ризиками. Координаційні платформи, ймовірно, покращать збір даних та обмін інформацією між різними гуманітарними зацікавленими акторами для розробки своєчасного та індивідуального реагування

на кризу[184]. Інтегрований підхід передбачає інтеграцію таких управлінських заходів як оцінку ризиків, планування управління ризиками, пов'язуючи запобігання ризикам, готовність і реагування. Інтегрований підхід має прояв і в тому, що експерти з Єврокомісії та інших служб Союзу можуть бути інтегровані в команду для підтримки та полегшення зв'язку з ERCC. Експерти, направлені ОСНА або іншими міжнародними організаціями, можуть бути включені до групи з метою зміцнення співпраці та сприяння спільним оцінкам.

Інтегрований підхід передбачає реагування на катастрофу або її ризики в межах Союзу або за його межами у формі автономного втручання або внеску у втручання, яке очолює міжнародна організація - ООН та її установи, МКЧХ та ін [185]. Цей аспект підкріплюється відкритістю механізму цивільного захисту ЄС для третіх країн та міжнародних організацій – країн членів Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), які є членами Європейської економічної зони (ЄЕЗ), відповідно до умов, викладених в Угоді про ЄЕЗ, та інших європейських країн, якщо це передбачено угодами та процедурами; країн-кандидатів та потенційних кандидатів відповідно до загальних принципів та загальних умов участі цих країн у програмах Союзу, встановлених у відповідних Рамкових угодах та Рішеннях. Вважаємо що така відкритість є також елементом інтегрованого підходу.

Також інтегрований підхід застосовується в системі фінансування необхідних заходів і наданні фінансової підтримки країнам кандидатам та потенційним кандидатам. Механізм цивільного захисту ЄС співфінансує проекти, які підтримують зусилля держав-членів і держав-учасниць у сфері запобігання катастрофам і готовності до них. Інтегрований підхід означає також інтеграцію з іншими програмами Європейського Союзу - Горизонт, ТЕМА та т. ін.

Рішення № 1313/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо механізму цивільного захисту Союзу вводить таку категорію як «модуль», що означає самодостатню та автономну попередньо визначену систему можливостей держав-членів, орієнтовану на завдання та потреби, або мобільну оперативну групу держав-членів, що представляє поєднання людських і матеріальних засобів та можливостей для втручання або завдань, які він може виконати.

1. Вважаємо, що замість визначення «модуль» доцільно застосовувати визначення «кластер». Кластерна система передбачена ООН в сфері надання гуманітарної допомоги. На кластерній системі ґрунтується програма Horizon EU, яка являє собою програму досліджень та інновацій [189]. Враховуючи те, що Європейський Союз діє у тісному зв'язку з ООН не тільки у регіональному, але і у глобальному масштабі та неодноразово брав участь в операціях ООН з надання допомоги, з метою покращення співробітництва та координації доцільно уніфікувати термінологію. На користь цієї пропозиції свідчать подальші кроки з удосконалення Механізму цивільного захисту ЄС та створення у 2019р. інструменту rescEU який є додатковим резервом ресурсів для посилення реагування на кризи, що виникають та можуть перевантажити наявні потужності.

і фактично являє собою додатковий кластер надання допомоги[188]. RescEU включає парк літаків і гелікоптерів для медичної евакуації, бригади екстреної медичної допомоги та польові госпіталі, запаси медичного обладнання та мобільні лабораторні потужності для надзвичайних санітарних ситуацій; парк протипожежних літаків і гвинтокрилів; групи експертів, обладнання та пристрої для виявлення, дезактивації та реагування на хімічні, біологічні, радіологічні та ядерні інциденти. Інструмент охоплює логістику, транспорт. тимчасові притулки для безпечного розміщення людей. Передбачено фінансування цієї системи з бюджету ЄС та внесків держав – членів. Так, нещодавно більше 1000 електрогенераторів, повністю профінансованих ЄС, були поставлені в Україну зі стратегічних енергетичних резервів rescEU..

Констатовані нові загрози безпеці, спричинені новими сучасними технологіями та технологіями найближчого майбутнього. Майбутня безпека та процвітання залежать від покращення здатності захищати Європу від таких загроз. Європа повинна гарантувати використання критично важливих для безпеки технологій і підтримувати розвиток проривних технологій безпеки. Стихійні лиха чи спричинені людиною антропогенні лиха можуть поставити під загрозу важливі суспільні функції та критичну інфраструктуру, зв'язок, охорону здоров'я, їжу, питну воду, енергопостачання, транспорт, безпеку. Тому Horizon EU передбачає

заходи реагування на катастрофи природного або антропогенного походження. Для найбільш ефективного реагування був створений кластер 3 «Громадянська безпека для суспільства».

Кластер охоплює запобігання та зменшення втрат людей, шкоди здоров'ю та навколишньому середовищу, травм, економічних і матеріальних збитків, спричинених катастрофами, а також постачання продовольства, медикаментів, послуг і води, на додаток до покращення розуміння та зменшення ризиків катастроф і покращення відновлення після них. Це передбачає охоплення всього спектру кризового менеджменту: від запобігання та навчання до кризового та посткризового менеджменту та стійкості. Цей кластер потребує як технічних досліджень, так і досліджень людських факторів, залучених до підвищення стійкості до катастроф, включаючи, де це доцільно, тестування програм, навчання, кібергігієну та освіти.

Програма Horizon EU утворює синергію з Механізмом цивільного захисту ЄС та інструментом RescEU. Цьому сприяє спільна мета - забезпечення прав людини на гідне життя та захист навколишнього природного середовища. Сучасний етап програми охоплює період з 2021 до 2027 року.

Для подальшого підвищення спроможності втручання Механізму цивільного захисту деякі проекти спрямовані на інновації управління катастрофами та реагування на надзвичайні ситуації, серед яких є ТЕМА. (Trusted Extremely Precise Mapping and Prediction for Emergency Management) - Надійне надзвичайно точне відображення та прогнозування для управління надзвичайними ситуаціями.

ТЕМА, яка фінансується дослідницькою програмою Європейського Союзу Horizon, спроможна значно покращити управління ризиками шляхом розробки технологій для значущих територій, прогнозів розвитку явищ і автоматизованих рекомендацій щодо реагування в режимі реального часу. Це буде досягнуто за допомогою систем штучного інтелекту, які отримують численні різноманітні модальності даних, наприклад геосоціальні медіа, топографічні чи офіційні метеорологічні дані. Зрештою, результати цієї керованої штучним інтелектом

платформи, включно з поясненнями, підтримуватимуть користувачів, які можуть отримати доступ до них через інтерфейс доповненої реальності.

Європейський Союз повинен сприяти солідарності та підтримувати, доповнювати та сприяти координації дій держав-членів у сфері цивільного захисту з метою підвищення ефективності систем запобігання, підготовки та реагування на природні та техногенні катастрофи. На нашу думку цьому сприятиме запровадження кластерної системи в Механізмі цивільного захисту.

Сьогодні на теренах Європи точиться масштабний міждержавний збройний конфлікт - агресія РФ проти Української держави, яка призвела до гуманітарної катастрофи та негативно вплинула на величезну кількість людей, які зазнали матеріальної, моральної, фізичної шкоди та опинилися у скрутному становищі без усякої можливості дати собі раду. За оцінками, у 2024 році гуманітарної допомоги потребують 14,6 мільйона людей [190].

Цей збройний конфлікт завдав руйнівних збитків цивільному населенню та призвів до переміщення населення, якого в Європі не було з часів Другої світової війни. УВКБ ООН повідомило про близько восьми мільйонів біженців з України по всій Європі. Крім того, близько 5,4 млн. осіб зараз переміщені по всій Україні. Майже 18 мільйонів людей в Україні потребують гуманітарної допомоги та стикаються з особливо суворими умовами в зимові місяці. Конфлікт вплинув на право людей на здоров'я, освіту, достатнє житло, їжу та воду. Деякі вразливі групи особливо постраждали [195]. Постраждали всі регіони України, з міграційною кризою стикнувся Європейський Союз. Україна зіткнулася з гострою гуманітарною потребою. Після руйнації збройними силами РФ дамби Каховської ГЕС, яка призвела до кризи екологічної, стало зрозуміло, що гуманітарна допомога має надаватися і на відновлення навколишнього природного середовища.

Світове співтовариство - міжнародні організації, демократичні національні держави, Європейський Союз підтримали Україну та її громадян в боротьбі проти агресора, надавши та продовжуючи надавати політичну підтримку, необхідні для відсічі нападнику озброєння та вагому гуманітарну допомогу. І хоча фахівці зазначають, що «з регіональної війни збройне протистояння перетворилося у

протистояння світового масштабу» [196], гуманітарна катастрофа, яка є наслідком цього конфлікту носить регіональний європейський характер. Тому доцільно говорити про формування механізму надання гуманітарної допомоги в регіональному масштабі, хоча донорами гуманітарної допомоги є як міжнародні організації всесвітнього масштабу (ООН, МРЧХ) так і Європейський Союз.

Передумовою формування інструментів гуманітарної допомоги Європейського Союзу Україні було ухвалення 02 березня 2022 р. Генеральною Асамблеєю ООН резолюції “Агресія проти України”[197], де вміщувалися положення щодо поваги до міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, засуджуються всі порушення міжнародного гуманітарного права, порушення та утиски прав людини. Сторони мали дотримуватись відповідних положень міжнародного гуманітарного права та не допускати загибелі мирного населення, знищення об'єктів громадянського призначення, утримуючись від того, щоб піддавалися нападкам, знищувалися, переміщалися або приводилися в непридатність об'єкти, які є обов'язковими для виживання цивільного населення. Також у резолюції наголошувалось на забезпеченні гуманітарного доступу до постраждалих осіб та регіонів та гарантуванні безпеки для цивільного населення та гуманітарних працівників.

Затверджуючи резолюцію, ООН діяла на випередження, запросив Координатора надзвичайної допомоги надати доповідь про гуманітарну ситуацію в Україні та про гуманітарні заходи реагування.

Резолюція заклала підвалини надання гуманітарної допомоги Україні, адже Європейський Союз, відповідно ст. 21 ДЕС, зобов'язався дотримуватися принципів Статуту ООН та міжнародного права, прагне розвивати відносини та встановлювати партнерство з третіми країнами заради досягнення високого рівня співпраці в усіх сферах міжнародних відносин для того, щоб: гарантувати свої цінності, зміцнювати й підтримувати права людини та принципи міжнародного права, а також заохочувати сталий розвиток та допомагати населенню, країнам та регіонам, що постраждали від природних або антропогенних стихійних лих.

Як зазначають, А. Терент'єва та О. Твердохліб входження України до цього механізму дає «змогу інтегрувати її єдину державну систему цивільного захисту до механізму загальноєвропейської системи запобігання та реагування на виникнення надзвичайних ситуацій для подальшого перетворення ДСНС України у дієву інституцію для забезпечення виконання однієї з важливих функцій держави – надання допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру [198]. Їх підтримує О. Бойко, яка акцентує увагу на пріоритетності «подальшого розвитку співробітництва України як повноправного члена Механізму цивільного захисту ЄС, його поглиблення в умовах повномасштабної війни, що триває [199]. Можна стверджувати, що у правовій доктрині України сформувалося однозначне розуміння позитивного значення участі України в Механізмі цивільного захисту Європейського Союзу. В умовах агресії РФ проти нашої країни саме це надає змогу з найбільшою ефективністю вирішувати питання щодо надання гуманітарної допомоги нашій країні та найбільш повного скоординованого задоволення потреб в цій допомозі. Гострота кризи є однією з основних причин з яких ЄС має інвестувати в гуманітарну допомогу в цьому регіоні. Стратегія реагування зосереджена на людях із найгострішими гуманітарними потребами по всій Україні, особливо у прифронтових областях, з метою надання принципової та своєчасної міжгалузевої життєво необхідної допомоги внутрішньо переміщеним особам та непереміщеним особам.

Механізм цивільного захисту ЄС направляє екстрену допомогу Україні з початку агресії РФ проти України в лютому 2022 р. Рамки, в яких надзвичайна підтримка Союзу може надаватися за допомогою конкретних заходів, що відповідають економічній ситуації у разі триваючої або потенційної природної чи техногенної катастрофи встановлюються Регламентом 2016/369 [202].

Екстрена допомога може надаватися лише у випадках, коли виняткові масштаби та наслідки лиха є такими, що призводять до серйозних широкомасштабних гуманітарних наслідків в одній або кількох державах-членах і лише за виняткових обставин. Надзвичайна підтримка повинна підтримувати та

доповнювати дії постраждалої держави-члена. З цією метою запроваджується співпраця та консультації з постраждалою державою-членом. Комісія може обрати в якості партнерських організацій неурядові організації, спеціалізовані служби держав-членів або міжнародні агентства та організації, які мають необхідний досвід. При цьому Комісія повинна підтримувати тісну співпрацю з постраждалою державою-членом. Наслідки як техногенних, так і природних катаклізмів у Союзі стають дедалі серйознішими. Це пов'язано з зовнішніми факторами та обставинами, що розгортаються в країнах-сусідах Союзу. Ситуація з міграцією та українськими біженцями, яка зараз впливає на Союз, є яскравим прикладом ситуації, коли, незважаючи на зусилля, вжиті Союзом для усунення першопричин, розташованих у третіх країнах, економічне становище держав-членів може постраждати безпосередньо.

26.09. 2022 р. у Брюсселі відбулася перша гуманітарна зустріч по Україні [203]. Донори та гуманітарні організації підтвердили свою непохитну відданість продовженню надання гуманітарної допомоги народу України. З огляду на поточні обмеження доступу на непідконтрольні уряду території, учасники наголосили на необхідності забезпечення безпечного, безперешкодного гуманітарного доступу відповідно міжнародного гуманітарного права за допомогою гнучких та інноваційних підходів. Зустріч підтвердила важливість зміцнення взаємодоповнюваності та синергії між гуманітарними організаціями, донорами та українським урядом, а також покращення зв'язків між відповідними структурами.

Учасники підкреслили роль громадянського суспільства на місцях у наданні гуманітарної допомоги, яка має охоплювати як найбільшу чисельність людей, що її потребують, зокрема і в у важкодоступних районах. Залучення місцевих суб'єктів є життєво важливими для забезпечення доступу до місцевих послуг на основі визначених потреб та територіально орієнтованого програмування та реагування. Надання Україні 23.06.22р. статусу кандидата на вступ до ЄС актуалізувало проблему участі України в Механізмі цивільного захисту ЄС, адже це, як слушно зазначає Н. Клименко, «дозволить підвищити спроможність України щодо запобігання виникненню, ліквідації наслідків та надання

гуманітарної допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій шляхом залучення національних сил країн Євросоюзу за підтримки Координаційного центру» [204, 29].

Ми згодні з В. Демчуком, який зауважив, що досвід співпраці з Механізмом цивільного захисту ЄС у довоєнний період, а також допомога ЄС під час активних військових дій доводять доцільність повноцінної участі України в ньому [205].

Приєднання України до Механізму цивільного захисту ЄС відбулося 30.04.2023 [206]. Значення цієї події важко переоцінити, особливо в умовах агресії РФ проти України. Приєднання до Механізму є кроком на шляху до набуття членства в ЄС. Приєднання до Механізму також дозволяє посилити підтримку України з боку ЄС, посилити синергію з іншими механізмами та інструментами ЄС (TEMA, Horizon EU, RescEU)

На нашу думку, участь України в Механізмі цивільного захисту ЄС дозволить комплексно вирішувати проблему щодо надання гуманітарної допомоги та запровадити інтегровану систему в цій сфері, яка має охоплювати не тільки допомогу постраждалим, які знаходяться на території України (внутрішньо переміщеним особам та особам, що знаходяться в місцях постійного проживання на території постраждалих громад, зокрема окупованих), але і допомогу громадянам України, які знаходяться в країнах-членах ЄС та отримали там тимчасовий захист або статус біженця. В межах інтегрованої системи надання гуманітарної допомоги, за підтримки Координаційного центру, також слід запровадити систему моніторингу для кращого визначення потреб у допомозі та ресурсів для її надання. Також ця система має бути спрямована на підтримку військових та надання гуманітарної допомоги, яка має охоплювати постачання життєво необхідних предметів вжитку, медичні та логістичні послуги на основі гуманітарних принципів та визначення потреб.

У Брюсселі цілодобово працює служба для координації зусиль держав-членів яка є контактним пунктом для Європейської Комісії. Службі доручено аналізувати та оцінювати інформацію про події як всередині ЄС, так і за його межами. ERCC

також координує запити держав-членів про допомогу та повідомляє постраждалу країну про те, який тип допомоги доступний.

Входження України до Механізму цивільного захисту ЄС актуалізує внесення змін до Кодексу цивільного захисту України [69]. Зокрема Розділ I Загальна частина Глава 1. Загальні положення має бути доповнений. Зокрема статтю 2 Визначення термінів слід доповнити терміном «Механізм цивільного захисту ЄС». Потребує доповнення ст. 4 Цивільний захист вказівкою на те, що комплекс заходів реалізується не тільки на території України, але і на території країн, що беруть участь у механізмі цивільного захисту ЄС, адже, наприклад, надання медичних послуг, послуг з протезування та відновлення може здійснюватися як на території України так і на території ЄС та третіх країн. Кодекс також слід доповнити главою «Участь України у механізмі цивільного захисту ЄС».

Таким чином, Цивільний захист важливий у кожній частині кризи, навіть до її виникнення. Фактично робота механізму починається з оцінки ризиків, планування дій та оцінки можливостей управління ризиками, процесів, важливих для запобігання, готовності та реагування на надзвичайні ситуації. Тим не менш, звичайно, реагування на катастрофу є найважливішою частиною, і її можна класифікувати залежно від характеру катастрофи. Крім того, Цивільний захист має широкий спектр інструментів, які можна застосувати для реагування, оскільки члени Механізму можуть проводити низку операцій, таких як пошук і порятунок, гасіння лісових і міських пожеж, розгортання медичного персоналу, доставка медичного обладнання та медикаментів, очищення води, тимчасові будівлі надзвичайних притулків та безпечної репатріації.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дисертаційного дослідження узагальнені та впорядковані наукові положення щодо сутності міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги та сформульовані такі висновки:

1. Історіографія міжнародно- правового регулювання надання гуманітарної допомоги включає 8 етапів його розвитку: I етап (1805 - 1863р.р) допомога засновувалася на приватних ініціативах, носила міждержавний характер та характеризувалася як благодійна; II етап (1863-1927 р.р.) виокремлюється міжнародна гуманітарна допомога, яка ґрунтується на міжнародних конвенціях та надається спеціалізованими організаціями з надання гуманітарної допомоги (МКЧХ, Бельгійська допомога); III етап(1927- 1943 р.р) приходить усвідомлення необхідності надання гуманітарної допомоги жертвам стихійних лих та формуються міжнародно- правові засади її надання; IV етап(1943- 1945р.р.) впроваджуються спроби створення комплексного механізму допомоги та реабілітації жертв II Світової війни через спеціалізовану міжнародну організацію UNRRA; V етап (1945- 1986р.р) ознаменований створенням ООН та прийняттям під її егідою низки міжнародних конвенцій, в яких містяться принципи та правила гуманітарної допомоги; VI етап (1986-1991р.р.) характеризується посиленням ролі в сфері гуманітарної допомоги МКЧХ та прийняттям статуту Міжнародного руху Червоного хреста та Червоного Півмісяцю; VII етап (1991- 2022р.р.) пов'язаний з поглибленням зусиль ООН щодо координації гуманітарної допомоги; VIII етап (2022 р. - по наш час) ми пов'язуємо з початком повномасштабного вторгнення рф в Україну, яке грає роль каталізатора масштабної реформи гуманітарної допомоги та сприятиме вирішенню спірних питань.

2. «Гуманітарна допомога», як правова категорія, розуміється у двох значеннях: 1. Як заходи з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/ або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних, транспортних та інших життєво необхідних послуг у разі катастрофи

будь -якої етіології, та/або заходів щодо поновлення якості довкілля, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів надання гуманітарної допомоги з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни. Поняття гуманітарна допомога слід розмежовувати від таких понять, як благодійна допомога, різновидом якої є волонтерська допомога; гуманітарний захист, цивільний захист. 2. Як предмети споживання або послуги, які надаються постраждалим в результаті катастрофи для задоволення їхніх потреб.

3.Розвиток міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги призвів до виокремлення в системі міжнародного права міжгалузевого інституту «гуманітарна допомога», який інтегрує норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, міжнародного права катастроф та міжнародного екологічного прав, а предметом якого є суспільні відносини з надання та координації гуманітарної допомоги.

4.Система загальновизнаних принципів надання гуманітарної допомоги потребує доповнення, оскільки не враховує сучасних ризиків та загроз, зокрема пов'язаних з військовою агресією рф проти України та сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку. Ми пропонуємо доповнити принципи гуманізму, неупередженості, нейтральності, незалежності, принципами загальної, але диференційованої відповідальності; обережності та перестороги; надання гуманітарного доступу; захисту персоналу організацій з надання гуманітарної допомоги; координації та контролю гуманітарної допомоги; поваги до прав людини та міжнародного права.

5.Підставою виникнення правовідносин з надання гуманітарної допомоги є юридичний склад, елементами якого є: 1. катастрофа різної етіології, а саме природної, техногенної, соціальної (включаючи збройні конфлікти) або їх поєднання; 2. викликана цією подією гуманітарна катастрофа, складниками якої є недосяжність для жителів певної території (громади) життєво необхідних продуктів та послуг, що ставить під загрозу їхнє право на життя, здоров'я, гідність, а також навколишнє природне середовище та екологічну безпеку.

6. Агресія РФ проти України виявила недоліки міжнародно- правового механізму надання гуманітарної допомоги та обумовила необхідність у вдосконаленні механізмів координації надання гуманітарної допомоги, оскільки зросли як потреби у допомозі, так і кількість залучених міжнародних акторів. Ефективність розробленого ООН кластерного підходу може бути підвищена завдяки доповненню системи кластерів з урахуванням українського досвіду.

7. Гуманітарний доступ є одним з найбільш гострих проблемних питань міжнародно- правового регулювання гуманітарної допомоги, яке може бути вирішено з урахуванням досвіду надання гуманітарної допомоги жертвам агресії РФ проти України. шляхом визнання пріоритету прав людини на гідне життя та можливостей проведення гуманітарного втручання (інтервенції) для його першочергового забезпечення.

8. Акценти у наданні гуманітарної допомоги переносяться на етап готовності до викликів та ризиків ще до настання катастрофічної події, шляхом оцінки ризиків та вироблення проекту відповіді на них із визначенням необхідних матеріальних та нематеріальних резервів та засобів. Гуманітарна допомога не тільки переслідує мету забезпечення нагальних невідкладних потреб, але і спрямовується на відновлення та подальший сталий розвиток.

9. У міжнародно- правовому механізмі гуманітарної допомоги не можна не враховувати роль Європейського союзу, який не тільки є потужним її донором у світовому масштабі, але і ініціатором впровадження нових більш досконалих її інструментів та механізмів, зокрема в рамках Механізму цивільного захисту, який знаходиться в синергії з іншими програмами ЄС («Горизонт», ТЕМА та ін.).

10. Участь України в Механізмі цивільного захисту ЄС є кроком до набуття повноправного членства нашої держави в ЄС. Вхідження до цього механізму сприяє більшій ефективності надання гуманітарної допомоги постраждалим в результаті агресії РФ проти України за рахунок впровадження інтегрованого підходу до надання гуманітарної допомоги. Участь України до Механізму цивільного захисту ЄС потребує гармонізації національного законодавства

України в цій царині до законодавства ЄС та внесення змін до Кодексу цивільного захисту України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Морозова Л. П. Гуманізм: особливості історичного розвитку Гуманізм і освіта. 2010. № 8. С. 38–41. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/morozova.php>
2. Громовчук М.В., Белов Д.М. Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Том 65. С. 57-60. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/268020>
3. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri>
4. Канєнберг-Сандул О.К. Джерела міжнародного права: історико-теоретичний аналіз Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №11. С. 791-793 URL: http://lsej.org.ua/11_2022/192.pdf
5. Bill Cooke Happy birthday humanism URL: <https://newhumanist.org.uk/articles/1740/happy-birthday-humanism>
6. Трефаненко І. Історичні етапи становлення благодійності URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/5319-istorichni-etapi-stanovlennya-blagodiynosti/>
7. Philanthropy Word History and Origins URL: <https://www.dictionary.com/browse/philanthropy>
8. Дмитрієнко М., Ясь О. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність. Розбудова держави. 1994. № 6. С. 37–44. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Yas_Oleksii/Blahodiinist
9. Немченко А. О. Благодійність в Київській Русі, як соціально-культурна засада розвитку благодійної діяльності в Україні. Вісник НТУУ “КПІ”. Політологія.

Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2010. № 4 (8). С. 138–141. URL: <https://ela.kpi.ua/items/d5ae9d88-7fc9-4995-ae82-da1e90be2214>

10. Кравцова Є. О. Історико-правові умови зародження волонтерського руху на українських теренах. Часопис Київського університету права 2023. №1. С. 33 - 36. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/801>

11. Закалик Г. М., Коропатов О. М., Шувар Н. М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. Південноукраїнський правничий часопис 2022. №4. Ч.1 С. 104-110. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/17.pdf

12. The history of charity URL: <https://library.croneri.co.uk/cig/ch01-1>

13. Social Assistance Programs for the Poor and Vulnerable in Ukraine to Benefit from World Bank Support URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/11/30/social-assistance-programs-for-the-poor-and-vulnerable-in-ukraine>

14. Rafael Domingo, The Crisis of International Law, 42 Vanderbilt Law Review 1543 (2021). URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vjtl/vol42/iss5/4>

15. Буроменський М. В. Міжнародне право на тлі викликів XXI століття. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 5–17. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9785>

16. Антипенко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права. Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2013. №2 (1042). С.58-60. URL: <https://international-relations-urism.karazin.ua/resources/b6e1b80e9893e10b220a679341e>

17. Сурілова О. О. Ківалова Т. С. Обмеження засобів та методів ведення війни в системі сучасного міжнародного права Право та державне управління. 2022. №3. С.227-233. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/3_2022.pdf

18. Balagna Jay, Holynska K Trade-Offs of Reconstruction in a Post-Conflict Environment. Enhancing Stabilization and Strategic Partnership in a Post-Conflict

Environment. A Comprehensive Approach to Human Security URL:
<https://www.nsfacoe.org/new-nato-sfa-coe-book-enhancing-stabilization-and-strategic>

19. Єршова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. Інвестиції: практика та досвід. 2020 № 19—20. С. 179-185. URL: [http://www.investplan.com.ua/pdf/19-20_2020/30 .pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/19-20_2020/30.pdf)

20. Davey E, Borton J, Foley M. A history of the humanitarian system, Western origins and foundations. HPG Working Paper. Overseas Development Institute; London: 2013. URL: <http://www.odi.org/publications/7535-global-history-humanitarian>

21. Sun Tzu: The Art of War. 2004 URL:
<https://ia800502.us.archive.org/12/items/TheArt>

22. Бурдюжа О.М. Становлення та розвиток міжнародно- правового регулювання гуманітарної допомоги. Юридичний науковий електронний журнал. 2022.№1. С. 769-773 URL:http://lsey.org.ua/11_2022/192.pdf

23. Götz N. Rationales of Humanitarianism Journal of Modern European History/ Zeitschrift für moderne europäische Geschichte Revue d'histoire européenne contemporaine Vol. 12, No. 2, Ideas, Practices and Histories of Humanitarianism (2014), pp. 186-199 URL: <https://www.jstor.org/stable/26266129>

24. Götz N. The Good Plumpuddings’ - Belief: British Voluntary Aid to Sweden During the Napoleonic Wars The International History Review Volume 37, 2015 - Issue 3 URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full>

25. Zavatti F. Agents of altruism: the Great Irish Famine and Italian civil society (1847) European Review of History: Revue européenne d'histoire. Volume 28. Issue 1 (2021) URL: <https://www.tandfonline.com/toc/cerh20/28/1>

26. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. International committee of the Red cross URL: <https://ihl-databases.icrc.org/>

27. Конвенція Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text четверта

28. Beyond Hoover. Rewriting the History of the Commission for Relief in Belgium (CRB) through Female Involvement URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/>

29. Johan den Hertog The Commission for Relief in Belgium and the Political Diplomatic History of the First World War URL: <https://www.google.com/search?q=Johan+den+H>

30. International convention and statute establishing an International Relief Union Geneva, July 12, 1927 Treaty Series No. 3 (1933). URL: <http://disasterlaw.sssup.it/wp-content/uploads/2014/10/1927>

31. International Committee of the Red cross. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/52>

32. UN Relief and Rehabilitation Administration: "A New Enterprise Based on Human Brotherhood" URL: <https://www.google.com/search?q=United+Nations+Relief+>

33. United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/209575?ln>

34. Constitution of the International Refugee Organization. New York, 15 December 1946 Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General URL: <https://treaties.un.org/pages/Treaties.aspx?id=5>

35. Charter of the United Nations URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

36. Загальна декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

37. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

38. Факультативний протокол щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

39. Сорока І. Права шукачів притулку в практиці УВКБ ООН Підприємництво, господарство і право. 2019. №9. С. 294-300. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/51.pdf>. С.294.

40. Statutes of the International red cross and red crescent movement (adopted by the 25th International Conference of the Red Cross at Geneva in 1986) URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/statutes-en-a5.pdf>

41. United Nations General Assembly Resolution 46/182 Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc> (дата звернення:)

42. Guidance note on using the cluster approach to strengthen humanitarian response 24 November 2006 URL: <https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/>

43. Бехруз, Х. Н., Мануїлова, К. В. Кластерний підхід у діяльності міжнародних організацій з надання гуманітарної допомоги під час природних та техногенних катастроф . URL: Академічні візії, 2023. (22). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/742>

44. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/

45. Golden gate university URL: <https://ggu.libguides.com/c.php?g>

46. Kyle Peterdy SWOT Analysis URL: <https://corporatefinanceinstitute.com>

47. Gerd Altmann STEP Analysis: What it is and how to do it URL: <https://pestleanalysis.com/step-analysis/>

48. Про гуманітарну допомогу Закон України від 22 10.1999. № 1192-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

49. Конвенція про захист цивільного населення під час війни Женева, 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

50. Бурдюжа О.М, Правова природа інституту «гуманітарна допомога» як елементу системи міжнародного права Держава та регіони. 2024. №2. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2024/zmist.pdf

51. IFRC URL: <https://www.ifrc.org/our-work/disasters-climate-and-crises/what-disaster>
52. IFRC Disasters, climate and crises. URL: <https://www.ifrc.org/our-work/disasters-climate-and-crises/what-disaster>
53. Daniel A. Farber. Michael Faure Disaster Law. Brussels, Belgium URL: <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/disaster-law-9781848444317.html?srsId=AfmBOopCOUKec->
54. Сербин Р.А. Детермінація форм благодійної діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 47–52. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua>
55. Сербин Р. А. Форми благодійної діяльності в Україні. Стан, проблеми та перспективи сучасної юриспруденції України в умовах євроінтеграції: правові та суспільні аспекти : матеріали підсумк. наук.-теорет. Інтернет-конф. (Київ, 23 квіт. 2015 р.) К: Нац. акад. внутр. справ. 2015. С. 16–17 URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/items/0bfea5a2-7d72-4591-9db8>
56. Гудзь А.О. Класифікація форм і видів благодійної діяльності в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 1. С. 61–64. What is the Cluster Approach? URL: <https://www.humanitarianresponse.info/en/>
57. Дорошенко М. Новий бюджетний облік: Благодійна та гуманітарна допомога: як відрізнити та обліковувати? URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/1122>
58. Humanitarian principles URL: <https://emergency.unhcr.org/protection/protection-principles/>
59. United Nations A/RES/58/114 URL: <https://emergency.unhcr.org/sites/default/files/General%20Assembly>
60. Vitit Muntarbhorn Protection and assistance for refugees in armed conflicts and internal disturbances: Reflections on the Mandates of the International Red Cross and Red Crescent Movement and the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S002086040007412Xa.pdf>
61. Guiding Principles on the Right to Humanitarian Assistance URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S002086040008>

62. Ruth Abril Stoffels Legal regulation of humanitarian assistance in armed conflict: Achievements and gaps International Review of the Red Cross URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc_855_stoffels

63. Resolution adopted by the General Assembly 56/38. Recommendations on support for volunteering URL: <https://www.unv.org/sites/default/files/A%20RES%2056%2038.pdf>

64. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: 2022. 240 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39498/>

65. Вашкович В. Опис волонтерської допомоги (завдання) у договорах про надання волонтерської допомоги Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 44-47. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/9.pdf>

66. Сидоренко К. О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні: автореф. дис. ..канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 19с.

67. Forsythe D. P. Humanitarian protection: The International Committee of the Red Cross and the United Nations High Commissioner for Refugees URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/675_69

68. Decision No 1313/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on a Union Civil Protection Mechanism Text with EEA relevance URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2013/1313/>

69. Кодекс цивільного захисту України від 2.10.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

70. Pauline Veron Volker Hauck Connecting the pieces of the puzzle: the eu's implementation of the humanitarian-development-peace nexus URL: <https://ecdpm.org/application/files/8816/5546/8571/Connecting-Pieces-Puzzle>

71. Ткаченко О. М., Крамаренко О. М. Правові аспекти гарантії реалізації конституції них екологічних прав громадян. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. Том 7. № 2. 313с. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2960af04-29f6->

72. Манько Д. Г. Міжгалузовість, комплексність, інтегративність як характеристики сучасного права. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 2022. № 4. URL: <https://typeset.io/pdf/interbranchy-complexity-integrity-as-characteristics-of-147nvqu2.pdf>

73. Драгомерецький М.М, Міжгалузові інститути права: правова природа та підходи до розуміння Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 53. С.21-25 URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc53/5.pdf>

74. Тернавська В.М. Правові режими відповідно до теорії конституційно-правової політики Нове українське право, Вип. 4, 2023. С.100-106. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/518/469>.

75. What is the Cluster Approach? URL: <https://www.humanitarianresponse.info/en/>

76. Цуркан-Сайфуліна Ю. Міжгалузові зв'язки компонентів системи права Правова позиція. № 2 (35). 2022 С. 86-89 URL: <https://www.legalposition.umsf>

77. Білас І. Г. Міжнародно-правові аспекти російської агресії проти України, механізм протидії та юридична відповідальність за воєнні злочини і геноцид. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php>

78. Коломоєць Т.О. Термінологія адміністративного процесу: проблеми визначеності суміжного термінологічного ряду. Наукові праці НУ ОЮА. 2012. №2 С. 335-343 URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom11/35.pdf>

79. Madan Kumar Jha Natural and Anthropogenic Disasters: An Overview URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-2498-5_1;

80. UNDRR United Nations Office for Disaster Risk Reduction URL: <https://www.undrr.org/our-work>

81. Draft articles on the protection of persons in the event of disasters URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/6_3_2016.pdf

82. Bas van Bavel, Curtis D. R. Dijkman J Classifications and Concepts Disasters and History The Vulnerability and Resilience of Past Societies pp. 22 - 42 Cambridge University Press Print 2020 URL: <https://www.cambridge.org/core/books/disasters-and-history>

83. Classification Glossary Definitions of Disaster Types URL: <https://doc.emdat.be/docs/data-structure-and-content/glossary/>

84. Bosko Jakovljevic The right to humanitarian assistance - Legal aspects. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/right-humanitarian-assistance-legal-aspects> . 473-474

85. United Nations General Assembly Resolution 46/182 Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol>

86. Статут Організації Об'єднаних Націй URL: <https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharterf>

87. United Nations CCPR/C/GC/36 International Covenant on Civil and Political Rights General comment No. 36 Article 6: right to life URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/261/15/pdf/>

88. Citaristi B. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. The Europa Directory of International Organizations 24th Edition. London. 2022 942p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003292548>

89. .International Red Cross and Red Crescent Movement URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/movement/>

90. Statutes of the International Committee of the Red Cross URL: <https://www.icrc.org/en/document/statutes-international-committee-red-cross-0>

91. Бурдюжа О.М. Діяльність міжнародного руху червоного хреста та червоного півмісяця в сфері надання гуманітарної допомоги. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №2. С. 520-524 URL: <http://www.lsej.org.ua/>

92. The Guiding Principles on Internal Displacement UNHCR global website: Change site URL: <https://www.unhcr.org/media/guiding-principles-internal-displacement>

93. UN Documents S/1998/883 Overview of Secretary-General's Reports URL: <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/civilians-s1998883.php>

94. Barber R. Facilitating humanitarian assistance in international humanitarian and human rights law International Review of the Red Cross, Vol. 91, № 874. 2009. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-874-barber.pdf>

95. Гуманітарний доступ під час збройних конфліктів: основні висновки GenevaCall. URL: <https://www.genevacall.org/wp-content/uploads/2021/09/Article-Humanitarian-Access-UKR-converted.pdf>

96. Brauman Rony War and humanitarian aid URL: <https://msf-crash.org/sites/default/files/2017-06/6722-rb-2017-war-and-humanitarian-aid-puf.pdf>

97. Schwendimann F. The legal framework of humanitarian access in armed conflict URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29536.pdf>

98. Out of reach: remote and hard-to-access populations URL: <https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-09/C-03-WDR-2018-3-reach.pdf> С, 56

99. Гуманітарний доступ у східній Україні: огляд ситуації БФ «Право на захист» у партнерстві з HIAS. 2019. 28 с. URL: <https://bit.ly/3H5jlJt>

100. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law: Volume I: Rules. Cambridge University Press, New York, 2005. 689 p. International Committee of the Red Cross. URL: <https://bit.ly/349oy4c>

101. Усманов Ю. І., Вергелес О. Проблема гуманітарного доступу в умовах збройних конфліктів Науковий вісник Ужгородського національного університету.

Серія: Право. 2022. №69. С.461-466. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254990/252092>

102.Марценко Н. Грушко М. Гуманітарний доступ під час збройних конфліктів Університетські наукові записки. 2021.№6. С. 102-110. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/337-Article%20Text-593-3-10-20220606%20\(7\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/337-Article%20Text-593-3-10-20220606%20(7).pdf)

103.UN Documents S/1998/883 Overview of Secretary-General's Reports URL: <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/civilians-s1998883.php>

104.OCHA Humanitarian access URL: <https://www.unocha.org/humanitarian-access>

105.World: Europe Bernard Kouchner: The man behind MSF URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/406362.stm>

106. Shampo Marc A Bernard Kouchner—Founder of Doctors Without Borders URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3012640/>

107.Ryniker A. The ICRC's position on "humanitarian intervention" URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S1560775500105826a.pdf>

108.Єремєєва Є. Еволюція концепції гуманітарної інтервенції в постбіполярній системі міжнародних відносин. URL: http://politicus.od.ua/3_2016/33.pdf

109.Hehir A. Humanitarian Intervention After Kosovo: Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society.-Basingstoke and New York : Palgrave-Macmillan, 2008. 208 pp. URL: <https://www.researchgate.net/publication/304726434>

110.Пасечник О.В. Становлення міжнародного правопорядку в умовах суспільно-політичної реальності метамодерну: дис. д.ю.н: спец 12.00.11 Міжнародне право. 2024. 497с.

111.Tesón, F. R., The Liberal Case for Humanitarian Intervention (November 2001). URL: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=291661> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.291661>. С. 53-54.

112.Kaldor M. Human Security: Reflections on Globalization and Intervention Cambridge: Polity Press 2007. p.16. URL:

https://www.researchgate.net/publication/227798752_Human_Security_A_New_Strategic_Narrative_for_Europe

113. Petrović Nikola Die humanitäre Intervention - Kann ein Krieg gerechtfertigt werden? URL: https://www.academia.edu/38084025/Die_humanit%C3%A4re_Intervention_-_Kann_ein_Krieg_gerechtfertigt_werden;

114. Chesterman Simon Just War Or Just Peace?: Humanitarian Intervention and International Law. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Just_War_Or_Just_Peace.html?id=DNUPcfTOIJE

115. Hurd J. Is Humanitarian Intervention Legal? The Rule of Law in an Incoherent World Ethics & International Affairs. № 3. 2011. P. 293-313. URL: https://www.law.no-rthwestern.edu/researchfaculty/colloquium/international/documents/Spring2012_Hurd_Humanitarian_Intervention

116. Boisen Camilla The Emerging Idea of Humanitarian Intervention 1500- 1800 A dissertation submitted at the School of European Studies, Cardiff University, in candidature for the degree of Doctor of Philosophy, Cardiff University URL: <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/54885/1/U585274.pdf>

117. Britannica humanitarian intervention URL: <https://www.britannica.com/topic/humanitarian-intervention>

118. Bellamy and Reike The Responsibility to Protect and International Law. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/50875012_T;M

119. Arbour Louise. The responsibility to protect as a duty of care in international law and practice Review of International Studies (2008). № 34. 443-438. URL: https://www.researchgate.net/publication/231991195_The_Responsibility_to_Protect_as_a_Duty_of_Care_in_International_Law

120. International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) Report The Responsibility To Protect URL: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/server/api/core/bitstreams/7321d402-4733-4e62-98f2-8fbed4db04c1/content>

121. Seatzu F. Revitalizing the international legal protection of humanitarian aid workers in armed conflict. URL: <https://journals.openedition.org/revdh/2759?lang=en>

122. Conflicts and peacebuilding efforts in Somalia URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep20064.8?searchText=&searchUri=&ab>

123. Russia /declines UN request for aid access to areas flooded by Ukraine dam breach URL: <https://news.un.org/en/story/2023/06/1137832>

124. Бурдюжа О.М. Генеза та правові засади діяльності ООН в сфері гуманітарної допомоги. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №6. С. 598-602 URL: <http://www.lsej.org.ua/>

125. Bugnion François The International Committee of the Red Cross and the Development of International Humanitarian Law Chicago Journal of International Law 2004. Volume 5 Number 1 URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=152>

126. Сенаторова О.В, Застосування механізму міжнародної гуманітарної комісії зі встановлення фактів щодо ситуації збройного конфлікту в Україні. Правове забезпечення оперативнослужбової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (Харків, 27 трав. 2016 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Вип. 7. С. 91-101.

127. The International Humanitarian Fact-finding Commission (IHFFC) URL: <https://www.ihffc.org/index.asp?Language=EN&page=home>

128. Rules of the International Humanitarian Fact-Finding Commission URL: http://www.ihffc.org/index.asp?page=rules_of_commission.

129. Harwood C. Will the ‘Sleeping Beauty’ Awaken? The Kunduz Hospital Attack and the International Humanitarian Fact-Finding Commission”, EJIL: Talk!, 15 October 2015: URL: www.ejiltalk.org/will-the-sleeping-beauty-awaken-the-kunduz-hospitalattack-and-the-international-humanitarian-fact-finding-commission/

130. The Independent Humanitarian Fact-Finding Commission: Has the ‘Sleeping Beauty’ Awoken? URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2018/01/09/the-independent-humanitarian-fact-finding-commission-has-the-sleeping-beauty-awoken/>

131. Seventeenth Session of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, The Hague, 5-12 December 2018 Statement on behalf of International Humanitarian Fact-Finding Commission By Justinas Zilinskas, 6 December 2018 URL: <https://asp.icc-cpi.int/sessions/documentation/17th-session>

132. USAID Early Recovery, Risk Reduction, and Resilience (ER4) URL: <https://www.usaid.gov/humanitarian-assistance/what-we-do/early-recovery-risk-reduction-and-resilience>

133. Дерлюк О. В. Міжнародна гуманітарна допомога Україні в умовах військової агресії. Журнал східноєвропейського права. 2024. № 123. С. 118-124 URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/06/derlyuk_123.pdf.

134. UN General Assembly Resolution A/RES/2435(XXIII), Assistance in cases of natural disaster URL: <https://disasterlaw.ifrc.org/media/1208>

135. UN General Assembly Resolution, Assistance in cases of natural disaster and other disaster situations, A/RES/2816(XXVI), 1971 URL: <https://disasterlaw.ifrc.org/media/1195>

136. Assistance in cases of natural disaster and other disaster situations. UN. General Assembly (26th sess.: 1971) URL: <https://digitallibrary.un.org/record/201561> A/RES/2717 (XXV) URL: <https://undocs.org/Home/Mobil>

137. Reinecke, I. International Disaster Response Law and the Coordination of International Organizations in ANU Undergraduate Research Journal, 143-163. URL: <https://press-files.anu.edu.au/downloads/press/n1676/pdf/ch09.pdf>

138. United Nations General Assembly Resolution 46/182 Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc>

139. Cluster Approach (IASC) URL: <https://emergency.unhcr.org/coordination-Chapeau> and Compendium

140. IASC Standard Operating Procedures Humanitarian system-wide scale-up activation URL: <https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files>

141. Adinolfi Costanza, Bassiouni David S Humanitarian Response Review An independent report commissioned by the United Nations Emergency Relief Coordinator

& Under-Secretary-General for Humanitarian Affairs, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) August 2005 URL: <https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated>

142. Cluster Coordinator Chapter 1 - The Global Humanitarian System: International Humanitarian Coordination Mechanisms and Humanitarian Principles 1.2 Humanitarian Reform, the Transformative Agenda, and the Cluster System. URL: <https://handbook.fscluster.org/docs/122-humanitarian-reform-and-the-cluster-approach>

143. Бурдюжа О.М. Діяльність міжнародного руху Червоного хреста та Червоного півмісяця в сфері надання гуманітарної допомоги. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №2. С. 520-524 URL: http://lsey.org.ua/2_2023/123.pdf

144. IASC Transformative Agenda 2011 URL: <https://interagencystandingcommittee>

145. UNDP resilience building and recovery programme URL: <https://www.undp.org>

146. Chapeau and Compendium URL: <https://interagencystandingcommittee.org>

147. 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development URL: <https://www.un.org/en/development/desa>

148. Humphries Vanessa Improving Humanitarian Coordination: Common Challenges and Lessons Learned from the Cluster Approach Journal of Humanitarian Assistance URL: <https://reliefweb.int/report/world/improving-humanitarian-coordination-common-challenges-and-lessons-learned-cluster>

149. Charles, A., Luras, M., Tomasini, R. Collaboration Networks involving Humanitarian Organisations – Particular Problems for a Particular Sector. International Federation for Information Processing. Advances in Information and Communication Technology. V. 336: 17-165 URL: <https://www.researchgate.net/publication/>

150. Gagnet M. M. The United Nations Cluster Approach to Humanitarian Aid: A Critical Analysis and Reform Proposal Based on Focused Mitigation Efforts.

- University of Mississippi. Sally McDonnell Barksdale Honors College. URL: https://egrove.olemiss.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1645&context=hon_thesis
151. Lutsyshyn H., Klymchuk I. Features of the United Nations Development Program in Eastern European Countries Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. 2021/43 47-56p. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/mhpiadminm>
152. UNDP and Kyiv School of Economics Institute present partial analysis of flood damage following Kakhovka dam destruction URL: <https://www.google.com/search?q=UNDP>
153. Russia /declines UN request for aid access to areas flooded by Ukraine dam breach URL: <https://news.un.org/en/story/2023/06/1137832>
154. UNHCR Ukraine URL: <https://www.unhcr.org/ua/>
155. World Food Programme, WFP. URL: <https://www.undp.org/ukraine>
156. Principles and Rules for Red Cross and Red Crescent Disaster Relief URL: https://www.ifrc.org_docs
157. Карпчук Н. Гуманітарна допомога та цивільний захист як напрям діяльності Європейського Союзу для сприяння міжнародному миру й безпеці Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2019. № 1(5). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view>
158. Рибікова Г.В., Железняк М.О. Гуманітарна допомога як напрям діяльності ЄС для сприяння міжнародному миру й безпеці. Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: [Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.] С. 119-120
159. Council Regulation (EC) No 1257/96 of 20 June 1996 concerning humanitarian aid URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996R1257>
160. Updated European Union Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law (2009) Adopted by the Council of the European Union,

2009/ C 303/ 06, 15 December 2009 URL:
<https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/>

161. European Commission Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. URL:
https://ec.europa.eu/info/departments/humanitarian-aid-and-civil-protection_en

162. Orbie, J., Van Elsuwege, P., Bossuyt F., “Humanitarian Aid as an Integral Part of the European Union's External Action: The Challenge of Reconciling Coherence and 29 Independence”, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 22, Issue 3, 2014, p. 158-165. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1468-5973.12054>

163. Versluys, H. Depoliticising and Europeanising humanitarian aid: Success or failure?, *Perspectives on European Politics and Society*, 2008. Volume 9, Number 2, pp. 208–224. URL: <https://www.researchgate.net/publication/249023953>
 Depoliticising_and_Europeanising_humanitarian_aid_Success_or_failure

164. Versluys, H. , ‘European Humanitarian Aid: Lifesaver or Political Tool?’. *Europe’s Global Role. External Policies of the European Union*, Ashgate, Aldershot. 2008, pp. 91–116. URL:
<https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315255828-12/european-union-humanitarian-aid-lifesaver-political-tool-helen-versluys>

165. Турчин Я.Б., Івасечко О.Я., Цебенко О.О. Принципи гуманітарної допомоги Європейського Союзу: імплементація та виклики. *Регіональні студії*. 2024. №36. С. 106-111. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/36/19.pdf>

166. Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the European Commission (2008/C 25/01) The European consensus on humanitarian aid. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/european-consensus_en

167. Gebhard, Coherence. *International Relations and the European Union*, (2nd edn), Oxford University Press, Oxford, 2011. pp. 101–127 URL:
<https://www.sps.ed.ac.uk/sites/default/files/assets/pdf/Gebhard>

168. Gauttier, P. (2004), 'Horizontal coherence and the external competencies of the European Union, 2004 European Law Journal, Volume 10, Number 2, pp. 23–41. URL: https://www.researchgate.net/publication/228281128_Horizontal_Coherence_

169. Van Elsuwege, P. and Orbie, J. (2014), 'The EU's Humanitarian Aid Policy after Lisbon: Implications of a New Treaty Basis', in Govaere, I. and Poli, S. (eds), *EU Management of Global Emergencies: Legal Framework for Combating Threats and Crises*, Brill, Leiden, forthcoming. pp. 20–45. URL: https://www.sieps.se/en/publications/2016/humanitarian-aid-policy-in-the-eus-external-relations-the-post-lisbon-framework-20163/Sieps_2016_3.pdf

170. Commission staff working document Annex to the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, The European economic and social committee and The committee of the regions The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: Main statistical results and lessons learned {COM(2008) 652 final URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/97e37e06-7985-495e-93fd-cdd03b4b1096/language-en/format-PDF/source>

171. Kathryn Pyne Parsons Three Concepts of Clusters Philosophy and phenomenological Research Vol. 33, No. 4 (Jun., 1973), pp. 514-523 (10 p.) URL: <https://www.jstor.org/stable/2106541>

172. Jeffrey Winbourne Building a Sound and Flexible Emergency Response System Hard Won Lessons in Disaster Management John Wiley & Sons Ltd Journal of Contingencies and Crisis Management Volume 22 Number 3 September 2014 URL: <https://isij.eu/article/building-sound-and-flexible-emergency-response-system-hard-won-lessons-disaster-management>

173. Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the European Commission (2008/C 25/01) THE European Consensus on humanitarian aid URL: <https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/who/european-consensus>

174. Pontiroli, A., Ponthieu, A. and Derderian, K. 'Losing Principles in the Search for Coherence? A Field-Based Viewpoint on the EU and Humanitarian Aid', The Journal

of Humanitarian Assistance, URL: <http://sites.tufts.edu/jha/archives/tag/comprehensive-approach> (accessed 29 May 2013).

175. Council of the EU (2013a), Press Release PRESSE 339 PR CO 41, 3254th Council meeting, Foreign Affairs, 12584/13, 22 July URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vja9r8kbcizy?ctx=v9xg0898j>

176. NGO voice the UN-led humanitarian reform process URL: <https://voiceeu.org/publications/un-led-humanitarian-reform>

177. Commission of the European Communities Brussels, 25.03.2004 COM(2004) 200 final Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions Reinforcing the Civil Protection Capacity of the European Union URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0200:FIN:>

178. Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the European Commission URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1431445468547&uri>

179. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the EU's humanitarian action: new challenges, same principles COM/2021/110 final URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52021DC0110>

180. European Council (2010), European Council Conclusions, 16 September 2010, Annex II, Declaration on Pakistan, EUCO/21/1/10 REV URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/public-register/>

181. Orbie J., Van Elsuwege, P., Bossuyt, F., "Humanitarian Aid as an Integral Part of the European Union's External Action: The Challenge of Reconciling Coherence and 29 Independence", Journal of Contingencies and Crisis Management, Vol. 22, Issue 3, 2014, p. 158-165 URL: <https://lib.ugent.be/catalog/pug01:4383186>

182. Regulation (EU) no 1029/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 introducing emergency autonomous trade preferences for Pakistan URL: <https://www.legislation.gov.uk/eur/2012/1029?view=plain>

183. Portela C. Orbie J. Sanctions under the EU's Generalised System of Preferences (GSP): Coherence by Accident? URL: https://ink.library.smu.edu.sg/soas_research/1430/

184. RAND Europe Using emerging technologies in the humanitarian sector. URL: <https://www.rand.org/randeurope/research>

185. Villani S. The EU Civil Protection Mechanism : instrument of response in the event of a disaster. *Revista Universitaria Europea*. 2017. 26. 121-148. URL: <http://www.revistarue.eu/RUE/052017.pdf>

186. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDFV>

187. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/60/oj>

188. Iannuli Federico EU Civil Protection Mechanism: History and Perspectives URL: <https://tema-project.eu/articles/eu-civil-protection-mechanism-history-and-perspectives>

189. Council Decision (EU) 2021/764 of 10 May 2021 establishing the Specific Programme implementing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, and repealing Decision 2013/743/EU (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2021/764/oj>

190. European Commission European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en

191. Кобецька Н.Р Система принципів права охорони довкілля в українській та польській правових доктринах. Науковий вісник Ужгородського Національного

Університету. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 76: частина 2. С. 9-15. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/280695/274898>

192. Communication from the Commission on the precautionary principle: COM(2000) 1 final. Brussels, 2000. 28 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000DC000>

193. Vitzthum W., Proelß Al. Völkerrecht. De Gruyter, 2016. 743 s URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9783110633269_A39055606/preview-

194. Louka E. Conflicting Integration: The Environmental Law of the European Union. Intersentia nv, 2004. 310 p. URL: https://primo.lib.umn.edu/discovery/fulldisplay?vid=01UMN_INST:TWINCITIES&search_scope=TwinCities

195. Human Rights Council Fifty-second session 27 February–31 March 2023 Agenda item 4 Human rights situations that require the Council's attention Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/A_HRC_52_62_AUV_EN%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/A_HRC_52_62_AUV_EN%20(1).pdf)

196. Дуцяк І. З. Причини російсько-української війни першої третини ХХІ ст. як джерело реформування безпекової політики ООН XVI International scientific and practical conference «Innovative Approaches to the Progressive Solution of Scientific Research Problems» (March 27-29, 2024) Valencia, Spain. International Scientific Unity, 2024. 175 p. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog>

197. Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022 [without reference to a Main Committee (A/ES-11/L.1 and A/ES-11/L.1/Add.1)] ES-11/1. Aggression against Ukraine URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/293/36/pdf/n2229336.pdf>

198. Терент'єва А., Твердохліб О. Механізм цивільного захисту ЄС в умовах пандемії COVID-19. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2020. Вип. 2. С. 110–117 URL: <https://zounb.zp.ua/wp-content/uploads/2021/03/Kovydyd-Pokazhchyk.pdf>

199. Бойко О. Державне управління в контексті набуття повноправного членства України в механізмі цивільного захисту Європейського Союзу Науковий

вісник: Державне управління. 2023. № 2(14) С. 334-352 URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/336%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D>

200. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08. 1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

201. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі від 12.08. 1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text

202. Council Regulation (EU) 2016/369 of 15 March 2016 on the provision of emergency support within the Union URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/369/oj>

203. European Commission Directorate-general for european civil protection and humanitarian aid operations (ECHO) URL: <https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/>

204. Клименко Н.Г. Сутність механізму цивільного захисту ЄС та перспективи набуття Україною повноправного членства в ньому. Публічне урядування: Зб. наук.пр. 2022. № 5 (33) Київ: ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом” 132 с. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/2555>

205. Демчук В. Реформування сфери цивільного захисту як складової безпекового простору в контексті європейської інтеграції України. Науковий вісник: Державне управління. 2023. № 1(13) С. 102-120. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/294/268>

206. Ukraine joins EU Civil Protection Mechanism URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/>

207. Protocol on Strategic Environmental Assessment to the Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-4-b&chapter=27&clang=_en

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сурілова О.О., Бурдюжа О.М. Правова природа інституту «гуманітарна допомога» як елементу системи міжнародного права. *Держава та регіони*. 2024. №2 (84). С. 62-67 URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2024/13.pdf

2. Бурдюжа О.М. Генеза та правові засади діяльності ООН в сфері гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 598-602 URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/138.pdf

3. Бурдюжа О.М. Діяльність міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця в сфері надання гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 520-524 URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/123.pdf

4. Бурдюжа О.М. Становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 769-773 URL: http://www.lsej.org.ua/11_2022/187.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

1. Бурдюжа О.М. Механізми цивільного захисту ЄС: історія становлення та розвитку. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (м. Одеса, 1 листопада 2024 р.). Одеса. 2024 С 332-339. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.28712>

2. Бурдюжа О.М. Надання гуманітарної допомоги в контексті участі України в механізмі цивільного захисту ЄС. *Європейські орієнтири розвитку України:*

науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) / НУ "ОЮА" ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса: Фенікс, 2024. С. 211-213. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28297>

3.Бурдюжа М.О. Місце інституту «гуманітарна допомога» в структурі міжнародного права. *Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики* : матеріали міжнар. кругл. столу (м. Одеса, 05 березня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 114-118. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28107>

4.Бурдюжа О.М. Благочинна та гуманітарна допомога: становлення та розвиток міжнародно - правового регулювання. *Права людини в період збройних конфліктів*: конференція, присвяченої 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р. : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.). Одеса, 2023. 549 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anna-Politova-2/publication/376072472_

5.Сурілова О.О., Бурдюжа О. М. Надання гуманітарної допомоги як функція Міжнародного комітету Червоного хреста. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.). Одеса, 2023. С. 22-27. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23578>

6.Бурдюжа О. М. Міжнародно-правове регулювання гуманітарної допомоги. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія»; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 358-363. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24298>

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на 6 науково-практичних та наукових заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 1 листопада 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.); міжнародному круглому столі «Вступ України, Республіки Молдова та Грузії до Європейського Союзу: сучасні виклики» (м. Одеса, 5 березня 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів: конференція, присвячена 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р.» (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.); круглому столі «Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів» (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.).